

ბ ა ბ ი ს ვ ა ნ ი

მედ. მეცნიერებათა კანდიდატი

მ ა ს ა ლ ე ბ ი
უსიქიავრიული ექსპერტიზის
საქიტისის ისვორიისათვის
საქარტველოში

სახელმწიფო გამომცემლობა

„საბჭოთა საქარტმელო“

თბილისი

1959

შ ე ს ა ვ ა ლ ი

საბჭოთა სახელმწიფომ ფსიქიატრიული ექსპერტიზის განვითარებას საუკეთესო პირობები შეუქმნა, წინ წამოსწია ექსპერტიზის როლი და ექსპერტი შერაცხადობის საკითხის დამდგენად აქცია. დანაშაულის ჩადენის მომენტში ბრალდებულის შერაცხადობის ან შეურაცხველობის საკითხის გარკვევა სასამართლო ფსიქიატრიის, ფსიქიატრიული ექსპერტიზის ძირითად ამოცანად გახადა. ექსპერტი-ფსიქიატრი ახდენს ბრალდებულის ფსიქიკური მონაცემების და მისი მოქმედების კანონზომიერების, ბრალდებულის ავადმყოფური ქცევებისა და მისი შერაცხადობის გარკვეულ ანალიზს.

როგორც ცნობილია, ფსიქიკურ დაავადებას უძველესი დროიდან მიაქციეს ყურადღება. „ბუნების შვილები, ცივილიზაციით ხელშეუხებელნი, ავადმყოფობდნენ შიზოფრენიით, ეპილეფსიით, ათეროსკლეროზით“,—წერს კანაბიზი მედიცინის ისტორიაში; მასვე მოჰყავს ჩვენს წელთაღრიცხვამდე მე-4 საუკუნეში მცხოვრები ცნობილი მეცნიერის ერასისტრატეს მიერ აღწერილი ლეგენდა:

„ახალგაზრდა ანგიოსი მძიმე, ავადმყოფურ, ნალვლიან მდგომარეობაში ყოფილა. ერასისტრატეს ეჭვი ფარულ სიყვარულზე აუღია. ავადმყოფისათვის გულზე ხელი დაუდვია და განკაოვლება გაუცია, რათა სასახლეში მყოფი ქალები ავადმყოფთან რიგრიგად შესულიყვნენ. როდესაც ჰაბუკის დედინაცვალს სტრატონიკეს შემოუბიჯებია, ავადმყოფი ცუდად გამხდარა: გაფითრებულა, გული აძგერებია. დაუძლურების მიზეზის გამოაშკარავებისთანავე, მამას სტრატონიკე შეილისათვის დაუთმია“¹.

¹ Канабих — История психиатрии, Госмедиздат, 1929 г. стр. 38 — 39.

რამდენადაც გულუბრყვილო იყო უძველეს საუკუნე-ში სულით ავადმყოფზე წარმოდგენა, იმდენად ავთენტურობიანად და ქვებუდანად გამოიყურება ის საშუალო საუკუნეებში.

კოცონზე წვადნენ და აწამებდნენ სულით ავადმყოფებს იმ მოტივით, თითქოს მათში ბოროტი სული ბუღობდა. ეს შეხედულება გაბატონებულმა კლასმა მოხერხებულად გამოიყენა იმის დასამტკიცებლად, რომ როგორც სულით ავადმყოფნი, ისე აოროტმოქმედნი დაბალი კლასიდან გამოდიან და კეთილშობილთა კლასი ამისაგან დაზღვეულიაო. გადაუდებელ ამოცანად იქცა რაიმე გზით ამ თეორიის დასაბუთება, რისთვისაც რასობრივ თავისებურებათა ძიებას შეუდგნენ, ამ უკანასკნელის დამადასტურებელ ნიშნებს თავის ქალასა და მის ანატომიურ ბორცვებზე, შუბლის მოყვანილობაზე დაეძებდნენ. აკვირდებოდნენ ზემო და ქვემო კიდურებს, ხელის მტევნებს, ყურის ბიბილოებს და ადგენდნენ კანონზომიერებას მათ ანატომიურ თავისებურებასა და ქარაქტეროლოგიურ მონაცემებს შორის.

ყალბ ლოგიკაზე აგებული ეს თეორია შეიქრა მეცნიერების ყველა დარგში, განსაკუთრებით კი ფეხი მოიკიდა კრიმინალოგიაში. იურიდიულ მეცნიერებასთან ერთად, ამ მიმართულებამ კატასტროფული სიმახინჯენი შეიტანა აგრეთვე მედიცინის გარკვეულ დისციპლინაში—ფსიქიატრიაში.

ფსიქიატრიული ექსპერტიზის მსჯელობის საგანი ბრალდებულის გვარ-ტომობის გამოკვლევითა და მისი ანატომიური შესწავლით იწურებოდა. ნამდვილი მეცნიერული გზა კარგა ხანს დაჩრდილული იყო.

თუ რასიული დეგენერაციის ძიებით გატაცებულმა ბ ლ უ-მ ე ნ ბ ა ხ მ ა 82 სხვადასხვა რასის წარმომადგენლის თავის ქალა შეისწავლა, ცეზარ ლო მ ბ რ ო ზ ო მ, რომლის მოძღვრება სისხლის სამართლის ანთროპოლოგიურ სკოლადაა ცნობილი, ოთხმოციან წლებში თანამემამულე მეცნიერებს მოუწოდა: როგორც მგელი არ გახდება ვეგეტარიანელი, რა პირობებშიც არ უნდა ჩავაყენოთ ის, ისე თანდაყოლილი ბოროტმოქმედი თავისდაუნებურად ჩაიდენს ბოროტებას, რა წრეშიც არ უნდა მოხვდეს ის.

ამგვარად, ლომბროზო ბოროტმოქმედის თანდაყოლილი ბიოლოგიური ანომალიის მქონედ თვლიდა. იგი პირდაპირ ამბობდა: ზედმეტია ბოროტმოქმედის ვინაობის შესწავლა, საკმარისია ისიც, რომ მან ბოროტება ჩაიდინა, მამასადამე, ჯანსაყუთრებული ბიოლოგიის მქონეა და, როგორც ასეთი, საშიშია საზოგადოებისათვის ანითომ სამუდამოდ ვაძევეებული უნდა იქნესო.

ამ სკოლის მომხრეთა მიხედვით, სახელმწიფომ ძირითადად საზოგადოების კეთილდღეობისათვის უნდა იზრუნოს, ბოროტმოქმედის საკითხს კი არც უნდა შეეხოს, ვინაიდან ანთროპოლოგიური თეორიის საფუძველზე, იგი თავისთავად ნათელია და მისი მოსპობა ადვილია.

ანთროპოლოგიის სკოლა იმდენად ღრმად შეიჭრა კრიმინალოგიაში, რომ მან მეცნიერებაში სერიები შექმნა. მაგალითად, ენრიკო ფერის ბიბლიოგრაფიაში ანთროპოლოგიის შემდეგ ქვეთავებს ვკითხულობთ: კრიმინალური ფსიქოლოგია, კრიმინალური ბიოლოგია, კრიმინალური კრანოლოგია, კრიმინალური ფსიქოპათოლოგია, კრიმინალური ანთროპოლოგია.

ე. ფერის მოძღვრება იგივე ლომბროზოს მოძღვრებაა, მხოლოდ მცირედი რედაქციით. მან წამოაყენა წინადადება, რომ ანთროპოლოგიის კლასიფიკაციის დასადგენად თვითებული გამომძიებლის საკანთან ფსიქიატრიული ცოდნით აღჭურვილ ექიმთა კოლეგია ყოფილიყო მიმაგრებული. ამ გზით ექიმები სწრაფად და ზუსტად დაადგენენ,—ამბობს იგი,—პასუხისგებაში მიცემული სულით ავადმყოფი თანდაყოლილი ბოროტმოქმედია, თუ შემთხვევითი დამნაშავე.

ამრიგად, ბურჟუაზიულ ქვეყნებში ანთროპოლოგიური სკოლა, რომელიც 1832 წელს პარიზში დაარსებულა, ხოლო 1848 წლიდან—დღემდე ლონდონში ბატონობს, არსებითად დევგენერაციის საკითხის ძიებას ემსახურება.

ანთროპოლოგიური სკოლის პარალელურად წარმოიშვა სოციოლოგიური სკოლა. ამ სკოლის წარმომადგენელნი (ვან გამელი, ლისტ და სხვ.) ბოროტმოქმედების საწყისად, ბიოლოგიური ფაქტორის გარდა, ისეთ ხელსაყრელ პი-

რობებს ასახელებდნენ, როგორიცაა: უმუშევრობა, სიღატაკე, ჰროსტიტუცია, ალკოპოლიზმი და მრავალი ამის მაგვარი. მაგრამ ამის მიზეზს ბურჟუაზიული სახელმწიფოს სისტემაში როდი დაეძებდნენ, პირიქით, რეაქციული ხასიათის პრაქტიკული ღონისძიება გამოჰქონდათ. სოციოლოგების აზრით, რადგან მოსახლეობის გარკვეული ფენა სოციალ-ეკონომიური ფაქტორების სწავლებით პროფესიონალური ბოროტმოქმედი ხდება, ამიტომ ყველა ლატაკი თუ მეძავი, ალკოპოლიკი თუ უმუშევარი წინასწარ უნდა განიღვენოს საზოგადოებიდან, საჩაბრაიმე ბოროტებას ჩაიდენდეს, ან—მოთავსდეს სულით ავადმყოფთა საავადმყოფოში იმისდა განურჩევლად, სულით ავადმყოფია იგი თუ არა.

ბუნებრივია, რომ ეს მიმართულებები კარგა ხანს შეაჩერებდა ჰუმბარიტი ბიოლოგიური მეცნიერების განვითარებას და, ამასთან ერთად, მეცნიერული ფსიქიატრიის, ფსიქიატრიულ ექსპერტიზის წინსვლას.

ერუმეცნიერულ თეორიები მეფის რუსეთშიც ბუდობდა; აქ რასიული დეგენერაციის უშუალო ძიებაში თუმცა არ იყვნენ, მაგრამ ფიზიოგნომით გატაცებას და ველიკოდერჟავული პოლიტიკის წყალობით ნაციონალური უმცირესობის აბუჩად აგდებას ნამდვილად ჰქონდა ადგილი.

მეცნიერებაში არსებული ეს ბნელეთი რუსეთში უჩვეულო წინააღმდეგობას შეხვდა. მე-19 საუკუნე აქ დიდი აღორძინებით დაიწყო. ფილოსოფიის საჰეს ისეთი მოაზროვნენი მართავდნენ, როგორიც არიან: ალექსანდრე ნიკოლოზის-ძე რადიშჩევი (1749—1802); ბესარიონ გრიგოლის-ძე ბელინსკი (1811—1848); ალექსანდრე ივანეს-ძე გერცენი (1812—1870); ნიკოლოზ გაბრიელის-ძე ჩერნიშევსკი (1828—1889); ივანე მიხეილის-ძე სეჩენოვი (1829—1905); ნიკოლოზ ალექსანდრეს-ძე დობროლუბოვი (1836—1861); დიმიტრი ივანეს-ძე პისარევი (1840—1868) და მთელი რიგი მოწინავე, მებრძოლი ინტელიგენტები.

ეს მოაზროვნეები ერთ-ერთ ძირითად საკითხად აყენებდნენ დანაშაულისა და შერაცხადობის თეორიას, როგორც სახელმწიფო სისტემის ნამდვილად გამომხატველს. მათ მიერ

ეს საპაექრო საკითხი ფილოსოფიურ, სოციალ-პოლიტიკურ კრილშია გაშუქებული. მაგალითად, რადიშჩევმა რუს მოაზროვნეთა შორის პირველმა აღიარა სოციალური პირობები ბოროტმოქმედების წყაროდ. მანვე შეადგინა დანაშაულის შესასწავლად ღრმა, შინაარსიანი პროგრამა და წერდა: „სადაც არ არის ნებელობა, სადაც არ არის მიზანდასახულობა, იქ კანონით არ არის დანაშაულებრივი მოქმედება. სადაც არ არის მოქმედების თავისუფლება, იქ კანონი არ ასამართლებს“¹. დობროლოუბოვის მიხედვით, ბოროტმოქმედება არ არის შედეგი ადამიანის ბუნებისა, იგი შედეგია იმ არანორმალური დამოკიდებულებისა, რითაც ის საზოგადოების წინაშე წაყენებული. „მხოლოდ საზოგადოების გარდაქმნას შეუძლია ბოროტმოქმედების აღმოფხვრა“², — ამბობს იგი.

ჩერნიშევსკი, ისევე როგორც დობროლოუბოვი, ბოროტმოქმედების მიზეზს კაპიტალისტურ წყობაში ეძებს. ხოლო ამ პრობლემის გადაჭრის შესაძლებლობას ხედავს არა ანთროპოლოგიურ სხვაობაში, არამედ სახელმწიფოს საზოგადოებრივ სოციალურ გარდაქმნაში.

„ჩანასახი ერთი და იგივეა. ის ვითარდება ყველგან ერთი და იგივე კანონზომიერებით, განსხვავდება მხოლოდ გეოგრაფიული თავისებურების გამო“³, — წერს ჩერნიშევსკი.

სეჩენოვი დანაშაულის და შერაცხადობის ანალიზს ასე იძლევა: „ნებელობის არათავისუფლად აღიარებასთან ერთად, სასამართლომ უნდა გააკვიოს, თუ რამდენად შეგნებულად, გონივრულად მოქმედებდა N, როგორც შინაგანი, ისე გარეგანი პირობების რა მოტივი ამოქმედებდა მას“⁴.

საზოგადოებრივ-პოლიტიკური და მეცნიერული ბრძოლა ფსიქიატრიის, ფსიქიატრიული ექსპერტიზის თეორიული და

¹ А. Н. Радищев—Полное собрание сочинений. т. III, изд. Акад. наук СССР, 1952 г., стр. 172.

² Н. А. Добролюбов—Изд. фил. произв., т. I, Госиздат, 1948 г., стр. 33, 34, 258, 259.

³ Н. Г. Чернышевский — Изд. филос. соч., 1938 г., стр. 95.

⁴ И. М. Сеченов — Изд. философ. и психол. произв., Госиздат, 1947 г., стр. 322.

პრაქტიკული საქმიანობის განვითარებას სათანადოდ უწყობდა ზელს. რუსეთს იმავე მე-19 საუკუნეში იმდენად ღრმა მოაზროვნეები ჰყავდა ფსიქიატრიის დარგში, რომ ღღეს ფსიქიატრიულ-მეცნიერული პაექრობის დროს, მათ შეხედულებებს არსებითად ეყრდნობიან და საკითხის გადაჭრისათვის ძირითადად იყენებენ მათ დებულებებს. ასეთები იყვნენ: ი. მ. ბ ა ლ ი ნ ს კ ი (1827—1902), ი. პ. მ ე რ ჟ ე ე ვ ს კ ი (1838—1908), ვ. ხ. კ ა ნ დ ი ნ ს კ ი (1849—1889), ს. ს. კ ო რ ს ა კ ო ვ ი (1853—1900), ვ. პ. ს ე რ ბ ს კ ი (1858—1917) და სხვ. რუსეთის ფსიქიატრიის ეს კლასიკოსები ჰუმანიური, მეცნიერული ფსიქიატრიის ფუძემდებელნი არიან. ამავე დროს, ისინი ფუძემდებელნი არიან სასამართლო ფსიქიატრიისა, ფსიქიატრიული ექსპერტიზისა. თვითეული მათგანი არაერთხელ გამოსულა სასამართლო პროცესზე სულით ავადმყოფის ინტერესების დასაცავად და შერაცხადობის საკითხის დასადგენად.

მაგრამ ყველაზე დიდი ღვაწლი რუსეთის სასამართლო ფსიქიატრიის განვითარებაში ვ. პ. ს ე რ ბ ს კ ი ს მიუძღვის. იგი უშუალოდ იდგა სასამართლო ფსიქიატრიის პრაქტიკული და თეორიული საქმიანობის სადარაჯოზე.

ვ. ს ე რ ბ ს კ ი დიდი პასუხისმგებლობით ეპყრობოდა ფსიქიატრიული ექსპერტიზის საქმიანობისა და შერაცხადობის კრიტერიუმის დადგენას, არ კმაყოფილდებოდა სულით ავადმყოფობის დიაგნოზის გამოვლინებით და კატეგორიულად მოითხოვდა შერაცხადობის საკითხის გადაჭრაში ფსიქიატრიული ექსპერტიზის უფლებების წინ წამოწევას. ამის შესახებ იგი წერდა პრესაში, გამოდიოდა მოხსენებებით ექიმთა საზოგადოებაში. მან სასამართლო ფსიქიატრიას გარკვეული სისტემა შეუქმნა და ორგანიზმის მთლიანობის პოზიციებს თავისებური გამჭკრიახობით იცავდა. აი, როგორ ილაშქრებს იგი იმ ექიმთა და იურისტთა წინააღმდეგ, რომლებსაც სასამართლო ფსიქიატრიაში ნაწილობრივი შერაცხადობის თეორია შეჰქონდათ:

„ნაწილობრივი შერაცხადობის უილაჯობა სრულიად თვალსაჩინოა, მაგრამ ამ თეორიის დამცველები ღღემდე მაინც მოიპოვებიან. ღღევანდელ სინამდვილეში ჩვენ ვერ დავუშვებთ,

რომ წინანდელი ფსიქიატრების მავნარად ფსიქიკური უნარი ჩავთვალოთ დამოუკიდებლად, ცალ-ცალკე ერთეულად, რადგან ეს სხვა არაფერია, თუ არა ერთი და იგივე ფსიქიკური მოქმედების სხვადასხვა გამოვლინება. ჩვენ ვერ დავუშვებთ სულიერი მდგომარეობის ნაწილობრივ აშლილობას, რადგან, თუ ადამიანი სულით ავადმყოფია, ის ერთნაირად მოქმედებს მის ფსიქიკურ მთლიანობაზე. არ შეგვიძლია დავუშვათ არც ის აზრი, რომ ავადმყოფი ზოგიერთ შემთხვევაში მოქმედებდეს სნეული მხარით, ხოლო ზოგ შემთხვევაში—ჯანმრთელით. თუ დადასტურდება, რომ ადამიანს არ შესწევს ძალა თავისუფლად გაუწიოს ანგარიში მოქმედებას, მაშინ ეს იმას ნიშნავს, რომ მისი მოქმედება, რა მოტივითაც არ უნდა იყოს იგი გამოწვეული, არ შეიძლება ჩაითვალოს შერაცხადად¹.

ვ. ს ერ ბ ს კ ი, ისევე როგორც კ ა ნ დ ი ნ ს კ ი, მკუთითებდა იმ მკდარ სისტემაზე. როდესაც შერაცხადობის საკითხი მხოლოდ სამედიცინო კრიტერიუმით წყვეტდნენ. ეს იმდენად არასწორად მიაჩნდა, რამდენადაც თვლიდა, რომ ყოველ დაავადებას სიმძიმის სხვადასხვა მიმდინარეობა აქვს. იურიდიული კრიტერიუმი კი, ახდენს რა ავადმყოფური მდგომარეობის დაკონკრეტებას, ამით დაეძებს იმ დემარკაციულ ხაზს, რომელიც განსაზღვრავს, თუ როდის შეიძლება ბრალდებული ჩაითვალოს შერაცხადად და როდის არა.

ს ერ ბ ს კ ი ს პირდაპირი და გამჭრიახი აზროვნება ზოგჯერ სცილდებოდა სასამართლო ფსიქიატრიის საზღვრებს.

არაერთხელ ამოსდგომია ს ერ ბ ს კ ი მეფის უსამართლობის წინააღმდეგ მებრძოლთ მხარში და პროტესტის სახით რეაქციონერებს პირში შეებნია. ამ თვისებებით იგი განსაკუთრებით აჯადოებდა ახალთაობას, პროგრესულ ინტელიგენციას. ღრმა რწმენა და პატივისცემა გამოუწვევია აგრეთვე ფსიქიატრთა I ყრილობის დამსწრეთა შორის მის მოხსენებას (1911 წ.), სადაც თამამად განუცხადებია:

„გაივლის ყველა ეს ღუხჭირი წუთი, გაივლის ყველა ეს.

¹ Судебная психиатрия, Медгиз, 1950 г., стр. 29.

როგორც ფრანგები იტყვიან, „სულელი შემთხვევა“ და ჰეშმარიტების ლამპარი გაბრწყინდება კიდეც უფრო ძლიერად“¹.

იმისდა მიუხედავად, რომ რუსეთში სასამართლო ფსიქიატრიას ასეთი მტკიცე ბალავარი ჰქონდა ჩაყრილი, განვითარების გზაზე მას საგრძნობი წინააღმდეგობანი მაინც შეხვდა. როგორც სასამართლო ფსიქიატრიის, ისე საკვლევადიებო ორგანოების ზოგიერთ უშუალო წარმომადგენლებს კარგა ხანს შერჩათ არაჯანსაღი აზროვნება. ესენი უვიცობით, თუ მიზანდასახული ყალბი მსჯელობით ბურუსში ახვევდნენ სასამართლო ფსიქიატრიის, ფსიქიატრიული ექსპერტიზის სამოღვაწეო ასპარეზს, რაც განსაკუთრებით მოქმედებდა მედიცინის ამ დისციპლინის, როგორც პრაქტიკული, ისე თეორიული საქმიანობის შემდეგ განვითარებაზე.

ექსპერტ-ფსიქიატრის ხვედრითი წონა არააობას წარმოადგენდა. სამსჯავრო ორგანოები ხშირად არც თვლიდნენ აუცილებლად ფსიქიატრის ჩარევას. არაერთხელ იყო გამოთქმული აზრი, თითქოს შერაცხადობის საკითხის გადაწყვეტა მხოლოდ იურიდიულ კომპენტენციაში შედიოდეს; ექსპერტ-ფსიქიატრის დასკვნას კი (ამოწმებინებდნენ რა ბრალდებულის ფსიქიკურ მდგომარეობას) მხოლოდ მასალად იყენებდნენ.

სისხლის სამართლის დებულების მე-15 მუხლში, რომელიც საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების პირველ წლებშივე გამოიცა, ნათქვამია:

„იმის გამოკვლევა, ჩაეთვალოს სასამართლოში მიცემულ სულით ავადმყოფს მისი ნამოქმედარი ბრალად თუ არა, ხდება სასამართლოს სხდომაზე ექიმ-ფსიქიატრთა დახმარებით. ამასთან, თუ ექიმ-ფსიქიატრს ავადმყოფის წინასწარ გამოუცდელად უძნელდება გადაჭრილი დასკვნის მიცემა, ავადმყოფი მოთავსებულ უნდა იქნეს სულით ავადმყოფთა ერთ-ერთ სამ-

¹ Т. И. Юдин — Очерки истории отечественной психиатрии, 1951 г., стр. 156.

კურნალოში განსაზღვრული ვადით, რის შემდეგ საქმე ხელახლა განიხილება სასამართლოს სხდომაზე“¹.

ასეთი უფლებების აღიარებისდა მიუხედავად, იურიდიული დარგის ზოგიერთი მუშაკის მეოხებით, 1940 წლ-ს 17 თებერვლის ინსტრუქციის გამოქვეყნებამდე, ექსპერტის მოვალეობა მკრთალად გამოიყურებოდა. ინსტრუქციაში ექსპერტიზის დანიშნულება ასეა განსაზღვრული: „შეპყრობილ ან სამართალში მიცემულ იმ პართა ფსიქიკური მდგომარეობის განსაზღვრა და შერაცხადობის შესახებ დასკვნის მიცემა, რომელთა ფსიქიკური ჭანმრთელობა სასამართლოს და ძიების ორგანოებში ექვს იწვევს“².

ამ უფლებებმა ერთხელ კიდევ გახაზა ფსიქიატრიული ექსპერტიზის უფლებების სხვაობა ჩვენში და ბურჟუაზიულ ქვეყნებში. ამ სხვაობის შესახებ საბჭოთა ავტორები წერენ:

„ჩვენში კი არ აძლევენ ბურჟუაზიული ქვეყნების ექსპერტის მსგავსად მოწმის მაგვარ ცნობას, არამედ ერკვევიან საკითხის არსებით მონაცემებში“³.

წინააღმდეგ ბურჟუაზიული ექსპერტისა, „ჩვენში ექსპერტი-ფსიქიატრი შერაცხადობის საკითხს წყვეტს როგორც მედიცინის, ისე იურიდიული კრიტერიუმით“⁴.

ამ პასუხისმგებლობამ სასამართლო ფსიქიატრია, ფსიქიატრიული ექსპერტიზა საერთო ფსიქიატრიის „უძნელეს უბნად აქცია“ (ბ უ ნ ე ე ი)⁵. რომ დასძლიო ეს მეტად საპასუხისმგებლო უბანი, უნდა ღრმად ჩასწვდე კრიმინალის ჩამდენის. ავადმყოფურ მდგომარეობასა და იმ ხელშემწყობ გარეშე პირობებს, რა ვითარებაშიც მოხდა დანაშაული. მაგრამ ეს მუდამ ასე არ ხდება; როგორც პრაქტიკიდან ვიცით, არის შემ-

¹ სისხლის სამარ. (სსრ სისხ. სამარ. სახელმძღვ. დებულ.) „მოამბე“ № 25, 1922 წ. 14 იანვარი, მუხლ. 15.

² სსრ კავშირის იუსტიციის სახ. კომისარიატის, ჭანსახკომის, შინსახკომის და პროკ. ინსტრუქცია, 1940 წ. 17 თებერვალი.

³ А. Я. Вышинский—Теория суд. док. в совет. праве. Москва, 1946 г., стр. 219.

⁴ Судебная психиатрия, Медгиз, 1950 г., стр. 9.

⁵ Судебная психиатрия, Медгиз, 1950 г., стр. 12.

თხვევები, როდესაც დამნაშავე სიმულაციის მიზნით იგონებას სულით ავადმყოფობას. ამ მდგომარეობაში გარკვევა სიძნელით შერაცხადობის დადგენის თანაფარდია.

რომ გავყვეთ სიმულაციის შემთხვევების აღწერის გზას, იგი ძველი წელთაღრიცხვის ცნობილ მითითურ პოემებამდე მიგვიყვანს: „ოდისევსი, ლაშქრობის თავიდან აცდენის მიზნით, თავს გიჟად მოაჩვენებს (აქაოდა გიჟი ვარო, გუთანში ხარსა და ვირს შეუბამს და მარილს თესავს; სალამიდემ კვლებში ჩაუგდო შვილი ტელებაქე. ოდისევსმა შვილი ალერსით ხელში აიყვანა და გზიდან გადასვა. ასე დაიჭირეს ის ტყუილში)“¹. ბრუტუსი, ტარკვინიუს ამაყის მძვინვარებისაგან თავდაცვის მიზნით, თავს ისულელეობდა. დავითი საულის თვალყურისდევენებიდან დაღწევას სულით ავადმყოფის მიბაძვით ცდილობდა, გევის მეფის წინაშე ბაგეზე ღორბლმორეული კარებს ბრჭყალებით კაწრავდა და სხვ.

ისტორიული წყაროების ამ ეპიზოდების მიხედვით, სულით დაავადების შემთხვევებს აქვს ძველთაძველი ისტორია. ადამიანი იმდენად ყოფილა მათ არსში გარკვეული, იმდენად გამოჰყოფდა მათ ქცევებს ნორმალური ქცევებისაგან, რომ რაიმე გამოუვალი მდგომარეობისაგან თავის დაღწევას სულით დაავადების სიმულაციით ცდილობდა.

პასუხისმგებლობის თავიდან აცდენის, სამხედრო სამსახურიდან განთავისუფლებისა და სხვა მძიმე სიტუაციის დროს ახლაც აქვს ადგილი სიმულაციას, მაგრამ გააჩნია საღ ხდება, ვინ ჩადის, ან რამდენია ასეთი შემთხვევა. ბურჟუაზიულ ქვეყნებში სახელმწიფო სისტემის უმადური პროგრესული ფენები პროტესტის სახით მიმართავენ სიმულაციას, რაც განსაკუთრებით სამხედრო სამსახურში გაწვევის დროს მქლავნდება. ინგლისელი ავტორები იმდენად უკავშირებენ სიმულაციას ომიანობას, რომ მას სამხედრო ტერმინს უწოდებენ².

1 ს. ყაუხიშვილი—„ძვ. ბერძნული ლიტერატურის ისტორია“, თბილისი, 1940 წ., გვ. 89.

2 Проб. суд. псих. Сборник IV, Москва, 1946 г., стр. 223

ამ ტერმინის განმარტებას სულ სხვაგვარად იძლევიან საბჭოთა ავტორები. აკადემიკოსი ვ. პ. ოსიპოვი სიმულაციის სიხშირეს ცხოვრების ისეთ პერიოდს უკავშირებს, როდესაც საზოგადოებრივი მწვავე სიტუაცია ადამიანის ცხოვრებას საფრთხის წინაშე აყენებს.

„რევოლუციამდე სიმულაციას ეწოდნენ სამხედრო სამსახურის თავიდან აცილების მიზნით. წითელ არმიაში სამსახურის პრინციპული სხვაობის გამო, სიმულაცია უფრო იშვიათად გვხვდება. საბჭოთა არმიის მორალურ-პოლიტიკური დონის მაღალ საფეხურზე დგომის მეოხებით სიმულაციის შემთხვევები მეორე სამამულო ომის მეტბოლოა შორის მცირე იყო“¹.

ნ. ნ. ტიმოფეევი, დიდი სამამულო ომის მონაცემებიდან გამომდინარე, წერს:

„დიდი სამამულო ომის პერიოდში სამხედრო-საექიმო ექსპერტიზის წევრებს უფრო ეპკი ჰქონდათ სიმულაციაზე, ვიდრე მას ადასტურებდნენ“².

საერთოდ, მედიცინის არც ერთ დისციპლინას არ სჭირდება ობიექტური მონაცემების იმდენად გამოყენება და, ამავე დროს, იმდენად გაკონტროლება, როგორც ფსიქიატრიულ ექსპერტიზას, სულერთია იქნება სამოქალაქო სასამართლო, სისხლის სამართლის, თუ სამხედრო ხაზით.

სამხედრო ექსპერტიზის თავისებურება მხოლოდ იმაში გამოიხატება, რომ ზოგჯერ ერთი და იგივე ბრალდებული ჩადენილ დანაშაულში შეიძლება მიჩნეული იქნეს შერაცხადად, ხოლო სამხედრო სამსახურისათვის ჩაითვალოს არავარგისად და პირიქით. რაც შეეხება პიროვნების დასაზუსტებლად წარმოდგენილ დამხმარე დოკუმენტებს, ამას ყველა სახის ფსიქიატრიული ექსპერტიზისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს.

„სამხედრო საექიმო ექსპერტიზისათვის საბუთებს დიდი მნიშვნელობა აქვს, რადგან საბუთებით მქლავნდება გამოსაკვლევი პირის საზოგადოებრივი და პირადი ცხოვრების

¹ В. П. Осипов—Основ. распозн. псих. и психоневр. состояния в прак. воен. врем. Медгиз, 1946 г., стр. 22.

² Проб. суд. психиатр. Сборник IV, Москва, 1945 г., стр. 49.

გეზი“¹,—გვითხულობთ სასამართლო ფსიქიატრიის შრომათა კრებულში.

საბუთებით, ისტორიული წყაროებით მეღვენდება ყოველგვარი საქმიანობის დასაწყისი და განვითარების გზა. განსხვავება მხოლოდ იმაშია, რომ ზოგი დარგის განვითარების დოკუმენტი მეტადაა დაცული და ჩვენამდე მოღწეული, ზოგი კი ამ მცირეა, ან სულ არ მოიპოვება.

თვითეული ძველი ისტორიული ძეგლი, როგორც ხალხთა შემოქმედების, ხალხთა სიბრძნის ნაყოფი, არსებითად მეცნიერების სხვადასხვა პროფილის ამსახველია, მაგრამ თუ მეკლევარი იმ მხარეს გააშუქებს, რომლის საკითხის ძიებაშიც თვითონ არის, გვერდით წყაროებშიც უთუოდ ჰპოვებს სასარგებლო მასალას.

ასეთი გვერდითი წყაროების ანალიზით ვცადეთ ძველი საქართველოს იმ ისტორიული ძეგლების გამომზეურება, რომლებიც ჩვენამდე მრავალი მეკლევარის მიერაა შესწავლილი და გამოყენებული, მხოლოდ არა ამ ასპექტში.

¹ Проб. суд. психиатр. Сборник IV, Москва, 1945 г., стр. 44.

თ ა ვ ი

ფსიქიატრიული მკურნალობის მეთოდები ძველ ქართულ წყაროებში

ინტელექტის, ანდა როგორც ამ ტერმინის ექვივალენტად ძველ მწერლობაში ხმარობენ,—გონების დომინირებას ზიბლი-აშიც ვხვდებით. აქ „გონებით დაბრმავება“ ყველაზე მძიმე წყევლადაა ხსენებული: „გვემოს შენ უფალმან წყლულებითა განუკურნელობისა და ბრმობითა გონებისა იყო შენ, ვითარცა ბრმა“¹.

ფსიქიკური ჯანმრთელობა რომ ჩვენ წინაპრებს ყურადღე-ბის ცენტრში ჰქონიათ, ეს იმ ხანის ანდერძის შესავლიდანაც ჩანს: „მამისათა და ძისათა მე ჰკუთამყოფელი“...²

სადაც ჰკუთამყოფელი ითქმის, იქ არაჰკუთამყოფელსაც იცნობენ უთუოდ. ამ სხვაობის გამიჯვნა კი სათანადო მონაცე-მების ანალიზს მოითხოვს. მაგრამ ის წესი, ის საზომი ერთეუ-ლი, რითაც სარგებლობდნენ ჩვენი წინაპრები „უქკუობის“ და-სადგენად, სამწუხაროდ, არსად ჩანს.

ქართულ საეკლესიო-სამონასტრო მოღვაწეობას, რომელიც იმხანად იმავე პოლიტიკურ მოღვაწეობას წარმოადგენდა, სა-თავეში ხშირად ისეთი წინამძღოლი უდგა, რომლის ავტორი-ტეტი და მართლმსაჯულური სიბრძნე საქართველოს საზღე-რებს შორის სცილდებოდა. ეს მოღვაწენი წყვეტდნენ ყოველ-გვარ საკითხს. მათ მიერ იწერებოდა როგორც ფსალმუნი, ისე კანონმდებლობანი. თუ ისინი, ერთი მხრივ, „ამქვეყნიურ“ ცხო-ვრებას გმობდნენ და „იმქვეყნიურ“ ცხოვრებაზე ღალადებდნენ, მეორე მხრივ, კრიმინალურ საკითხს საკმაოდ რეალურად იხი-

¹ მეორე სჯელასა მოსე წინასწარპეტყველისა, თავი 28.

² საქართველოს კალენდარი, 1897 წ., გვ. 160.

ლავდნენ. დანაშაულის კლასიფიკაციის დადგენას უქვემდებარებდნენ თვით დამნაშავის გონებრივი განვითარების ღონეს და ემოციურ აშლილობას.

ყოველივე ეს ხდებოდა მაშინ, როდესაც მედიცინა საქართველოში განვითარების შედარებით დაბალ საფეხურზე იდგა, ხოლო ე. წ. სააჯო კარი ჯერ კიდევ არ იყო დაარსებული და მართლმსაჯულების კარვები ისნის ველზე იშლებოდა.

ვიდრე უშუალოდ იმ ძეგლებს განვიხილავდეთ, სადაც ექსპერტიზული აზროვნების შესანიშნავი ნიმუშია მოცემული, ძველ ავტორთა ისეთ სტრიქონებზე შევჩერდებით, რომლებიც იმ დროის მართლმსაჯულების სწორად დაკვალვას და პიროვნების თვისებების საფუძვლიან შესწავლას ხელს შეუწყობდა. მაგალითად, საქართველოს ერთ-ერთი მოღვაწე, რომელიც მკვლევართა მიხედვით, მეექვსე საუკუნეში ცხოვრობდა (მისი ვინაობა დღემდე არ არის დადგენილი), ამბობს:

„ხოლო ნეტარმან საბამან მიიღო წიგნი იგი მთავარ ეპისკოპოსისაგან და შთაეიდა ლავრად თვისა და უბრძანა წაკითხვა წიგნისა მის ეკლესიის შინა შეკრებულთა შორის ძმათა, ხოლო გარდაქცეულნი იგი, დამხობილნი გონებითა მათითა განრისხნეს და შფოთი აღადგინეს ერთბაშად“¹.

ციტატა ამჯერად ინტერესს იმით იწვევს, რომ განრისხებისას გონების დახშობასა და ამ მდგომარეობაში შფოთის ატეხას, გრძნობითი სფეროს გაანალიზებას ეხება. ეს იმდენად საგულისხმოა ჩვენთვის, რამდენადაც უშუალოდ გვაგონებს ფსიქიატრიული ექსპერტიზის დღევანდელ საქმიანობას. „ექსპერტს არა ერთხელ აქვს საქმე ხანმოკლე ფსიქიკურ აშლილობასთან, ცნობიერების ბინდისებურ დახშობასთან“,—წერია დღევანდელ სასამართლო ფსიქიატრიის სახელმძღვანელოში².

არანაკლებ ინტერესს იწვევს თამარ მეფის თანამედროვის, ფრიად განსწავლული ჰიმეტიშვილის მიერ სახით მეტყველების

¹ ქართული პაგიოგრაფიული ძეგლები, კიშინი, ნაწ. I, ტომი II, კ. კეკელიძის გამოცემა, თბილისი, 1946 წ., გვ. 166.

² Судебная психиатрия, Медгиз, 1950 г., стр. 7.

ასსნა-განმარტება „გულისწყრომისა, გულისტკმისა. სიტყვიერებისა“¹. იგი იქვე განაგრძობს: „ევრევიტაარსავე ხალხსა ცხადჰყოს შემდგომთაჲსა სიტყვათა მიერ, რომელთა სახის მეტყუელებით უმეტეს სათანადო არს“.

მიმიკას ჩვენს სინამდვილეშიც დიდი ყურადღება ექცევა: „ღიაგნოზირებისათვის მიმიკას დიდი მნიშვნელობა აქვს“², — აღნიშნულია სასამართლო ფსიქიატრიის სახელმძღვანელოში.

ამავე სახელმძღვანელოში წერია, რომ „სასამართლო ფსიქიატრიულ პრაქტიკაში გამოკითხვის მეთოდს უდიდესი მნიშვნელობა აქვს“. უდიდესი მნიშვნელობა აქვს იმიტომ, რომ ეს გზა ბრალდებულის ფსიქიკის შესწავლისა და ობიექტური მიზეზების დასადგენად უმოკლესი და უტყუარი მანძილია. შესწავლის ამ ობიექტურ მეთოდს ჯერ კიდევ მე-11 საუკუნეში იოანე პეტრიწი ასე განმარტავს.

„ხოლო ყოველი გასაგონი უმჯობეს არს გამგონესა, რამეთუ დაზუსთავდების გასაგონაჲ გამგონესა“³.

დღევანდელი ენით ამ სიტყვებს შემდეგნაირად განმარტავენ: „ყოველი ობიექტი უმჯობესია სუბიექტზე, რადგან ობიექტი აპრიორი და წინასწარ არის მოცემული სუბიექტისათვის“⁴.

ძველი ქართული ანდაზები ხალხური სიბრძნის ანარეკლია. ეს ანდაზები ნათლად მოწმობს მისი შემქმნელი ხალხ-ს აზროვნების დიაპაზონს, გასაქანს. განა სხარტად და ბრძნულად არაა სულით ავადმყოფის არაშერაცხადობაზე ნათქვამი, — „გიჟი თავისუფალია“; ანდა სულით ავადმყოფის უმწეობაზე, — „გიჟს საქმე დასდე და შენც უკან მიჰყე“; ან სულით ავადმყოფის არაადეკვატური ქცევების შედეგად მოსალოდნელ ზიანზე, — „ერთი რეგვენი მოიქნევს ძვირფასს აღმასს და ზღვაში

¹ კ. კეკელიძე, თარგმან. ეკლ. მიტროფ. ზეინკლ. 1920 წ. თბ. „სახალხო საქმე“, გვ. XV.

² Судебная психиатрия, Москва, Медгиз, 1950 г., с. 17.

³ იოანე პეტრიწის შრომები, ტ. I, ს. ყაუხჩიშვილი, 1940 წ.

⁴ იქვე.

უკუაგდებს. ათასი ჭკუიანი რომ მივიდეს, ველარ ამოიღებს“¹.

კანონმდებლობა და დისციპლინარული საკითხების კოდიფიკაცია ძველად ვერ ვითარდებოდა ისე, როგორც ამას სინამდვილე მოითხოვდა. მასზე მოქმედებდა საერთო სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკური არახელსაყრელი მდგომარეობა. მხატვრული ლიტერატურა კი მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნული არახელსაყრელი პირობა მის თემატიკაზეც გარკვეულ ნაკვალევს სტოვებდა, ეპოქალურ სახეებს მაინც ქმნიდა.

ფილოსოფიურ-მხატვრულ ნაწარმოებში „ვეფხისტყაოსანში“, რომელიც წინაპართა კულტურულ-ლიტერატურული და მეცნიერული მემკვიდრეობის ნიმუშს წარმოადგენს, გარეშე მიზეზთან დაკავშირებული ადამიანის ღრმა განცდები იშვიათ დეტალებშია მოცემული.

შეხვდება რა ავთანდილი ტარიელს, უმაღვე უღებს ალოს მის კაეშანს და ფაქიზი მიდგომით, სიტყვიერი ზეგავლენით, შთაგონებით ცდილობს მასში მოდუნების, უილაჯობისა და უხასიათობის აღმოფხვრას. ავთანდილმა იცის, რომ ცხენოსნობა მხედარში გარკვეულ ლტოლვას აღძრავს. მას სწამს, რომ ტარიელს თუ ერთხელ დაურღვია უმოქმედობა, გოდება და შესვა ცხენზე, მასში სასიცოცხლო ძალები, საბრძოლო სურვილები უმაღვე ამეტყველდება და ამიტომ ემუდარება:

„ნუ გამგზავნი გულმოკლულსა, ერთი მიყავ საწადელი,
ერთხელ შესჯე, ცხენოსანი გნახო ჩემი სულთა-მხდელი“².

რუსთაველი იქვე, ახსნა-განმარტების სახით, განაგრძობს:

„ეხვეწებოდა „შესჯეო“—აჯა ხვეწნისა არ ვებდა
იკოდა, რომე შეჯდომა კაეშანს მოაქარვებდა.
ლერწმისა სარსა დასდრეკდა, გიშერსა დააკარვებდა.
დაიმორჩილა, ეამა, არ ივაგლახა, არ ვებდა“³.

¹ ქართ. ქრესტომათია, დავით ჩუბინიშვილის მიერ შედგენილი, წიგნი I, 1846 წ., გვ. 456.

² შოთა რუსთაველი, „ვეფხისტყაოსანი“, გ. დ. ქართველიშვილის გამოცემა, გვ. 197.

³ იქვე.

ერთ-ერთ ტაეპში რუსთაველი „ცნობიერთა დოსტა-ქარს“ ექიმ-ფსიქიატრის სადარად ხმარობს. მას, როგორც სიტყვითი ზეგავლენის ოსტატს, შემდეგნაირად იხსენიებს:

„ცნობიერთა დოსტაქარმან, ცნობიერთა ოხვრა-ახმან:
ცნობიერი სიტყვა უთხრა უცნობოსა რაჟმე ძრახმან“¹.

მეტად საინტერესოა კიდევ ის ადგილი, სადაც ბრძენის და ხელის სხვაობაზე, ცნობიერება შეცვლილ მდგომარეობაზე წერს („ხელი“ სულხან ორბელიანის განმარტებით, სულით ავადმყოფის ერთი სახეთაგანია):

„ბრძენი, ვინ ბრძენი, რა ბრძენი, ხელი ვითა იქმს ბრძნო-ბასა,

ეგ საუბარი მაშინ ჰხამს, თუცაღა ვიყო ცნობასა“².

ადამიანის ასე წარმოდგენა იმ საუკუნეში, როდესაც რელიგია „სულიერი და ხორციელი“ ცხოვრების ცალკე არსებობაზე, სულის ღვთაებრიობაზე ქადაგებდა, ქართველი ხალხის აზროვნების პოტენციის ნაყოფია. ჩვენთვის ეს ქვედა ტაეპი საინუკუარია განსაკუთრებით დღევანდელი გაგებით, ორგანიზმის მთლიანობის პავლ ჯუჯური თეორიის გაგებით:

აი, როგორ გადმოგვცემს რუსთაველი ადამიანის არსს:

„გული, ცნობა და გონება ერთმანეთზედა ჰკილია:
რა გული წავა, იგიცა წავლენ და მისკენ მიდიან“³.

რადგან ჯერჯერობით მხოლოდ იმ წყაროებს ვეხებით, სადაც მამა-პაპათა მიერ ადამიანის ფსიქიკური სფეროს შეფასების საერთო უნარი მოჩანს, ამიტომ ზედმეტი არ იქნება თამარ მეფის იმ განკარგულების გახსენება, რომელიც პიროვნების ხასიათის ხაზებს ეხება:

„დაპყრობა საზღვართ მამა-პაპურთ და დაჭირვა და მოწვრთნა კაცთა ქედმაღალთა და გონება ურჩითა“⁴.

¹ შოთა რუსთაველი, „ვეფხისტყაოსანი“, გ. დ. ქართველიშვილის გამოცემა, გვ. 196.

² იქვე.

³ იქვე, გვ. 188.

⁴ „ქართლის ცხოვრება“, წ. I, გვ. 417.

როგორც დასაწყისში შევნიშნეთ, ყველა ამ მონაცემს შევხებით იმდენად, რამდენადაც იმდროინდელი შეხედულებების კულტურის დონეზე ლაპარაკობს, რამდენადაც ეს შეხედულებები ამა თუ იმ როლს ითამაშებდა მაშინ, როდესაც ადამიანის სულიერი მდგომარეობის გაგება და შეფასება საკვლევადიებო შესწავლის ობიექტად იქცეოდა.

გადავდივართ რა ჩვენი თემის არსებით წყაროებზე, რომლებიც სამწუხაროდ, ისევე მცირე რაოდენობით მოიპოვება, როგორც ზემოხსენებული ძეგლები. უშუალოდ წარუშლვარებთ იმ ავტორთა შეხედულებებს, რომლებიც საქართველოს იურიდიული საქმიანობის ისტორიას უბადლოდ იცნობენ.

აკად. ივ. ჯავახიშვილი წერს: „წიგნების დაკარგვისა და უქონლობის მთლიანად ანაზღაურება არაფერს შეუძლია და ამიტომაც არის, რომ არა ერთი მნიშვნელოვანი პრობლემის და საკითხის შესწავლაზე ცნობების უქონლობის გამო. ადამიანს სრულიად უარი უნდა ეთქვას, მაგრამ ბევრი რამის გამოკრევეა მაინც მოხერხდა და ამასაც ჩვენთვის მნიშვნელობა აქვს“¹.

პროფ. ალ. ვაჩიშვილი საქართველოს იურიდიული საქმიანობის განვილი, შორეულ გზას ასეთ შეფასებას აძლევს:

„საქართველოს ძველ იურიდიულ მოღვაწეობას შეადგენდა არა მარტო პრაქტიკული, საკანონმდებლო და სამართლის დარგის საქმიანობა, არამედ წმინდა განყენებული, სამართლის ფილოსოფიის პრობლემის დამუშავებაც“².

ავტორი იქვე ასაბუთებს, რომ ეს მოვლენა სრულიად ბუნებრივად უნდა ჩაითვალოს, ვინაიდან იმდროინდელი ქართული აზროვნება, საერთოდ, ფილოსოფიურ სწავლა-განათლებას ეტანებოდა და სამართლის ფილოსოფია ზოგად ფილოსოფიურ საკითხებთან მჭიდრო კავშირში იყო.

ალ. ვაჩიშვილი საქართველოს სისხლის სამართლის

¹ ივ. ჯავახიშვილი—„ქართ. სამართლის ისტორია“, წიგნი II, 1928 წ., გვ. 249.

² ალ. ვაჩიშვილი—ნარკე. ქართ. სამართლის ისტორიიდან, წიგნი III, 1946 წ., თბ. სახ. უნივერსიტეტის გამოცემა.

მ. მ. ნაცვლიშვილი
(1882—1938)

ისტორიას ორ პერიოდად ჰყოფს: პირველი. ანუ ობიექტური პერიოდი, როდესაც ყურადღების ცენტრში მხოლოდ ნივთიერი ზარალი იყო გათვალისწინებული და მეორე, ანუ სუბიექტური პერიოდი, როდესაც ანგარიშს ბოროტმოქმედების შინაეტიმოლოგიურ ფაქტორს უწევდნენ და საკითხის გადაჭრისას „ბრალეულის“ სულიერ მონაცემებს აკვირდებოდნენ.

ჩვენი თემის ძირითად საგანს წარმოადგენს ამ ბოლო სიტყვების არსში გარკვევა, რის გამოვლინებასაც საშვილიშვილოდ დაცული, ექვთიმე მთაწმინდელის ყავისფრადქცეული „სჯულის კანონიდან“¹ ვიწყებთ.

ეს უდიდესი პიროვნება ჩვენი კულტურის წარსულისა მოღვაწეობის ასპარეზზე 998 წლიდან გამოსულა. ექვთიმე მთაწმინდელი სათავეში ჩასდგომია არა მარტო ივერიის მონასტრებს, რომლებიც იმხანად საქართველოს ტერიტორიის გარეშეც კი 50-მდე ყოფილა აგებული, არამედ ბერძენთა მონასტრებსაც.

კ. კ ე კ ე ლ ი ძ ი ს სიტყვით, ეფრემ მცირე ექვთიმე მთაწმინდელის მოღვაწეობას აფასებდა როგორც არა მთარგმნელობითს, არამედ როგორც დამოუკიდებელს².

პროფ. ა. ლ. ვ ა ჩ ე ი შ ვ ი ლ ი, ექვთიმე მთაწმინდელის კანონებიდან გამომდინარე. შემდეგ დასკვნამდე მიდის:

„ექვთიმე მთაწმინდელის იურიდიული დახვეწილი ენა გვაფიქრებინებს, რომ მანამდეც ყოფილა იურიდიულ სფეროში მწერლობა, რადგან ჩვენ ვიცით, რომ ამგვარი დახვეწილი, ზუსტი ენა ერთბაშად არ იქმნება და იგი ხანგრძლივი შემოქმედების ნაყოფს წარმოადგენს“³.

მთაწმინდელი „მცირე სჯულის კანონში“—საქართველოს სამართლის ძველი კულტურის კანონში—„შეცოდების“ სირ-

¹ საქართველოს მუზეუმი. ძველი ხელნაწერები 5—85.

² კ. კეკელიძე—ქართ. ლიტერატ. ისტორია, ტ. II, გვ. 162, თბ. სახ. უნივერსიტეტის გამოცემა. 1946 წ.

³ ალ. ვაჩიშვილი—ნარკე. ქართ. სამართ. ისტორიიდან, წიგნი I, გვ. 79, თბ. სახ. უნივერსიტეტის გამოცემა.

თულებზე, მის მრავალსახეობაზე და სწორი შეფასების სიძნელეზე შემდეგს წერს:

„არა მარტივი არს სენი იგი ცოდვათა, არამედ მრავალი სახე და მრავალ გვარი“¹.

იგივე მოღვაწე სამართლიანობის განმტკიცებისა და ბრალდებულის სრულღირებულების ნათელსაყოფად მოითხოვს რა „შეცოდებულის“ გონების შესწავლას და მის მხედველობაში მიღებას, წერს: „რათა განიცდიდნენ წესსა მას და გონებასა შეცოდებულისასა“².

ჩვენში საკვლევადიებო საკითხის ფილოსოფიური ახსნა იმდენად მომწიფებული ყოფილა, რომ, როგორც ვხედავთ, ისეთ რთულ საკითხს, როგორიც გონების დონის დადგენაა, ეუფლებოდნენ და შერაცხადობის საკითხის გადაჭრას იურიდიულ აზროვნებას უფარდებდნენ.

იგივე აზრი ექვთიმე მთაწმინდელს უფრო კარგად ამგვარად აქვს გამოხატული: „არს უკუე სრულიად უნებელი დნ გარეშე გონებისა და განზრახვისა მოქმედებებისა მის“³ და განაგრძობს, რომ ყველა ამის დასაბუთებას დიდი ღაკვირება უნდაო.

ექვთიმე მთაწმინდელი კიდევ უფრო შორსაა წასული, იგი აღგზნების დროს ჩადენილი დანაშაულის დიფერენციაციას ახდენს და მის ირგვლივ მსჯელობას აქე ავითარებს, თითქოს ბათოლოგიური აფექტის ძიებაშიაო:

„უკეთუ შეემთხვიოს ვიეთმე შფოთა, ურთიერთას და მიამთხვიოს ქუაჲ, ანუ „შეშაჲ მიმთხუევად მცორისა“, დაკოდილი აღამიანი მოკვდეს“⁴.

¹ ივ. ჯავახიშვილი—ქართ. სამართლის ისტორია, წ. II, გვ. 258, თბ. სახ. უნივერსიტეტის გამოც. 1929 წ.

² იქვე.

³ იქვე, გვ. 265.

⁴ იქვე.

ასეთ ასთენიურ აფექტს არასაპატიოდ თვლის და დასძენს: „ესრეთ რისხვით და გულისწყრომით სცა“¹.

თუ რაოდენ ყურადღებას აქცევს ხელშემწყობ პირობებს. ეს იქიდან ჩანს, რომ საქმის დეტალური შესწავლისათვის სუბიექტურ მონაცემებთან ერთად, ობიექტური მასალის შესწავლას მოითხოვს, რასაც სხარტად ასე გამოთქვამს: „ცნას ძალა მის საქმისა ძმათაგან“².

დანაშაულის შესწავლის ეს ხერხი ჩვენთვის სრულიად არ არის უცხო; ობიექტური მასალა (ანამნეზი). როგორც სამკურნალო დისციპლინაში, ისე ფსიქიატრიულ ექსპერტიზის საქმიანობაში, ერთ-ერთ დასაყრდენს წარმოადგენს.

იო ა ნ ე მ ა რ ხ ე ლ ს, რომელიც ექვთიმე მთაწმინდელზე გაცილებით ადრე ცხოვრობდა, „სინანულის“ კანონმდებლობაში ასაკთან შეფარდებითი დანაშაულებრივი საკითხი გაუბრალოებული აქვს. იგი 30 წლის ასაკამდე ჩადენილ დანაშაულს (შეცდომას), რა სახისაც არ უნდა იყოს ის, პატიების ღირსად თვლის. ექვთიმე მთაწმინდელს, იოანე მარხველის „განკანონება“ დაუხვეწია და ხსენებულ მუხლში შემდეგი რედაქცია შეუტანია:

„უოგელი ცოდვაჲ რომელი უწინარეს ლ (30) წლისა ჰასაკისა შემთხვევულ ვისდა იყოს, უსუბუქესად განიკანონებინა დაღაცათუ მძიმეთა ცოდვათაგანი იყოს, რამეთუ ვიდრე ლ (30) წლამდე უმეცრებაჲ გონებისაჲ და მაურვალებაჲ ხორცისაჲ დიდად მძლავრობს კაცსა და ამისათვის უსუბუქესად განიკანონოს“.

აკად. ი. ვ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ს ეპვი შეაქვს ამ ტექსტის ჩვენამდე სწორად მოღწევაში და სამართლიანად განმარტავს:

„ძნელი დასაჯრებელია და საეკვოა, რომ ასე შეცვლა-შერბილების შემდეგაც დანაშაულობის შეურაცხვის ჰასაკად 30 წლის დადება ქართულ იმდროინდელ სისხლის სამართალს შე-

¹ ივ. ჯავახიშვილი—ქართ. სამართ. ისტ., წ. II, გვ. 265, თბილისი, 1929, სახ. უნივერსიტეტის გამოცემა.

² იქვე, გვ. 257.

ეთვისებინა, მით უმეტეს, თუ გავიხსენებთ, რომ 20—21 წლის კაბუჯი უკვე სამხედრო მოღვაწეობისათვის სრულ ჰასაკონად ითვლებოდა¹.

ამის დასასაბუთებლად აკად. ივ. ჯავახიშვილს ვახტანგ მეექვსეს კანონებიდან ანალოგიური მუხლი მოჰყავს:

„ათ წლამდე ყმაწვილის ნაქნარისა საქმისა რასაც ფერისა ავის კაცის ავს საქმესთან არ ჩაიგდების, თავის ტოლს უზამს თუ უფროსს: ყმაწვილობით და უკულობით უქნია,—საფათარაკოსავით არის“².

ამ შედარებით აკად. ივ. ჯავახიშვილი დაასკვნის, რომ ექვთიმე მთაწმინდელის ეს ტექსტი უთუოდ შეცდომითაა ჩვენამდე მოტანილი.

ასეა თუ ისე, მოყვანილი ძეგლები იმას გვაუწყებს, რომ ძველად მსჯავრის განხილვისას განსაკუთრებული ყურადღება ექცეოდა როგორც გონების განვითარების დონეს, ისე ბრალეულის ასაკს. საკითხის ამ სიბრტყეში დაყენება თანამედროვე სისხლის სამართლის კოდექსის მე-11 მუხლს შეესაბამება:

„არასრულწლოვანი, რომელიც სისხლის სამართლის კოდექსით გათვალისწინებული მოქმედების ჩადენის დროს 12 წლის ასაკს მიღწეული არ არის, სისხლის სამართლის წესით პასუხისგებაში არ მიეცემა“³.

ყველაფერი ის, რაც ღღეს გასაგები და იოლი გადასაწყვეტია, დიდი სიძნელეების გადალახვას მოითხოვდა ძველთაგან. რომ დაედგინათ ბრალეულის გონებრივი უჭლურება, გარკვეულიყვნენ მის ემოციაში ან მიზანდასახულ თუ მიზანდაუსახველ მოქმედებაში, ამისათვის ამ საკითხის ამომწურავი მეთოდიც უნდა ჰქონოდათ. უნდა ჰყოლოდათ მუშაკები, რომელთა აზრს დაეყრდნობოდნენ და გამოიყენებდნენ. აი იმ უნარს, იმ

¹ ივ. ჯავახიშვილი—ქართ. სამართ. ისტ., წ. II, თბ. სხ. უნივერსიტეტის გამოცემა, გვ. 270.

² ალ. ვაჩიშვილი—ნარკ. ქართ. სამართ. ისტორიიდან, წ. II, თბი. სახ. უნივერ. გამოც. 1948 წ. გვ. 206.

³ საქ. სსრ სისხ. სამართ. კოდექსი, თბილისი, სახელგამი, 1944 წ.

ხერხს, რასაც ისინი ამ საკითხის გადაჭრისათვის მიმართავენ, ფსიქიატრიული ექსპერტიზის საქმიაზის შესატყვისად ვთვლით.

ესაა მიზეზი იმისა, რომ შორეული წარსულის ფსიქიატრიული ექსპერტიზის ახლომდგომ დარგს კანონმდებლობაში დავებთ და არა კარაბადინებში, რომელიც სამკურნალო ღონისძიებებს არ გასცილებია.

XI საუკუნის ქართველი ფილოსოფოსი ეფრემ მცირე საკუთარ სასჯელთა სისტემის შემოტანის გარდა, მანამდე არსებულის ერთგვარ შეფასებას იძლევა და კრიტიკის სახით აღნიშნავს, რომ სასჯელთა დანიშნულება თავდაპირველად მარტო შურისძიებას წარმოადგენდაო. იგი განიხილავს აგრეთვე მსაჯულთა ვალს და მათგან საქმის განხილვის პროცესში მოიპოვებს შეტ სიდინჯეს — „მართლმსაჯულებით იგი მოცდაჲ პატივისაჲ“¹.

ეფრემ მცირე იმ რთულ ძვრებს, რასაც ადამიანი აღგზნების გამო იძლევა, ასე გადმოგვცემს: „აღღულებითა სისხლისათა ქმნილი განჭინებაჲ შოისხანებაჲ“².

ეს შინაარსიანი სტრიქონი გვაფიქრებინებს, რომ ეფრემ მცირე არანაკლებად ახდენდა ანალიზს დანაშაულსა და ადამიანის ფსიქიკურ ძვრებს შორის, არანაკლებად ეჭვეოდა იმ სირთულეში, რაც თან ახლავს შერაცხადობის საკითხია გადაჭრას.

ისტორიული წყაროებიდან ჩანს, რომ ჩვენი წინაპრები სასჯელის გამოტანისას, იცავდნენ რა გონივრულ ღმობიერებას, საკითხის სწორად გადაჭრას ბრალეულის ფსიქიკური მონაცემების დადგენით და საქმის ვითარების დაუფლებით ცდილობდნენ.

ძველ ქართულში ტერმინი „გონება“ ინტელექტის ექვივალენტადაა ნახმარი. ამგვარი გაიგივება არც დღესაა გამორიცხული, მაგრამ გასაოცარი ისაა, რომ დავით აღმაშენებლის ეპო-

¹ ივ. ჯავახიშვილი—ქართული სამართლის ისტორია, კარი მეხუთე. 1929 წ. თბილისი. უნივერსიტ. გამოცემა, გვ. 535.

² იქვე.

ქაში ეს ტერმინი კანონმდებლობაში გარკვეულ კლასიფიკაციითა შეტანილი: „უპეცრებაჲ გონებისაჲ, ფრიად უძლურებაჲ გონებისაჲ“¹.

პირველი, ი. ვ. ჯავახიშვილის ახსნით, ნიშნავს შეუგნებლობას, ხოლო მეორე ეთანასწორება ფრანგულ *La demence* (ჰელაუსტობას). როგორც ერთი, ისე მეორე ინტერესს იწვევს ჩვენში იმდენად, რამდენადაც ვიცით, რომ ე. წ. სააჯოკარი დააარსა დავით აღმაშენებელმა და შესაძლოა გონების დონის განვითარების ამ დიფერენცირებას მართლმსაჯულების დროს იყენებდა.

მიუხედავად იმისა, რომ მოყვანილ ძეგლებში უშუალოდ ექიმი არსადაა ნახსენები, მსჯავრის დადებისას ბრალეულის სულიერი მდგომარეობის გათვალისწინება და მისი დანაშაულის გაანალიზება, ფსიქიატრიულ-ექსპერტიზისებრი საქმიანობის სახელდების უფლებას გვაძლევს. ეს შესაძლებლობა ქვემოთ დასახელებულ ისტორიულ დოკუმენტებში უფრო ნათლადაა მოცემული და აქა-იქ „აქიმის“, როგორც ექსპერტის, იერიც მოჩანს.

კომპოზიციაში, ვაჰანის ქვაბთა განკარგულებაში (მეცამეტე საუკუნე) არა ჩრევის სახით, არამედ კატეგორიულად უარყოფილია საქმის შესწავლის პროცესში აჩქარება და გრძნობის აყოლა:

„ნუ აღტაცებით იქმნების, არამედ გამოძიებათა მრავალთა განიხილვოდნენ ესე კითხვანი შესმენანი“²

ამავე ძეგლში, 78-ე გვერდზე გამოუსწორებელი პიროვნებისათვის ის მძიმე სასჯელია დაკანონებული, რაც მაშინ უსაშინელეს სასჯელად—„ჯოჯოხეთისაყენ“ მიმავალ გზად ითვლებოდა:

„არცა მემრუშეთა, არცა ჩუკენთა, არცა მამათმავალთა,

1 ივ. ჯავახიშვილი—ქართ. სამართ. ისტ. კარი მეხუთე, 1929 წ. თბ. უნივერსიტეტის გამოც. გვ. 269—270.

2 ვაჰანის ქვაბთა განგება, თბილისი, 1939 წ. გამ. ლ. მუსხელიშვილისა, გვ. 78.

არცა მომთვრალეთა, არცა მტაცებელთა სასუფეველი ღმერთისად ვერ დაიმტკიცონ“.

ეს ტექსტი მხოლოდ და მხოლოდ ფაქტის აღიარებას ან ზუქარას არ უნდა ემსახურებოდეს. ასეთი აღმზრდელობით მიდგომით და შთაგონებით ჩვენი წინაპრები ადამიანში იმ დეფექტის აღმოფხვრას ცდილობდნენ, რომელიც ღდეს ჩვენთვის ცნობილია სქესობრივი გაუკუღმართების—სექსუალური პერვერზიებისა, ალკოჰოლიზმისა და რიგი ფსიქოპათური ქცევების სახით.

ადამიანის ამგვარი პათოლოგიური გამოვლინებანი შეუძლებელია დარჩენილიყო შესწავლის მეთოდის გამომუშავების გარეშე, მაგრამ მან, საუბედუროდ, ჩვენამდე ვერ მოაღწია.

შორეული ისტორიული ძეგლების თანახმად, საქართველოს განკანონებანი თურმე ხშირად იწერებოდა. მათ შორის იხსენიება ბექა-აღბულას კანონიც, რომელიც მონღოლების ბატონობის მოსპობის შემდეგაა შედგენილი.

ბექა მეორე მე-14 საუკუნის დამლევს მოღვაწეობდა, მისი შვილიშვილი აღბულა კი—მე-15 საუკუნის პირველ ნახევარში. როგორც ერთის, ისე მეორის საათაბაგო კანონში ჩვენთვის საინტერესო არა წერია რა. ამიტომ უშუალოდ გადავივართ იმ კანონმდებლობაზე, რომელიც ვახტანგ მეექვსის კალამს ეკუთვნის.

ვახტანგ სჯულმდებელი საქართველოს სამართლის კანონში, რომელიც ფაქტიურად ჩვენში სისხლის სამართლის პირველი კანონია, წერს, რომ მას ზოგიერთი მუხლი ნათესავი ერებიდან აქვს გადმოკეთებული, მაგრამ განმარტებისას ამასაც ამბობს: „ქართველთა წესი და ქცევანი სხვა არს და არა მიგავს სხუათა რიგთა და ქცევათა“¹.

ძირითადად მნიშვნელოვანი და მეტად საგულისხმო ეს სიტყვები იმას გვაუწყებს, რომ იურიდიული სისტემის სახით დადგენილი მუხლები, რომელიც ჩვენი ყურადღების ცენტრშია, საქართველოს ორიგინალური კანონმდებლობიდან გამომდის და არ არის ნასესხები და გადაკეთებული.

¹ ჩუბინიშვილი—ქართული ქრესტომათია, ნაწ. 1, 1846 წ., გვ. 436.

ვახტანგ მეექვსეს კანონმდებლობის 225-ე მუხლში ნათქვამია: „გიჟისა და ბნელიანი ცოლისათვის თუ ეს სენი ქორწილობის წინად სჭირს და ქმარს შეატყუეს და მის უკან გამოაჩნდა და აღარც ქმარმა ინდომა, ის შეიტყოს სწორად გასინჯვით“ და დასკვნის: „გიჟი ცოლი ქმარმა სამი წელი უნდა შეინახოს, ეგებ მორჩეს, და თუ აღარ მორჩა, სამი წლის შემდეგ დაუბრუნდეს მშობლებსა“¹.

ამ მუხლში სულით ავადმყოფის მზრუნველობასთან ერთად იგრძნობა ექსპერტის უფლებების მქონე პირის ჩარევის აუცილებლობა. იგრძნობა გულყრების დადგენის, სათანადო დაკვირვებისა და დასკვნის გამოტანის გადაუდებელ საქმედ ქცევა. ეს თავისთავად ექსპერტიზის განვითარებისათვის გზის გაკაფვაა.

210-ე მუხლი მუშახელის თხოვებას ეხება. მასში კანონმდებელი სულით ავადმყოფის შრომის დაცვითაა დაინტერესებული: „თუ კაცმა კაცი ინათხოვროს და თუ მოკვდეს, ვერას შეუა. თუ არა მიზეზი არა არის რა, უნდა მისცეს თავის პატრონს მისსა რასაც სთხოვს: თუ არ ადგებოდა, რატომ პატრონს არ მისცა და ან არ შეატყობინა თუ გიჟი იყო“. მაგრამ ამა თუ იმ ადამიანს ვიდრე სულით ავადმყოფის დაღს დაასვამდნენ, მანამდე ხომ სათანადოდ უნდა დაკვირვებოდნენ და იგი ნორმისაგან განესხვავებიათ. ამ დაკვირვებას და შესწავლასაც ექსპერტიზის ნსგავს საქმიანობად ვთვლით.

147-ე მუხლში მცირეწლოვანისა და გონებაგანუვითარებელის შესახებ წერია: „ფიცი ისეთ კაცს არ დაედებს, რომ ან ყმაწვილი იყოს, ან ჭკუამოკლე. თუ ფიცი არ იცის და არა სწამს. იმგვარ კაცს რომ ფიცი დაადვას, მოსამართლის ცოდვა არაა. თუ იმას სხვა უფროსი არაეინ ჰყავს და ფიცი იმას ედებოს. რა გაეწყობის, იქნების მოყვრით შუაქაცით კაცმა კაცი კარგათ შეირგოს და ფიცი არ მოახდინოს“².

ეს მუხლი სრულიად მართებულად აქვს ალ. ვაჩიშვილს გაგებული, რომელიც წერს, რომ ვახტანგ მეექვსე ამ მუხლით

¹ ჩუბინიშვილი—ქართული ქრესტომათია, ნაწ. I. 1846 წ., გვ. 439.

² იქვე, გვ. 425.

სტოან პარკნიონ მარჯვნივ: გ. მ. შენკელაია, თ. მ. ჯუკაშვილი, ა. ფ. გო-
დირიძე, შ. ვ. ყიფიანი, მ. მ. ასათიანი, ა. ვ. ენელი.

გონებრივად სუსტს, კეჟამოკლე ადამიანს ითვალისწინებდა, რომელსაც თავის მოქმედებაში შეუზღუდად სთვლიდაო¹.

სულით ავადმყოფის ინტერესების დაცვა, რაც თავისთავად ჭერ ამ დაავადების დადგენას მოითხოვს, 197-ე მუხლში შემდეგნაირადაა გამოხატული: „კაცი ყმაწვილსა და უქკუო კაცს არ უნდა დაენაძლიოს, არც იმას უნდა ჩამოკყევს, რომ ან შეეჭიდოს, ან ლოდი ააზიდინოს, ან გადახტომა მოუღვას. ან ცურვად დაპატიჟოს“ და ასაბუთებს: „თუ ამაში იმ ყმაწვილმა და უქკუომ იწყინა რამე, იმ უფროს კაცს ბრალი დაედების“².

ვახტანგ მეექვსე ცალკე მუხლს მიაკუთვნებს ალკოჰოლის გავლენის ქვეშ ჩადენილ დანაშაულს და მას უბრალო სიმთვრალის კრილში იხილავს: „ხომ იცის, რომ სწყყენს, რატიმ სმევს“.

ასევე სასჯელის ღირსად თვლის იგი აგზნებად, ჰიპერსექსუალურ, ამორალურ ფსიქოპათს, რომელიც უპატიოდ ექცევა ცოლს და სხვ.

ნ. ურბნელი (ცნობილი მკვლევარი-ეთნოგრაფი) წერს: „როცა ერი გონებით დაბლა დგას, დანაშაულიც სხვათრივ ესმით“³ და პირუკუ. ურბნელი იმასაც აღნიშნავს, რომ საქართველოს მართლმსაჯულებას ფილოსოფოსნი უდგნენ სათავეში, რომლებსაც საქმის შესწავლისა და დაზუსტების განწევა ჯალად ძველთაგან ობიექტური მონაცემების გამოყენება ჰქონიათ წესად. საქმიანობის ეს სტილი დემოკრატიულ ბაზას უქმნიდა საგამომძიებლო უბანს. გასაგებია ისიც, რომ ამ წესით დაკვირვებისა და შესწავლის ტრადიციებში ექსპერტული ტრადიციები უნდა განვითარებულიყო უთუოდ.

¹ ალ. ვაჩიშვილი—ნარკ. ქართ. სამართ. ისტორ. წ. II, 1918 წ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, გვ. 75.

² ჩუბინიშვილი —ქართული ქრესტომათია, ნაწ. I, 1846 წ., გვ. 434.

³ ნ. ურბნელი—ათაბაგნი ბექა და აღბულა და მათი სამართალი, გვ. 310, თბილისი, 1890 წ.

ბრალეულის ნამოქმედარის გაანალიზებას ვახტანგ მეექვსე საცვლევადიებო მასალის საფუძვლიანი შესწავლით და ობიექტურ მონაცემებზე დაყრდნობით იწყებს:

„ეგრე კიდევ სხვადასხვა დარბაისელთ პატივი დაედების გასინჯვით, თუ როგორი საქმე არის, ნდობით მომხდარა ის საქმე, თუ უნდობით, კარგად გამონახვა უნდა“¹.

სასჯელის დადებამდე საქმის ვითარებაში დეტალური გარკვევის მოთხოვნით ისინი ხელს უწყობდნენ საკითხის გადაჭრამდე საქმის ჩეროვნად გარკვევის აუცილებლობის დანერგვას, ხელს უწყობდნენ ბრალეულზე დაკვირვებისა და შესწავლის მიზნით წარმოებულ გამოკითხვის მეთოდის განვითარებას, ან, როგორც ჩვენ დავასკვნით, ფსიქიატრიულ ექსპერტიზასთან ახლომდგომი საქმიანობის დანერგვას.

ცნობილია, რომ 1773 წ. დამლევის მეფე ერეკლემ დარბაზობის სხდომაზე შეიმუშავა სამხედრო განჩინება საქართველოს ძნელბედობის დროს მორიგი ჯარის შექმნის გამო. ამ განჩინებაში პირველად ვხვდებით ისეთ საგულისხმო მუხლებს, როგორიცაა „აქიმის“ მიერ სამხედრო ვალდებულის უძღურების ან სიმულაციის დადგენა, სამხედრო დისციპლინაში განსაკუთრებული სიზუსტისა და ფაქტიური მასალის აუცილებლობის წინ წამოწევა.

განჩინების, ანდა უკეთ რომ ითქვას, სამხედრო ბრძანებულების მიხედვით, ყოველი ლაშქრობის შემძლე მამაკაცი მოვალე იყო წელიწადში ერთი თვე ლაშქრობაში გამოსულიყო. ამ სამხედრო ვალდებულებას შეუხვედრებია პირველად ერთიმეორისათვის „აქიმი“ და სამხედრო ვალდებული ექსპერტულ ვითარებაში. ექიმის მიზანს და მთავარ დანიშნულებას, როგორც გავეცნობით, სიმულაციაში გარკვევა წარმოადგენდა (ამის დადგენა სამხედრო ექსპერტიზას ახლაც აკისრია).

ამ მხრივ საგულისხმოა მეფე ერეკლეს სათანადო ბრძანება:

„ე. თუ ვინმე ავად გახდეს, ეს ღმერთმან აშოროს, და ან სასიკვდილო ავადმყოფი ჰყავდეს — მამა, დედა, ცოლი, შვი-

¹ ჩუბინიშვილი—ქართ. ქრესტომათია, ნაწ. I, 1846 წ., გვ. 402.

ლი, ძმა და ან და, რომელ თვეში წამოსასვლელი იყოს. ან კიდევ მოუკვდეს ვინმე, ესეც ღმერთმან აშოროს, იმის ამბავი იმისმან მებატონემ, მოხელემ და იმისმა სოფლის ჯარის კაცმა უნდა მოგვიტანოს და დაგვაჭეროს: ამას ვერას ვუსაყვედურებთ, მაგრამ თუ ტყუილად მოიგონა ვინმემ ავადმყოფობა, რაც გადასახდელი არის დაწერილი, მას ერთიორად მიაღება“¹.

ბრძანების მეორე მუხლში კიდევ უფრო ნათლად მოჩანს იმ ხანისათვის შესაფერი, ექიმის ექსპერტული როლი ავადმყოფობის დასადასტურებლად:

„ით. თუ ტუსალი ავად გახდეს, ის ჩვენის ბრძანებით აქიმმა ნახოს და თუ ფიცით დაგვიმტკიცოს იმისი ავადმყოფობა, კიდევ გაუშვას, თუ ტყუილად მოუგონია ავადმყოფობა, მოგმატოს ტუსალობა“².

ბრძანებულების ეს ორი მუხლი არ შეიცავს ფსიქიატრიული ექსპერტიზის უშუალო მონაცემებს, მაგრამ ექიმს, რომელიც მიწვეული იყო სამხედრო პირთა და ვალდებულთა ვარგისიანობის დასადგენად ან სიმულაციაში გასარკვევად, რა შეიძლება სხვა ეწოდოს, თუ არა სამხედრო-ფსიქიატრიული ექსპერტიზის წარმომადგენელი.

ფსიქიკურ სფეროში სათანადოდ გარკვევა და სიმულაციის დადასტურება, როგორც პრაქტიკიდან ვიცით, დიდ ცოდნასა და გამოცდილებას მოითხოვს. ისიც ცნობილია, რომ მძიმე ავადმყოფი, იქნებოდა სომატიკის თუ ფსიქოზის სახით, მთელი რიგი თვალსაჩინო ცვლილებების გამო, ექვს არ გამოიწვევდა. იოლი სახის ჩივილებს კი, ეტყობა, ექვის თვალთუყურებდნენ და სისწორის დასადგენად ბჭობად სხდებოდნენ (ჩვენი ენით რომ ვთქვათ, ექსპერტიზას იწვევდნენ), ისმებოდა საკითხი, რათა შეესწავლათ ბრალდებულის საერთო მდგომარეობა, დაკვირვებოდნენ მის ქცევებს, „გონებას“ და სხვა.

¹ „ცისკარი“, 1858 წ., წიგნი მე-2, გვ. 162.

² „ცისკარი“, 1858 წ., წიგნი მე-3, გვ. 216.

აღნიშნულ განჩინებაში წვევამდელის ხანმოკლე ავადმყოფობაზე, ანდა, უკეთ რომ ვთქვათ, ამბულატორიულ შემთხვევებზე, ნაბრძანებია:

„ლზ. ვინ იცის სამის და ოთხი დღის ავადმყოფობა, გამოიაროს ერთმა კაცმა და მალე მორჩეს და წამოსვლაც შეიძლოს. მორჩენის შემდეგ კარგი მგზავრი იშვოს და წამოვიდეს ყველა თავის რიგში, თორემ რაც გადასახდელი დაგვიწერია, ნახევარი უთუოდ გადახდება და გადახდება კიდევ, იცოდეს“¹.

მეფე ერეკლესა და დარბაისელთა მიერ შემუშავებულ საჩხედრო ბრძანება-განჩინებაში, როგორც ვთქვით, სულით ავადმყოფზე უშუალოდ მიყენებულ მუხლს ვერ ვხვდებით. შეიძლება ეს აიხსნას იმით, რომ სამხედრო საქმიანობას შეცნობისდაგვარად იცავდნენ სულით ავადმყოფებისაგან. განჩინებები შემუშავებულია მწყობრში მდგომთათვის. მაგრამ, მთლიანი გამორიცხვა, უნდა ვაღიაროთ, რომ შეუძლებელი იქნებოდა. ამიტომ, თუ ჯარში მოხვდებოდნენ მერყევენი, დაუდევარნი, სიმულაციის ზრახვების მქონენი, მათ გამოსასწორებლად მეფე ერეკლე დემოკრატიული წესით ბრძანებდა:

„იფ. თუ თავადი და აზნაური ახალი თვის პირველის რიცხვით წინა დღეს ჩვენთან არ გამოცხადდა და მზათ არ გვეჩვენა, მას ის გადახდება, რაც გადასახდელი დაგვიწერია, თუ ერთ დღეს დააკლდა, ერთი ჯარიმა, თუ ორ დღეს—ორი ჯარიმა, ერთი სიტყვით, რამდენ დღესაც დააკლდება, იმდენი ჯარიმა გამოერთმევა. თუ გაიპარა, ან კაცი გააპარა, სამად და ოთხად გადახდეს თავადს, თუ აზნაურს, თუ გლეხს“².

სახ. არქ. ძველი ხანის საბუთებში. 1788 წ. 21 მაისით დათარიღებულ დოკუმენტში ვკითხულობთ:

ქ. ღმერთმა ბედნიერების ხელმწიფის ქირი შომცეს სულხანის ყმას ჩახრუხაშვილ როსტომს. ოცდა ათი წლის ბნედიანი და დამბლა დაცემული ბიძის ქალი მყვანდა—ანუსაშვილმა შერმაზანამ დააორსულა და დედაშვილის გაყრის დროს ბნედა დაუჭირა, თითონაც მოკვდა და ყმაწვილიც. ქრისტიანი ხელმ-

¹ „ცისკარი“, 1858 წ., წიგნი მე-3, გვ. 222.

² იქვე, გვ. 214.

წიფე ბრძანდებით და ამისთანა საცოდაობის საქმე თქვენს დროში არავის დამართებია. სამართალს გვევდრები, ღმერთი გადლეგრძელებს¹. საბუთზე მეფე ერეკლეს ბეჭედი და შემდეგი დასტურია:

„ქ. ჩვენი ბრძანება არის, იასაული თომა ჩიკოტაძე მერმევისაც ამ არაქით უჩიოდეს, ჩვენ სამართალში მოიყვანე“.

ეს დოკუმენტი იმის მთქმელია, რომ მეფე ერეკლე თუ ფსიქოპათურ პიროვნებებს, სიმულანტებს არ ზოგავდა, სჯიდა,—სულით ავადმყოფებს ესარჩლებოდა და მფარველობას უწევდა. ამით უნდა ავხსნათ არზის დამწერის აღშფოთება—„ამისთანა საცოდაობის საქმე თქვენს დროში არავის დამართებიაო“.

იმ საზღვრის დაღება, თუ სად ჰქონდათ საქმე დაინტერესებული პირის და სად სულით ავადმყოფის ნამოქმედართან, სათანადო შესწავლას და ბჭობას მოითხოვდა. ამგვარ ბჭობას და შესწავლა-დაკვირვებას დღევანდელი ენით ფსიქიატრიულ-ექსპერტიზული მსჯელობა ჰქვია.

მეფე ერეკლესადმი მიმართულ მეორე თხოვნაში, სადაც ასევე სულით ავადმყოფის გამოსარჩლებაზეა ლაპარაკი, წერია:

„თავად ერისთავ შერმაზანაშვილთან, ჩვენ, ამილახორმა რევაზ და მსაჯულთ, ატოცის დეკანოზის შვილი ზებედეს ყმის ქალი ხანუმა სამართალში მივიყვანეთ, მთელი ჭკუა არ ჰქონდა; არევით ლაპარაკობდა. შერმაზანაშვილმა იასალ მოსესა და გივი ყაბუაშვილი იმოწმა. იმათ ასე ამოწმეს: ხანუმა დედაკაცს მამა მოუკვდა და იმის საქონელი შერმაზანაშვილ იასეს ებარა და ამ დედაკაცის ძმა რუსეთს იყო, საქონელს იმას უნახავდა, რომ მოსულყო. უბედურება მიეცა, ხანუმა დედაკაცი ჩვენ შეგვეხვეწა: მამა ჩემზე შავ ძაძა ჩაცმული. მამაჩემის საქონლიდან მ. ოჰანესს მოაცემინე რამე. ჩვენ შუამავლობა ვყავით და ს:მი თუშანი ოჰანესს მოვაცემინეთ. ასე უთხარით, ძმა რომ მოვა, ამ დედაკაცს მოვაცემინებთ ჩვენის სიტყვით და

¹ სახ. არქ. ძვ. ხანის საბუთები, ფონდი 226, საქმე 1415.

შუამდგომლობით. სამი თუმანი მისცაო დედაკაცს, ძმა რუსეთს მოკვდა. ატოცის დეკანოზის შვილებმა ოპანესს რაც ებარა, გამოართვეს და სამი თუმანი არ უანგარიშეს, ასე უთხრეს გათხოვილ ქალს ჩვენის ყმის საქონელს არ მოგცემთო. ამათ გარდა ასე მოწმეს: ამ დედაკაცს მთელი ჭკუა არა აქვს...“¹.

აქ რამდენიმე სტრიქონი კიდევ არის, რომელიც დროთა მსვლელობის გამო გახუნებულა და ამოკითხვა ვერ მოხერხდა. მაგრამ, ამისდა მიუხედავად, ეს ფაქტიური მასალა ინტერესს იწვევს, როგორც სულით ავადმყოფთა უფლებების დაცვის საბუთი, როგორც სულით ავადმყოფის უფლებების მსჯელობის საგნად ქცევის საბუთი. ამის გათვალისწინება კანონმდებლობაში კი, ალბათ, სათანადო შესწავლის ან, თუ შეიძლება ითქვას, დიაგნოზირების შედეგი უნდა ყოფილიყო.

დიდი ერუდიციის მქონე ქართველი მოღვაწის სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონში სულით დაავადებულთა შესანიშნავი კლასიფიკაციაა მოცემული. დაავადების ეს მრავალსახეობა ხალხის მიერ ფსიქიკაზე ხანგრძლივი, ბრძნული დაკვირვებით და შესწავლით უნდა შექმნილიყო.

ლექსიკონის წინასიტყვაობაში ნათქვამია და ისტორიკოს-ნიც ამასვე ამბობენ, რომ ქართველებს ხსენებულ ლექსიკონამდე ბევრად ადრე ჰქონიათ „სიტყვათა კონა“ (ლექსიკონი), მაგრამ იგი მტრის ხელს გაუნადგურებია. მე-17 საუკუნის დამლევს, მე-18 საუკუნის დასაწყისს, როდესაც საქართველოში ეროვნული კულტურა კვლავ საფუძვლიანად იღვიძებდა, გიორგი მეთერთმეტის „ბრძანებით“, სულხან-საბა ორბელიანს ახალი ქართული ლექსიკონი შეუდგენია. ხალხში გაფანტული სიტყვების აკრეფასა და შედარება-შესწორებას შემდეგი მიზნით შესდგომია:

„რათა ისწავლონ ენაჲ ქართული შესრულებული და გავრცელებული“².

1 სახ. არქ. ძვ. ხანის საბუთების ფონდი 226, საქმე 94.

2 სულხან-საბა ორბელიანი—ქრთ. ლექსიკონი, 1884 წ. გვ. 4.

ათეული წლები მოსდომებია ავტორი ამ საქმის დაგვირგვინებას. შემდეგაც ეს საქმიანობა დამთავრებულად არ ჩაუთვლია და ანდერძის სახით დაუტოვებია:

„ამა წიგნთა შინა ჩაურთევით რამე თუ მრავალნი სიტყვანი დამიშთენო“¹.

ჩვენ ამ ლექსიკონზე ვჩერდებით ძირითადად სიტყვა „გიჟის“ კლასიფიკაციის გამო, რომლის მრავალი სახით დაყოფა წინაპრების მიერ ამ დაავადების არსში გარკვევას მოწმობს.

თუ მოვიგონებთ საქართველოს შორეულ წარსულს, როდესაც რთულ სასამართლო შემთხვევებს „ერის შეკრება“ წყვეტდა და შევეუფარდებთ სულით დაავადების მრავალი სახეობის შესატყვისებს, რომელნიც ასე უბადლოდ აქვს ორბელიანს ჩვენთვის შემონახული, დავასკვნით, რომ ისინი თურმე იმდენად ერკვეოდნენ ნორმასა და პათოლოგიაში, რომ ნოზოლოგიური ერთეულის დაკონკრეტებასაც კი ცდილობდნენ.

ცხადია, ამ ცოდნას პრაქტიკულადაც გამოიყენებდნენ, მით უფრო, რომ ქართული მართლმსაჯულების ტრადიციებში დანერგილი იყო ჰუმანური მიდგომა საკითხისადმი.

„სიგიჟე განიყოფა ათერთმეტად², — წერს ლექსიკოგრაფი სულხან-საბა ორბელიანი,—შმაგად, ხელად, სულელად, ცოფად, ნალვლიანად, შლეგად, რეგვენად, ტეტერად, შტერად, ფეთიანად და შეთიანად“.

„შ მ ა გ ი არს: სიგიჟით თავსაც თვისა ავნებს და სხვათაცა მავნებელ იქნებოდეს“,—ეს მონაცემები მწვავე ფსიქოზურ მდგომარეობაში მყოფს მოგვაგონებს, რომელშიც აგრესიულობა იმდენად ქარბობს, რომ ანგარიშმიუცემლად არც თავს ზოგავს და არც სხვას.

„ხ ე ლ ი არს: რომელი უცნობოდ გარბოდეს, არც თვით იგვემებოდეს და არც სხვათა ავნებდეს“,—ეს დეზორიენტაციის მაჩვენებელია.

„ს უ ლ ე ლ ი არს: რომელი არა სრულიად ცნობა მიღებული იყოს და არც სასარგებლო ჰქნას რამე“,— ფსიქიკის ამგვარი

¹ სულხან-საბა ორბელიანი—ქართული ლექსიკონი, 1884 წ., გვ. 4.

² იქვე, გვ. 58.

დეფექტი, დღევანდელი განმარტებით, ინტელექტუალური ფუნქციების განვითარების შეზღუდვას მიეწერება.

„ცოფი არს: გონება და ცნობა მიძარცული“:—აქ ავტორი ცნობიერებისა და ინტელექტუალური ფუნქციების პათოლოგიაზე თუ მიუთითებს (სხვათა შორის, ეს ტერმინი ხალხში დღესაც ამ გაგებით იხმარება,—„გაცოფდა“, ე. ი. ძლიერი აზნების შედეგად ცნობიერება დაეხშო).

„ნალვლიანი არს: ოდესმე ცნობას იყოს და ოდესმე უცნობოსა“,—მსგავსი განმარტებით ფსიქიკურ პერიოდულ ჩავარდნებზე შეიძლებოდა გვეფიქრა.

„რეგვენი არს: რომელსა სიბრძნე აკლდეს და მცირე ხელურს იქმოდეს“,—სიბრძნე ძველთაგან აზროვნების თანაფარდია. მისი დაქვეითება და „ხელური“ ქცევა გონებაშეზღუდულის ქცევაა.

„შტერი არს: ფრიადისა აღორთქლებათა შინაგან ნივთიერი საგრძნობელთ ორლანო მიღებული და საქმის ვერ კეთლად მქნელი“:—ავტორი ამ განმარტებაში შინაგანი ორგანოების, ენდოკრინული აპარატის მოშლას და მისგან გამოწვეულ ფსიქიკის მოშლილობას უნდა გულისხმობდეს.

„ფეთიანი არს: ღამით საოცართა დაფეთებათა მიერ მცირე ხანს ცნობა მიღებული“.—ეს ტერმინი ერთ-ერთ ძველ საბუთში მეტად მოხდენილად არის ნახმარი. ვინმე ეკატ. ჩოლოყაშვილის მიერ პ. დ. ციციშვილისადმი მიწერილ ბარათში ვკითხულობთ: „სამი ქვრივი და სამი ობოლი ვართ. ჩვენს ახალ აშენებულ სოფელს სადაც ღარიბი ხალხი ცხოვრობენ და ილაჯი არა აქვთ, შემოგვივარდებიან, მე კაცი არა მყავს, მე ჯოგი არა მყავს, არა სჭერათ და შიშის ელდისაგან ვარ დაფეთებული“¹. შეიძლება „ფეთიანი“ მართლაც რეაქტიულად განვითარებულ ცნობიერების პათოლოგიას ნიშნავდეს.

„შეთიანი არს: სნეული, რომელი ხელურად იქცეოდეს და ჩქარა დაწვეს და წამოდგეს, უგონოთ უბნობდეს“,—ეს აზნებული ავადმყოფის ინტელექტუალური ფუნქციის მოშლას სურათს მიაგავს.

¹ სახ. არქივი, ფონდი 226, საქმე 8595.

ა. ა. პავლოვსკი
(1840—1903)

„ტეტერი არს: რომელსაც სიბრძნე არ აკლდეს, არამედ ხელურ რამედ იქმოდეს“.—ამ შემთხვევაში შეიძლება ფსიქოპათის ქცევებს აღწერდეს.

„შლეგი არს: არცა ხელი, არცა ცნობა მიღებული, არამედ დაუტყდელად, თავგანწირვით განუსვენებელი“,—ვფიქრობთ აქ მძიმე აგზნებად, პერიოდულად დეზორიენტირებულ პიროვნებაზე უნდა იყოს ლაპარაკი.

საინტერესოა ამავე ლექსიკონში არსებული სიტყვა „უმეცრების“ და მთვრალ მდგომარეობაში ჩადენილი დანაშაულის განსაზღვრა:

„ხოლო თუ ვინმე სიმთვრალით, ანუ გულმწყრალობით ქნას რამე, ნუ აბრალებს უმეცრებასა, ვინაითგან ნებისით დაითრო, არამედ ესე არს უმეცრება, რომელ (მან) ჩვეულებისა (სა) მსროლელმან მამა ანუ ძმა წარმავალ წყლა და მოკლა“¹.

ამ განმარტების მიხედვით, სულხან-საბა სიმთვრალის ან გულისწყრომის დროს ჩადენილ დანაშაულს არ თვლის უმეცრებით ჩადენილ ქცევად და შერაცხადად მიიჩნევს. მისი მსჯელობის მიხედვით, სიმთვრალით ჩადენილი „უმეცრება“ თავისთავად ნებისითია, რადგან მიზეზი უმეცრებისა თვითონ აღამიანია.

„ვინც თვრება, იცის სიმთვრალის ბუნება—მაშ, როდესაც უმეცრების მიზეზი ჩვენ თვითონ ვართ, ამ შემთხვევაში ქცევა არ შეიძლება უმეცრებით ჩადენილ ქცევად ჩაითვალოს“,—წერს პროფ. ა. ფრანგიშვილი² ამ ცნების განხილვისას.

სამაგიეროდ, როგორც ჩანს, სულხან-საბა რაიმე მიზეზთან დაუკავშირებელ, გაუთვალისწინებელ ისეთ მძიმე მკვლელობას, როგორიცაა შვილისაგან მამის მოკვლა, უმეცრებად თვლის—„ესე არს უმეცრება“. იგი „ნებისითისა“ და „უნებლიეს“ განმასხვავებელ კრიტერიუმს მოქმედების დასაბამ მიზეზსა და რეაქციის შესატყვისობაში ეძებს.

¹ სულხან-საბა ორბელიანი—ქართ. ლექსიკონი, პროფ. ი. ყიფშიძის და პროფ. აკ. შანიძის რედაქციით, თბილისი, 1928 წ., გვ. 342.

² ფსიქოლოგია, IV, საქ. სსრ მეცნ. ნამდ. წევრის პროფ. დ. უზნაძის რედ. თბილისი, 1947 წ., გვ. 307—308.

ამრიგად, სულხან-საბას მიერ შედგენილ ლექსიკონში არა მხოლოდ ენობრივი ცნებების განმარტებაა, არამედ მოცემულია აგრეთვე სხვადასხვა დარგის ცნებების (ამ შემთხვევაში ფსიქიატრიული) მეცნიერული განსაზღვრები (საგულისხმოა, რომ ყოველი სიტყვის განმარტებას ს. ორბელიანი იძლევა დიდი დაკვირვების, შემოწმების და აწონ-დაწონის შემდეგ. „რომელმან დამაჯერა იგი დავწერე, რომელნი არა ემოწმენ, არც მე დავწერე“)¹.

სულით ავადმყოფობის ეს მრავალგვარი გაგება შეუძლებელია იმხანად არ გამოეყენებიათ ბრალეულის შესწავლისათვის. ასეთი შესწავლა კი სხვა რა არის, თუ არა ფსიქიატრიული ექსპერტიზის თვალთ ჰკრეტა, თუ არა პიროვნების ფსიქიკურ მონაცემებში გარკვევის ცდა.

როგორც ჩანს, ჩვენს წინაპრებს ნამდვილად ჰქონდათ წარმოდგენა ნორმასა და პათოლოგიაზე, შერაცხადსა და არაშერაცხადობაზე. და რომ ყველა ამის დამამტკიცებელი საბუთები წარსულ საუკუნეებში მოიპოვება, ამას ადასტურებს:

ჯერ ერთი ის, რომ ჩვენი წინაპრები საქმეში უკეთ გარკვევისათვის მართლმსაჯულისაგან დარბაისულ მიდგომასა და ობიექტური მასალების გამოყენებას მოითხოვდნენ.

მეორე: არის აშკარა ცდები, აფექტის რაობის განსხვავებისა. ცალკე გამოჰყოფენ და მსჯელობის საგნად ხდიან დანაშაულს, ჩადენილს აფექტის დროს, როდესაც ბრალეულს ვნებათა ღელვა ფლობდა და თავისი მოქმედებისადმი კონტროლის გაწევა არ შეეძლო.

მესამე: ძველ მოღვაწეებს არა მარტო გონების დეფექტზე ჰქონიათ წარმოდგენა, არამედ მისი განვითარების დონის ჩაზოჩიესაში იმდენად ერკვეოდნენ, რომ დაკონკრეტებასაც კი მოითხოვდნენ: „უმეცრებაჲ, ფრიაღ უძლურებაჲ გონებისაჲ“.

წეოთხე: ადამიანის პიროვნულ მონაცემებში იმ მხარეებს გამოჰყოფდნენ, რომელიც დღეს სრულიად მისაღებია და ექსპერტის ყურადღების ცენტრში იმყოფება.

¹ სულხან-საბა ორბელიანი—ქართ. ლექსიკ. პროფ. ი. ყიფშიძისა და პროფ. აკ. შანიძის რედაქციით, თბილისი, 1928 წ., გვ. 03.

მეხუთე: სულით ავადმყოფის უსუსურობას იმდენად იცნობდნენ, რომ მათ ინტერესებს იცავდნენ როგორც შრომის. ისე ქორწინების თუ შეჯიბრის დროს, რაც თავისთავად ჯერ სულით დაავადების დადგენას მოითხოვს და მერე მათ გაპოსარჩლებას.

ბეექესე: ერკვეოდნენ რა სულით დაავადების არსებით ნიშნებში, საკვლევი სუბიექტის ქცევებს კონტროლს უწევდნენ და სიმულაციას „აქიმის“ უშუალო ჩარევით აღგენდნენ.

. — — — .

თ ა გ ი II

ფსიქიატრიული ექსპერტიზა მცხრამბთა საუკუნის პირველ ნახევარში

სასამართლო ფსიქიატრია, ფსიქიატრიული ექსპერტიზა ჩვენში კარგა ხანს თვითდინებაზე იყო მიტოვებული. კრიმინალური შემთხვევები იმ ხანად კი, როგორც სათანადო წყაროებიდან ჩანს, მრავალი იყო. ამის დამადასტურებლად მართვის ფაქტიც კმარა, რომ იმ დროის პრესის ფურცლები აჭრელბულია კერძო-მესაკუთრეობიდან, ნაციონალური შუღლიდან წამოსული სისხლის სამართლის შემთხვევებით.

საქართველოში ამ საქმეს XIX საუკუნეში მეფის რუსეთის პოლიციის მოხელენი განაგებდნენ. ადვილად მისახვედრია, თუ მათ ხელში რაოდენ კვალიფიციურად გადაწყდებოდა შერაცხადობის საკითხი, როგორ გაერკვეოდნენ ისინი სულით ავადმყოფთან ჰქონდათ საქმე თუ არა. ან თუ დამნაშავე სულით ავადმყოფი იყო, რა ღონისძიებას დასახავდნენ შემდეგი მეთვალყურეობა-მზრუნველობისათვის.

გასული საუკუნის ფსიქიატრიის, ფსიქიატრიული ექსპერტიზის საქმიანობა არსებითად ორ პერიოდად იყოფა: პირველი პერიოდი 1869 წლამდე, მეორე—ამ წლის ზევით.

პირველ პერიოდში ფსიქიატრიული ექსპერტიზის საქმიანობას არსებითად შემთხვევითი მუშაკები განაგებდნენ, 1869 წლის მიწურულიდან კი ამ დარგს გამოცდილი ექიმები ჩაუღუნენ სათავეში. ამ საკითხის შესახებ ყველაზე ძველი აქტი 1831 წ. 5 მარტითაა დათარიღებული. სასამართლო ფსიქიატრიული ექსპერტიზის თვალსაზრისით ამ მეტად საინტერესო აქტში გადმოცემულია შემდეგი:

რეცხვარეს თუშეთის იალღზე ცხვარი ჰყოლია გარეკილი. ერთ საღამოს ფარა ამხანაგისათვის მიუბარებია და თვითონ ცალწვილში ჩამოსულა, რომლებიც მახლობელ სოფელში ცხოვრობდნენ. გზაში ღვინო დაუღვებია და ოჯახისათვისაც წამოუღია. ვახშმად კიდევ დაუღვებია და მერე მცირეწლოვან ეჭიშვილებთან ერთად ძილს მისცემია. დიასახლისი კი ვახშმის სეძდევ ცეცხლთან მიმჯდარა და წინდის ქსოვა დაუწყა. მაგრამ მალე დაღლა უგრძენია და იმასაც დაუძინია. დალია თუ არა ქალმა ღვინო, ან რამდენი დალია, საქმეში არ ჩანს, ეს კია, რომ გარიჟრაჟზე, მოულოდნელად წამოვარდნილა, აუღია ხანჯალი და მძინარე ქმრისათვის ორჯერ დაურტყამს თავში. დარეტიანებული ქმარი ფეხზე წამოჭრილა და შეუყვირა: „რას მერჩი, ქალაუ“. ცოლს უსიტყვოდ ახლა უკვე კისრის, ბკლავისა და წელის მიდამოში მიუყენებია მძიმე კრილოზა. ექვს ადგილას დაჭრილ ქმარს იქვე ღამის გასათევად მისულ რეცხვარესათვის უთხოვია, რათა ამ უკანასკნელს მომხდარი ამბავი სოფლისათვის ეცნობებია. სოფელი შეყრილა. თუშის ქალი, რომელიც შარაზე ისე მიდიოდა, თითქოს მას არაფერი ეხებო, დაუბრუნებიათ და პატიმრობაში აუყვანიათ. პატიმარს გამოცხადების დროს განუცხადებია, რომ ახალ მთვარეზე ასე ემართება ხოლმე და ამ დროს რას ჩადის არ იცის. ქმარს ღაციოხეის დროს უთქვამს, რომ ათი წლის მანძილზე ამ ქალთან ცხოვრობს და არავითარი ავი მისაგან არ ახსოვს.

ხველა ამის გამო სრულიად გასაგებად დასმულა საკითხი. რათა თუშის ქალი შესწავლა-დაკვირვებისათვის ქალაქის საავადმყოფოში გადაეგზავნათ, რომელიც ამ დროს უკვე არსებობდა. რამდენ ხანს ან რომელ განყოფილებაში იწვა იგი, აქტში არ ჩანს.

ნათელია, რომ კლინიკური დაკვირვებისას აქცენტი ფსიქიკის შესწავლით უნდა წასულიყო. მაგრამ, როგორც ჩანს, ეს ასე არ მომხდარა. დასკვნაში ყველაფერზეა ლაპარაკი, გარდა მთავარისა; დასკვნაში არ იგრძნობა ფსიქიატრიული ექსპერტიზის პირდაპირი დანიშნულების ელემენტებიც კი.

საავადმყოფოს მიერ გაცემული დასკვნის შინაარსი სიტყვასიტყვით ასეთია:

„საქართველოს საექიმო სამმართველოს.

თბილისის ქალაქის საავადმყოფო.

რ ა პ ო რ ტ ი

მაქვს პატივი მოგახსენოთ, რომ თუშის ქალი ს. ხ. ხაბარიძე ხუთი დღის განმავლობაში ანთხევდა სისხლს. ამ დროის მანძილზე მას არ ემჩნეოდა არავითარი გულყრები და თვითონაც გვარწმუნებდა, რომ სრულიად ჯანსაღად გრძნობს თავს. ივლისის თვის დასაწყისს კი დაეტყო ერთგვარი ცვლილებები: გახდა ჩაფიქრებული და ხან ნალვლიანი. მიცემულ შეკითხვებზე გვპასუხობდა ვარგისიანად და ავადმყოფურ გულყრებს არ უჩიოდა. მაგრამ 12 ივლისს გამოიჩვენა, რომ იგი დაავადებული ყოფილა ვენერიული სენით. ამ სენით თავი თუმცა ეზიჯებოდა, მაგრამ ჰქონია აგრეთვე პრა სწორად თვითური და ბუასილი. ამის შედეგად იტანჯებოდა გულყრებით და საერთო უძლურებით. თუშის ქალმა განაცხადა, რომ საავადმყოფოში ყოფნის დროს სულ მუდამ ჯანსაღად აზროვნებს. მაგრამ ვინაიდან ეს ქალი წვალობს ბუასილით, თვითური სისხლის არასწორი მიმოქცევით (მდინარობა) და ჭიებით, ეს დაავადება კი, როგორც ვიცით, ზოგიერთ ადამიანს თვით დაკვირვების მიზეზად უხდება, ამიტომ, ხაბარიძეს ახალ მთვარეზე აქვს ხოლმე სიგიჟის გულყრა. გულყრა კი, ემართება არა ყოველთვითურად, არამედ შეიძლება გამოაჩნდეს ხანგრძლივი დროის შემდეგაც.

თბილისის საავადმყოფოს გამგე

ექიმი ხაბ.....¹

ექსპერტიზის თვალსაზრისით ეს არაფრისმთქმელი აქტა (სადაც ისიც არ ჩანს, თუ ვის მიერაა თუშის ქალი სოფლიდან გადმოგზავნილი) იმას გვაუწყებს, რომ მიუხედავად კვალიფიციური საექიმო პერსონალის არსებობისა თბილისში, ფსიქიატრიული ექსპერტიზის საქმიანობა შედარებით მაინც დაბალ საფეხურზე მდგარა.

სიმთვრალის დროს ჩადენილი დანაშაული, სხვა სახის დანაშაულთან შედარებით დღესაც ხშირია და შერაცხადობის დასადგენად ზოგ შემთხვევაში მეტად რთულიც. არა ნაკლებ სირ-

¹ «Опись деламъ врач. оуд., фондъ 504, საქმე 2875, 1876 წ.

თუღეს წარმოდგენს ცნობიერების შეცვლილ მდგომარეობაში ჩადენილ დანაშაულში გარკვევა. ფაქტიურად, ექსპერტ-ძირითადად ამ ძვრების დროს დანაშაულის ჩამდენთან აქვს საქმე. მაგრამ მაშინ ეს ყოველად დაუძლეველი ყოფილა. თუმი ქალის დანაშაული იმ მცირე მასალების მიხედვითაც, რაც აქტში მოიპოვება, აშკარად მიაგავს ცნობიერების ბინდისებრ შეცვლილ მდგომარეობაში ჩადენილ დანაშაულს. თუმცა, როგორც აღვნიშნეთ, საექიმო დასკვნაში მეტს ლაპარაკობენ სომატიკაზე, ვიდრე ფსიქიკურ სტატუსზე (უკეთ რომ ითქვას, აქ საკითხს სრულიად უხვევენ გვერდს).

მეორე აქტი, რომელიც ქვემოთ მოგვყავს, გასული საუკუნის სამოციან წლებშია დაწერილი. ფსიქიკური მდგომარეობის დადგენის ცდები აქ უფრო გასაგებ პროფილშია მოცემული, დასკვნითი ნაწილი კი ისევ შეუსაბამო და შემთხვევითია.

„აქტი“

გასული წლის მაისის 20 რიცხვის ზუსტად 12 საათზე თბილისის მცხოვრებ აწ განსვენებულ ჩინოვნიკ N-ის შვილი ფრანცი მთვრალი მოდიოდა სიონისაკენ. სიონის ტაძარში მან ყულაბა გატეხა. ფულს ხელი აოახლო და გზას ისე გაუღდა. ეკლესიის მსახურებს შეუნიშნავთ თუ არა გატეხილი ყულაბა, ეპკი ფრანცზე აუღიათ, რადგან გალავანში მობარბაყისათვის მოუკრავთ წელან თვალი. მონახეს იგი და დაკითხვისათვის ტაძრის საკრებულოში მოიყვანეს. ფრანცი დანაშაულში გამოტყდა. ამასთანავე, ეკლესიის მსახურნი დარწმუნდნენ, რომ ის მართლა მთვრალი იყო. ამისდა მიუხედავად, ფრანცის აღმზრდელი პრისტავს არწმუნებდა, რომ ფრანცი მცირეწლოვანი ასაკიდანვე შეპყრობილია ქუააჩქარებით და დანაშაულიც უთუოდ ამის შედეგია, რაც მას არცთუ იშვიათად ემართება“.

ამის დასადასტურებლად N ჩინოვნიკის ქვრივს მეზობლები დაუსახელებია. მოსამართლე ამ განცხადებაში დაეკვებულა და შემოწმებრს მიზნით მოუთხოვია ბრალდებულის მოთავსება ჰოსპიტალში.

აქტის წერა აქ განგებ უნდა იყოს შეწყვეტილი, რადგან შემდეგ ჰოსპიტლის ჩანაწერებია დართული.

„19 წლისაა. საშუალო ტანის, სუსტი აგებულების. საერთოდ ფიზიკურად ჯანსაღია. საუბრის დროს თვალებს დაბლა

ზრის. პირდაპირ მზერას ერიდება. შეკითხვებზე სრულიად დამაკმაყოფილებელ პასუხს იძლევა, მაგრამ დანაშაულის ირგვლივ, — რომელშიც გამოტყდა, — პასუხს მაინც გაურბის იმ მოტივით, რომ მთვრალი იყო და საქმის ვითარება არ ახსოვს.

ჰოსპიტალში 12-ჯერ ჰქონდა ეპილეფსიური გულყრა, რომლის დაწყებამდე ხანდახან მოუსვენრობდა, რაღაც უაზრო მისწრაფებები ეტყობოდა, მაგალითად: აუცილებლად უნდა ასულიყო ლუმელზე. ან შეძვრებოდა საწოლქვეშ, მიაწვებოდა მას ზურგით და ცდილობდა მის გადაბრუნებას, ხან საათობით იწვა საწოლზე, თითქოს უგრძნობლად და, როდესაც გონს მოვიდოდა, თავბრუხვევასა და თავის ყრუ ტკივილებს უჩიოდა“.

შემდეგ სომატური მხარის აღწერაზე გადადიან და კიოხე-პასუხის სახით ისევ ფსიქიკური სფეროს შესწავლას უბრუნდებიან. ამ უკანასკნელს ასე იწყებენ:

„არანათელი მზერა. თვალები არ ამჟღავნებენ ტვინის ნატურალურ სიმახვილეს.

1. რა მიზეზით იყავით თქვენ ჰოსპიტალში მოთავსებული?

— ავადმყოფობის გამო. მე ბნელით ვარ ავად. თავი მტკივა მუდამ და ვგრძნობ უძლურებას.

2. გაქვთ თქვენ საარსებო წყარო ჰოსპიტლიდან გაწერის შემდეგ?

— არავითარი წყარო არა მაქვს, ვინაიდან არსად არ ვმუშაობ. და თუ გავეწერები, ჩემი იმედი მხოლოდ N ჩინოვნიკის ქვერცხვით.

3. რატომ ამყარებთ იმედს ამ ქვერცხვზე?

— იმიტომ, რომ მას შეილად ვყავარ აყვანილი და ვიქედოვნებ, რომ მასთან ვიცხოვრებ, სანამ მოკვდები და სამსახურში მოვეწყო სადმე. ჩემი ავადმყოფობა ყველამ იცის, მე კი ვერ გავრკვეულვარ რა მემართება. მაგრამ, როდესაც გონს მოვდივარ, მჯერა იმათი, ვინც მიაშობს, თუ რა მდგომარეობაში ვიყავი.

4. თავის სარჩენად რომელი ხელობისაკენ გაქვთ ლტოლვა?

— თუ მოკვდები, ვეცდები მოვეწყო სადმე მწერლად“.

სხედან მარცხნიდან მარჯვნივ: დ. ორბელი, ბ. ესაძე, პროფ. ელ. სერბსკი,
ი. ეგიაზაროვი, დ. გედევანიშვილი.

შესწავლის დასასრულს დასკვნა სათანადო დიაგნოზის გარეშეა გამოტანილი: „დანაშაულის მიმართ ჩაითვალოს არა-შერაცხადად. მოვლა-პატრონობისათვის ჩაბარდეს დედობილს“¹.

მესამე აქტში, რომელიც ამავე წლებშია დაწერილი, ისეთი სიუჟეტით და დამაჯერებლობით არის აღწერილი ფსიქიკის გახლეჩილობა, რომ სპეციალისტის ნაწერს მოგვაგონებს. სინამდვილეში კი აქტს ხელს აწერენ ადმინისტრაციული ორგანოს მოხელენი.

1863 წლის 15 ივნისს შინაგან საქმეთა სამინისტროს თბილისის განყოფილებას ქალაქის პოლიციისათვის მიმართვა გაუგზავნია. მიმართვაში აუწყებდნენ, რომ გვალაძე დათუნა, გორში მცხოვრები, მწვავე ავზნებულ მდგომარეობაში მყოფი, ზიანს აყენებს როგორც საკუთარ კარ-მიდამოს, ისე მეზობლებს, ამასთანავე სთხოვდნენ, რათა ხსენებული პირი გადაუგზავნონ „ტიტულარულ სოვეტნიკს“ შერაცხადობის საკითხის დასადგენად და პოსპიტალში მოსათავსებლად. აქ ქართული ენის მცოდნე ექიმი არა ყოფილა, რის გამო გვალაძე დაკვირვებისათვის ოთხი თვით ქალაქის საავადმყოფოში გადაუგზავნიათ. საქმეში ავადმყოფობის ფურცელი არ არის დაცული. სამაგიეროდ დაცულია გუბერნატორის სამმართველოს ვრცელი აქტი:

„დარბაზში შემოვიდა მორჩილად, ფეხსაცმელი კარებთანვე გაიძრო, იდგა ასე, მერე წინ წამოიწია. დაბადებიდან 35 წლისაა. აგებულებით მაგარი და ტანით მაღალი. ქართული კაბა აცვია. მის მოგრძო-მკრთალ სახეს ღრმა და დიდი ნაცრისფერი თვალები, მუქი წაბლისფერი წარბ-წამწამი დამაჯერებელ და საზეიმო გამომეტყველებას აძლევდნენ. შეკრთხვაზე, ვინ არის ის, ერთგვარი წინდახედვით და დაკვირვებით გვიპასუხა:

„გლურჯიძე, ღვთის შვილი“ და სიტყვა-მრავალმა შემდეგი სახის მოხსენება გააკეთა:

„ღიახ. ღვთის შვილი, მამაჩემი 300 წელი იყო აგრეთვე

¹ სახ. არქივი, ქალ. საავადმყოფო, ფონდი 507, საქმე 84, გვ. 6.

ღვთის შვილი და, ბაბუაჩემიც. იმდენად, რამდენადაც თქვენ ძენი ხართ კაცობრიობისა და თქვენი მამა და ბაბუებიც იყვნენ ძენი კაცობრიობისა. ჩვენ, ქალთა და კაცთა სქესი ამქვეყნად ვჩნდებით წყვილ-წყვილად. ჩვენი ასულნი, ვითა ანგელოზნი. მე ვცხოვრობ განსაკუთრებულ სფეროში და ამ სფეროდან მე კავშირი მაქვს მამალმერთთან. მამალმერთი კი, ჩემი საშუალებით უგზავნის კაცობრიობას წვიმას, თოვლს, მზეს და ყველა ამის სანაცვლოდ აი, როგორი პურიტ მკვებავენ“.

აქ მან გახსნა ფუთა და ამოიღო დაახლოებით ორი გირვანქა ქერის პური. დავით გვალაძე ლაპარაკობდა ისეთი ცეცხლით (თუმცა ხანდისხან მთავარ აზრს სცდებოდა), რომ მას სწამდა დამსწრეთა თანაგრძნობა. ამ უკანასკნელთ რომ ჰქონოდათ მასზე სრული წარმოდგენა, შეკითხვები მისცეს:

1. როგორ ხელობას აირჩევ, როდესაც თავისუფლებას მოგანიჭებთ?

— მე მექუდე ვარ. ამ ხელობაში კი დიდი საიდუმლოება იმალება. ქუდი მთელი რიგი სტიქიური მოვლენებისაგან იცავს ადამიანის თავს. თავი კი ძალიან სჭირდება ადამიანს. იქ მუშავდება საღმრთო სიტყვები. მერე რა ვუყოთ, რომ ღარიბი ვარ, მე თქვენ ფულს გაძლევთ, მომეცით იქიდან პენსია, წელიწადში ათასი მანეთის რაოდენობით“.

აქტის დასასრულ წერენ: „მხედველობაში მიღებული იქნა ის გარემოება, რომ მოწმეების ჩვენება და ექიმის აზრი (ეს უკანასკნელი არსადაა ფიქსირებული,—ბ. ს.), ერთიმეორეს ემთხვევა. გვალაძე მართლაც დაავადებულია ერთსაგნოვანი სულით დაავადებით, მაგრამ დაკვირვება მაინც საჭიროა“¹. ხელს აწერენ „სოვეტნიკი“ და „სტოლონაჩაღნიკი“, რომელთა გვარის ამოკითხვა ვერ მოხერხდა განსაკუთრებული ხელწერის გამო.

ამგვარად, მოცემული მასალის მიხედვით, გვალაძის სახით ნამდვილად იგრძნობა შიზოფრენიით დაავადებული. მაგრამ აქტში ისიც იგრძნობა, რომ ექიმის აზრი მოწმეთა აზრთანაა

¹ სახ. არქივი, ფ. 507, საქმე 84, გვ. 6 (ქალაქის საავადმყოფო).

გაიგივებული, რაც სავსებით ეწინააღმდეგება ექიმ-ექსპერტის დღევანდელ უფლებებს.

ფსიქიატრიული განყოფილების ოფიციალურ დაარსებამდე ამ დარგის საქმიანობას ქალაქის ექიმები კისრულობდნენ. თუ როგორ უძღვებოდნენ ისინი ამ საქმეს და სწამდათ თუ არა მათი, ეს სხვაა, მაგრამ ფაქტი უდავოა. რომ ზოგ საექსპერტიზო შემთხვევებს მაზრებიდანაც თბილისში გზავნიდნენ, რაც ქალაქის ექიმების იმ დროის ავტორიტეტზე ლაპარაკობს. ერთი ასეთი აქტიდან, რომელიც 1865 წელს ეკუთვნის, აშკარადება, რომ ერთ-ერთ მაზრაში ვინმე ომარ-ფურმან ოღლის რძალი მოუკლავს. ძიების პროცესში მოსამართლე და მაზრის ექიმი (გვარი არ წერია) ბოროტმოქმედის გონებრივ განვითარებაში ვერ გარკვეულან. საქმე გასარჩევად თბილისს გადმოუგზავნიან.

თბილისში სასამართლო პროცესზე მიწვეული ყოფილან ექიმები მაქავარიანი, მაღალაშვილი და პროზეროვსკი (არსებული მასალების მიხედვით, ამ სამი ექიმიდან არც ერთი არ არის ფსიქიატრიის დარგში ნამუშევარი). ექსპერტის წევრებს ბრალეულის ფსიქიკურ მონაცემებში გარკვევის მიზნით შემდეგი შეკითხვები მიუციათ:

1. რა გქვიათ?

— ომარ-ფურმან ოღლი.

2. რად მოკალით თქვენი რძალი?

— ეშმაკმა შემაცდინა. რძალი შინ არ ჩერდებოდა, გარეთ დაეთრეოდა, ბავშვებს არ უვლიდა.

3. როდის მოკალით?

— ეს იყო დღისით.

4. როგორ გრძნობთ თავს?

— ხან ავად და ხან კარგად.

5. თავი ხომ არ გტკივთ?

— ხანდახან მტკივა.

6. ხომ არ უწოდებიათ თქვენთვის ოდესმე გიჟი?

— კი, მეუბნებოდნენ გადარეული ხარო.

7. ღამით კარგად გძინავთ?

— კარგად.

8. ხომ არაფერი გაღვიძებთ ღამით?

— არა, არაფერი არ მადვიძებს.

9. ეშმაკი ზომ არ გამოგეცხადებათ ხოლმე?

— არა, არ მეცხადება.

10. ხომ არ დაავადებულხართ ოდესმე ბოროტი სულის ზემოქმედებით?

— როდესაც 20-25 წლისა ვიყავი, მაშინ ვიავადმყოფი, ახლა კი არა.

11. ცოლიანი ხართ?

— არა, ცოლი მყავდა, ახლა კი არა. მყავს მხოლოდ ერთი შვილი, რომელიც ჩემს ძმასთან ცხოვრობს.

12. გახსოვთ თუ არა როგორ გველინებოდათ ეშმაკები?

— არა, არ მახსოვს.

13. რითი მოკალით რძალი?

— ხანჯლით.

14. ხომ არავის უცემიხართ ქვით, ან სხვა რამითი?

— მკვლელობის შემდეგ მცემეს თავში¹.

ამ მეტად გულუბრყვილო შესწავლის შემდეგ ექსპერტის წევრებს სასამართლოსათვის მოუხსენებიათ, რომ ბრალდებულის გონებრივი განვითარების დასაზუსტებლად აუცილებელია მისი მოთავსება ფსიქიატრიულ განყოფილებაში, რომლის მაგვარი მაშინ ჰოსპიტალთან ყოფილა.

შესრულდა თუ არა მათი ეს მოთხოვნა, ან თუ შესრულდა, რა დასკვნით გაეწერა ავადმყოფი, ეს საქმეში არ ჩანს. ამისდა მიუხედავად, საბუთმა ყურადღება მიიპყრო, როგორც მაზრის და ქალაქის ექიმებს შორის არსებული სუბორდინაციის მაჩვენებელმა, სადაც ჩანს, რომ მაზრის ექიმები, როგორც ზევითაც აღვნიშნეთ, ზოგიერთ საექსპერტიზო მასალას, მიუხედავად იმისა, რომ იმ წლებში თბილისს ფსიქიატრი არ ჰყავდა, მაინც ცენტრისაკენ გზავნიდნენ (სარწმუნოა, რომ საექსპერტიზო საქმიანობას მაზრის ექიმები ძირითადად თვითონ ეწეოდნენ, მაგრამ, სამწუხაროდ, ამ მასალას ვერსად წავაწყდით. აქა-იქ გვერდით დოკუმენტში მოიპოვება ამის დასასაბუთებელი ჩანაწერები, რასაც ქვემოთ განვიხილავთ).

¹ სახ. არქივი, ფონდი 504, ანაწ. 2, საქმე 1069.

1861 წ. 2 ოქტომბერს დაწერილ განცხადებაში, რომელიც ვინმე მ. შ. მეუღლეს პოლიცმეისტერისათვის მიუცია, კარგად ჩანს, თუ როგორ შეეძლო გაემართლებინა ცენტრს მაზრის ექიმების ნდობა ფსიქიატრიული ექსპერტიზის საქმიანობაში. ზემოხსენებულ განცხადებაში ვკითხულობთ:

„ალარაფერს აყენებს, ამტკრევს, ამსხვრევს. ჰყიდის ყველაფერს და, თუ არ მიეცემთ ამის ნებას, ილანძლება, მასთან ცხოვრება აღარ შეიძლება, მიშველეთ რამე“¹.

ცტყობა ავადმყოფი ჰოსპიტალში მოუთავსებიან, რადგან ამავე საქმეს დართული აქვს ჰოსპიტლის ექიმების მინაწერი: „ნატურალი მზერა აქვს, მხიარულია“. საქმიდან ისიც ჩანს, რომ ამ დასკვნით ავადმყოფი ქალაქის საავადმყოფოში გადაუგზავნიან და როდესაც ამ უკანასკნელიდან ისევ ჰოსპიტალში გადაგზავნას უპირებდნენ, ავადმყოფს სასოწარკვეთილო შინაარსის განცხადება დაუწერია:

„ნუ გადამგზავნიან ისევ ჰოსპიტალში, მე იქ ნამდვილად შევიშლები კკუაზე: იქ დამამშვიდებელ პერანგს მაცმევინ, გალიაში მსვაძენ; წყალს მასხამენ, პურს ხან ცოტას, ხან სულ არ მაძლევენ“ და სხვ.

ზემოაღწერილი ექსპერტული შემთხვევები სამოციან წლებამდეა დაწერილი. აღნიშნული წლების ეს საქმიანობა უფრო თვალნათელია, რომ გახდეს, აქვე იმ სამხედრო ექსპერტიზის სახელმძღვანელოს მოვიყვანოთ, რომელიც „მისი აღმატებულების იმპერატორის“ განკარგულებით ვინმე ლეიბ-ჰირურგ იაკობ ვილეს 1806 წელს პეტერბურგში შეუდგენია და სახელმძღვანელოდ გამოუცია.

სახელმძღვანელოში, რომლის ერთი ეგზემპლარი საქართველოს არქივის საადმინისტრაციო ფონდში ინახება, სწეულებანი შემდეგნაირადაა განმარტებული:

„სწეულება სამგვარია

1. სულის

2. შინაგანი სხეულის და გარეგანი სხეულის

3. გარეგანი სხეულის უთანაობა და სიმახინჯენი“.

¹ სახ. არქივი, ფონდი 507, ანაწ. II, საქმე 38.

ავტორი ამ თავების ცალკეულად განხილვისას სულით და-
ავადებისა და მის სიმულაციაში მხილების ნიშნებს ასე
იძლევა:

„1. ს უ ლ ე ლ ო ბ ა ა ნ უ ს ი ბ რ ი ყ ვ ე (Fatitis) შეიც-
ნობა უსაფუძვლო პასუხებით, უჩვეულო გარეგნობით და ვე-
ლური მზერით.

2. უ ქ კ უ ო ბ ა (Demencia) შეიძლება დავადგინოთ უგრ-
ძნობლობით ან გარეშე საგნისადმი ყურადღების სიბლაგვით,
ყველაფრისადმი უსულგულობით, ნაღვლიანი გამომეტყველე-
ბით და მღვრიე თვალებით.

3. გ უ ლ ჩ ა თ ხ რ ო ბ ი ლ ო ბ ა (Melancholia Hypochon),
გაწამებულნი გულჩათხრობილობით. ნაღვლიანნი და მოში-
შარნი. საზოგადოებას გაურბიან, უმიზეზოდ ბოღმიანობენ,
ყველაფრის ეშინიათ. არიან გულმავიწყნი და განცალკევებუ-
ლი საგნებით მშვიდდებიან. ხშირად თავისთვის ჩაილაპარაკე-
ბენ“.

ცალკეა გამოყოფილი ეგრეთ წოდებული „მოგონილი“
ავადმყოფობანი, რომელთა უარყოფითი ნიშნები ამნაირადაა
აღწერილი:

„1. სისულელე და სიგიჟე (უარყოფითი ნიშნები):

ჩვეულებრივი ფიზიოგნომია,

სინიდისის თანაობა,

დაძაბული პასუხები“.

ეპილეფსიური გულყრების დასადგენად ავტორი იმ ნიშნე-
ბის მოცემას ცდილობს, რომელიც, მისი გაგებით, ნამდვილ
ეპილეფსიურ გულყრას არ ახასიათებს.

„უარყოფითი ნიშნები:

1. ავადმყოფობის მოულოდნელი დაწყება, ე. ი. წინასწარი
ნიშნების გარეშე.

2. პაროქსიზმის დროს გაღიზიანებაზე შენახული აქვს
მგრძნობელობა, მიტანილ სანთელთან თვალის გუგების განსა-
კუთრებული შევიწროება“¹ და სხვ.

თუ ნხედველობაში მივიღებთ სამხედრო-საექიმო კომისიის

¹ სახ. არქივი, ფონდი 2, ტ. I, საქმე 108, 1806 წ., გვ. 93.

დასახმარებლად გამოცემულ ამ სახელმძღვანელოს და კენჭის-
ყრასთან დაკავშირებით შექმნილი კომისიის იმგვარად დაკომ-
პლექტებას, რომელსაც ქვემოთ მოვიყვანთ, ჩვენ წინ გადაიშ-
ლება ის დონე, რომელზედაც მე-19 საუკუნის სამხედრო ექს-
პერტიზა მდგარა.

აღნიშნულ სახელმძღვანელოში ტერმინი „კენჭისყრა“ სამ-
ხედრო გაწვევისათვის სრული მნიშვნელობითაა ნახმარი. კენ-
ჭი წყვეტდა საკითხს: თუ კაცი „იღბლიანი“ იყო, არ შეხედე-
ბოდა ის კენჭი, რომელიც სამხედრო სამსახურს დააკისრებდა
და პირიქით, გამათავისუფლებელ კენჭს მიანიჭებდა. კენჭის
მონოპოლიას ხალხი შაირებშიც კი გამოხატავდა:

„გიორგობის სამშია
მოხდა კენჭის ღებაო,
რომელსაც კენჭი ერგება,
ტირის იმის დედაო,
შვილი შვილად გაუზრდია,
როდი ემეტებაო,
ოცდაერთი წლის ამაგი
ძლიერ ენანებაო.
რომელიც ამაეშვება,

ქორწილს ემზადებაო“ (ქართლური ფოლკლო-
რი, ჯუანშერ სონღულაშვილის მიერ შეკრებილი).

კენჭისყრის დღეს პრესა ასე იუწყებოდა:

„15 ოქტომბერს საბჭოს სადგომში კენჭს უყრიან ახლად
ჯარში გასაწვევ 1875 წლის პირველ ოქტომბრიდან და 1876 წ.
პირველ ოქტომბრამდე დაბადებულ ყმაწვილ კაცს, ხოლო
შემდეგ დღეებში ექიმები გასინჯავენ. უნდა გაიწვიონ 60 მკვი-
დრი მცხოვრები ქართველი და სომეხი და 33 რუსი, პოლონე-
ლი, გერმანელი, ებრაელი და სხვანი. სულ 93 კაცი. ქალაქის
სამხედრო ბეგარის საქმეთა საკრებულო კრებაზე თავმჯდომა-
რე იქნება ქალაქის თავის თანამდებობის აღმასრულებელი—
ა. ა. ივანენკო, წევრები: სამხედრო უწყების წარმომადგენელი
კაპიტანი ჟღენტი, პოლიციის მე-5 ნაწილის ბოქაული კუზმინ-

სკი და ქალაქის საბჭოს ხმოსნები თავ. მ. ჯამბაკურ-ორბელიანი და ი. ს. ბუღდანოვი, ექიმები: ა. ა. გადმოსკი და ქალაქის ექიმი გ. გ. მაღალაშვილი¹.

ეს ორი ექიმი „კენჭით“ გაწვეულთა ვარგისიანობას მათი მხარ-ბეკის გაზომვით ადასტურებდა. ამის ირგვლივ რაქაში შემორჩენილ შაირში იტყვიან:

„სალდათობაში მივდივარ, აღარ უნდა ეჭვები,
ცხრა ნომერი კენჭი შემხვდა, გამიზომეს ბეჭები“.

(სოფელი ზემოკრიხი, პოლმან ნასარიძის მიერ გადმოცემული).

ფსიქიკური სტატუსის დასადგენად (თუ კი ასეთი წამოიქრებოდა), უნდა ვიფიქროთ, რომ იაკობ ვილეს სახელმძღვანელოთი სარგებლობდნენ, სხვანაირად არ იქნებოდა ის გადმოგზავნილი ქალაქებში და მათ შორის თბილისში. გარდა ამისა, თვით საექიმო, საექსპერტიზო დასკვნებში ვხვდებით ამის ანარეკლს: „ველური მზერა, უჩვეულო გარეგნობა“ და სხვ.

წლობით დამკვიდრებული შესწავლის ამ მეთოდის ახალ ლიანდაგზე დაყენებას დიდი გარდატეხა და ახალი ძალები სჭირდებოდა. სასამართლო ფსიქიატრიული და სამხედრო ფსიქიატრიული ექსპერტიზის წინსვლა ბევრით იყო დამოკიდებული განათლებულ და ამ საქმის მცოდნე სპეციალისტებზე, რომელთა რიცხვი მცირედ, მაგრამ თანდათან მაინც მატულობდა.

¹ „ივერია“, 1897 წ., № 204.

თ ა გ ი III

ფსიქიატრიული მკურნალობის მეთოდები საუკუნის მეორე ნახევარში

მე-19 საუკუნეში რუსეთის ცენტრალური ქალაქებიდან ბრუნდებოდა პროგრესულად მოაზროვნე და განათლებული ახალი თაობის ნაკადი. მშრომელ ხალხს მხარში ამოუდგა მოწინავე, წელმაგარი და გულადი ინტელიგენცია. ამ საუკუნის მეორე ნახევარში ჩვენი ქვეყნის საუკეთესო წარმომადგენელი, იბრძოდნენ რა რუსი და ქართველი ხალხის მეგობრობის განმტკიცებისათვის, მთელი არსებით უტევდნენ მეფის რუსეთის თვითმპყრობელურ რეჟიმს. ილია ჭავჭავაძე პოლემიკის სახით არაერთხელ ჰკიცხავდა იმ ხანის მართლმსაჯულებას, იმ ხანის წესებს და წერდა:

„ჩვენში ხშირად, ნამეტნავად ამ ბოლო დროს, იმისთანა მორიგებელი მოსამართლენი ინიშნებიან, რომელნიც ხალხის ენის უცოდინარნი არიან... უნო კაცმა რა გაარიგოს...? რა შუა-კაცობა უნდა გაუწიოს იმათ, ვისაც მაგისი არა ეყურება რა და რისიც თითონ არა ესმის რა? გეტყვიან, განა მთარგმნელის შემწეობით ვერ მოხერხდება მორიგებაო. ჩვენ პირდაპირ ვიტყვით, რომ მთარგმნელის შემწეობით უფრო ადვილად შეიძლება მორიგებული საქმე დაიშალოს, ვიდრე მოსარიგებელი გარიგდეს“¹.

ადამიანის ფსიქოლოგიური გაანალიზების დიდ ოსტატობაზე ლაპარაკობს ილიას შემოქმედების თვითეული სტრიქონი,

¹ ილია ჭავჭავაძე, ტომი VIII, „ცხოვრება და კანონი“, თბილისი, 1928 წ., გვ. 100.

მაგრამ ჩვენთვის ამ შემთხვევაში კიდევ უფრო საინტერესოა ილიას ესოდენ ნათელი წარმოდგენა ადამიანის სტენიურ და ასტენიურ რეაქციებზე.

„ერთი არის თავმომწონე, გამბედავი, თავისუფალი, მედგარი და გულდაგული კაცი; მეორე არის გულჩათუთქული, ილაჩგაწყვეტილი, ფრთხილი და გათელილი. ერთი—იმედით აღსავსე სულ წინ იყურება და ყოველი მისი ფეხის წინ წადგმა ძლევამოსილებაა ხვალისათვის, მეორე—სასოწარკვეთილია, შიშით სულ უკან იყურება და გუშინდელს მშვიდობით გატარებულ დღეს ნატრობს და არა სწამს ხვალე“¹.

1864 წელს მოსკოვიდან ჩამოვიდა სამედიცინო ფაკულტეტის კურსდამთავრებული სამი ექიმი. ესენი იყვნენ:

ვ. გ. გამრეკელი, რომელსაც ჩამოსვლის უმაღლეს ექიმო მოღვაწეობა რაქის მაზრაში დაუწყო. მერე ოზურგეთში უმუშავნია და 1875 წლიდან მშობლიურ კერას—ახალციხეს დაბრუნებია. აქ, მკურნალ ექიმად ყოფნასთან ერთად, ფართოდ გაუშლია საქველმოქმედო მოღვაწეობა: უშუალოდ დაუდგია ახალციხის ქალთა სკოლის აშენებაში, ბიბლიოთეკის დაარსებასა და ადგილობრივი ახალგაზრდობის სწავლის მიღების საქმეში. გარდა ამისა, როგორც მაზრის ექიმი, საექსპერტო საქმიანობასაც ეწეოდა, რის შესახებაც ქვემოთ გვექნება საუბარი.

ს. ო. მრეკელიშვილი უნივერსიტეტის დამთავრების შემდეგ ცოდნის გასაღრმავებლად მოსკოვს დარჩენილა. 1886 წ. შინაგან სნეულებათა დისციპლინაში დისერტაცია დაუცავს და მედიცინის დოქტორის ხარისხი მოუპოვებია. 1870 წლიდან თბილისში ქალაქის ექიმის თანამდებობაზე უმოღვაწია. ეს საქმიანობა ექიმ მრეკელიშვილს ფსიქიატრიულ ექსპერტიზასთან აკავშირებდა, რომლის დასასაბუთებელ დოკუმენტებზე, აგრეთვე თავის დროზე შევჩერდებით.

ა. ა. პავლოვსკი, რომელმაც პირველმა გაკათა საქართველოში ფსიქიატრიის, ფსიქიატრიული ექსპერტიზის ეკლი-

¹ ილია ქავკაძე, ტომი VIII, „ცხოვრება და კანონი“, თბილისი 1928 წ., გვ. 4.

ანი გზა. მან პირველმა შეიხედა ჰუმანური თვალით ფსიქიატრიულ განყოფილებაში, პირველი წარდგა სასამართლოს წინაშე, როგორც კვალიფიციური ექსპერტი-ფსიქიატრი. იგი მაშინ ეტრფოდა საქართველოს კულტურას, ზრუნავდა საქართველოს საკეთილდღეოდ და დაეუფლა ქართულ ენას, როდესაც ზოგიერთი გარეთგასული ქართველი მშობლიურ ენაზე ლაპარაკს უკადრისობდა (ზეპირი გადმოცემით დადგენილია, რომ პავლოვსკი ამჟამად კალინინის ქუჩა № 7-ში „ივერიის“ რედაქციის ეზოში ცხოვრობდა. სავარაუდოა, რომ მას მოწინავე ქართველ ინტელიგენციასთან დამეგობრების დიდი შესაძლებლობა ექნებოდა).

დროზე შეიცნო რა ბურჟუაზიული მეცნიერების უსუსურობა, ა. პავლოვსკი თავის ქალაზე არსებული რომელიმე ბორცვის განსაკუთრებული მოხაზულობით როდი ხსნიდა ამა თუ იმ კრიმინალურ აქტს, არც კარჩაკეტილ, მასიდან მოწყვეტილ მუშაობას ატარებდა იგი. არამედ მიზეზს ეძებდა გარემო წრეში, ხელშემწყობ პირობებში, სომატურ-ფსიქიკური მდგომარეობის მთლიან ბალანსირებაში.

ექსპერტული თვალთ ფსიქიკურ დაავადებაში გარკვევას, მისი უფლებების თუ უუფლებობის ძიებასთან დაკავშირებას, როგორც ძველი საუკუნის ამ მხრივი მიმოხილვის დროს მოვიხსენიეთ, კარგა ხნის ისტორია აქვს. მაგრამ 1868 წლიდან კარგა ხნის მანძილზე როგორც მკურნალი ფსიქიატრი, ისე ექსპერტი-ფსიქიატრი ერთადერთი ა. ა. პავლოვსკი იყო საქართველოში. დიდია ამ პროგრესული მოაზროვნის როლი საქართველოს კლინიკური ფსიქიატრიის, ფსიქიატრიული ექსპერტიზის ისტორიაში. მან ძველი ქართული კულტურის ტოტს კლინიკური, მეცნიერული ფსიქიატრიისა და ფსიქიატრიული ექსპერტიზის ყლორტი დაამყნო და ამით შექმნა ის კერა, რომელზედაც დღეს ქართული ფსიქიატრიის სამუქედლოა დაფუძნებული.

პავლოვსკი ბრმად არ მიჰყვებოდა „მოდის“ საკითხებს და იმ ხანად გამეფებულ ანთროპოლოგიურ მიმართულებას კრიტიკულად აფასებდა. ეს მსოფლმხედველური პრინცი-

პულობა მით უფრო ამალღებს ამ მოღვაწეს, რაც მეტი იყო ანთროპოლოგიური სკოლის აგიტირება.

ლონდონის ფსიქიატრიული საზოგადოება, ხელმძღვანელობდა რა ანთროპოლოგიურ სკოლას, ყველგან და, მათ შორის საქართველოში, გზავნიდა აღნიშნულ საზოგადოების კომიტეტის პროგრამას, სადაც მოუწოდებდა ამ დარგის მუშაეებს, რათა ისინი დარაჯად დასდგომოდნენ „უკვდავ მეცნიერებას“—ანთროპოლოგიას. ამ პროპაგანდას პავლოვსკისათვის საქმიანობის გეზი არ შეუცვლია (პროგრამა დაცულია სახ. არქივში¹. იგი 10 მუხლისაგან შედგება. თვითველ მუხლში ერთგვარი ინსტრუქტაჟია მოცემული იმის შესახებ, თუ რა დეგენერატული ნიშნები შეიძლება იქნეს აღმოჩენილი ამა თუ იმ სულით ავადმყოფის გვამზე, თავის ქალაზე). რუსეთის ფსიქიატრიის კლასიკოსებს ნაზიარები პავლოვსკი ანტიმეცნიერულ მიმართულებას—რასიულ თეორიას არასოდეს დაყრდნობია და პირიქით, თანმიმდევრულად ებრძოდა მას.

ზრუნვა ფსიქიატრიული საქმიანობის წინ წასაწევად იგივე ზრუნვაა სასამართლო-ფსიქიატრიული ექსპერტიზის განვითარებისათვის. ეს უკანასკნელი სამედიცინო მეცნიერებაში ცალკე დისციპლინას არ წარმოადგენს და საერთო ფსიქიატრიის პრინციპული საკითხების პირდაპირი ანარეკლია. იგი ორგანულადაა დაკავშირებული აგრეთვე იურიდიულ მეცნიერებასთან. ამიტომაც, რომ შეცდომები, დაშვებული ფსიქიატრიაში და იურისპრუდენციაში, შეცდომებადვე მეორედობდა სასამართლო ფსიქიატრიაში, ფსიქიატრიულ ექსპერტიზაში. ამითივე უნდა აიხსნას ფსიქიატრიული ექსპერტიზის მასალების შესწავლის დროს ფსიქიატრიული კერის, იურისპრუდენციის განვითარებაზე შეჩერება და ზოგიერთი დეტალის მოყვანა. მაგრამ სანამ უშუალოდ ამ საქმიანობას შევეხებოდეთ, მოკლედ შევჩერდებით პავლოვსკის ბიოგრაფიულ მონაცემებზე.

ა. ა. პავლოვსკი დაიბადა 1840 წ. 8 ნოემბერს ქ. თბილისში. მამამისი სამხედრო პირი იყო, დედა—დიასახლისი. ჰყო-

¹ სახ. არქივი, ფონდი 507, საქმე 938, ანაწ. 2, გვ. 216.

ლია აგრეთვე და-ძმა, რომელთა მოქალაქეობრივი ვინაობა არ ჩანს. 1859 წ. თბილისის კლასიკური გიმნაზიის. დამთავრების-თანავე, როგორც წარჩინებული მოწაფე, აპიერკავკასიის სტი-პენდიანტი, სწავლის გასაგრძელებლად მოსკოვის უნივერსი-ტეტის სამედიცინო ფაკულტეტზე მოხვედრილა, რომელიც 1864 წელს დაუმთავრებია.

მკურნალის სახელწოდების პინიჰების უმაღლესი, იგი ექი-მად პიატიგორსკში დაუნიშნავთ. აქ მცირე ხანს დარჩენილა. 1865 წელს მეფის მოადგილისათვის საქართველოში განცხა-დება მიუერთმევია, რათა ნება დაერთო საკუთარ ანგარიშზე სათანადო გამოცდების ჩასაბარებლად და სამეცნიერო ხარის-ხის მოსაპოვებლად კვლავ მოსკოვს დაბრუნებოდა. დასტურის მიღების უმაღლესი გარკვეული ვადით გამგზავრებულა კიდეც. მუშაობა თვალის საავადმყოფოში პროფესორ ბ რ ა უ ნ თ ა ნ დაუწყია. ნებადართული დროის ამოწურვის გამო დისერტა-ციის დაცვა ვერ მოუსწრია და 1868 წლის ნოემბერულში მშობ-ლიურ ქალაქში ჩამოსულა. ეს იმ დროს, როდესაც თბილის-ში ახალი საავადმყოფოს ასაგებად საგანგებო კომისია იყო გამოყოფილი. ამავე კომისიას საავადმყოფოსთან ნავარაუდე-ვი ფსიქიატრიული განყოფილების უფროსი ორდინატორის თანამდებობაზე კონკურსი გამოუცხადებია. პ ა ვ ლ ო ვ ს კ ი კონკურსში გასვლის უმაღლესი ფსიქიატრიული ცოდნის გასა-ღრმავებლად ერთი წლით პეტერბურგს პროფ. ბ ა ლ ი ნ ს-კ ი ს თ ა ნ გამგზავრებულა.

პროფ. ბ ა ლ ი ნ ს კ ი რუსეთის ფსიქიატრიის ისტორიაში ცნობილია, როგორც ამ დარგის დიდი სპეციალისტი, ფსიქია-ტრიული მეცნიერების პირველი დოქტორი. იგი, როგორც ექსპერტი-ფსიქიატრი, არა ერთხელ წამდგარა აგრეთვე სასა-მართლოს წინაშე სულით ავადმყოფის ინტერესების დასაცა-ვად თუ შერაცხადობის დასადგენად. ასეთივე ტრადიციები გადმოუტანია პ ა ვ ლ ო ვ ს კ ი ს ჩვენში. --

პეტერბურგში ერთი წლის მუშაობის შემდეგ პ ა ვ ლ ო ვ-ს კ ი ს საჯაროდ დაუცავს დისერტაცია თემაზე: „მხედველო-ბის ნერვების გადაჯვარედინების ადგილების შესახებ აღამი-ანებსა და ზოგიერთ სერხემლიან ცხოველებში“. 1869 წლის ნო-

ემბრის პირველ რიცხვებში კი მედიცინის მეცნიერებათა დოქტორის ხარისხით თბილისს ჩამოსულა. ამავე წლის 8 ნოემბერს 24 საწოლიანი ფსიქიატრიული განყოფილება საცდელად გახსნია, რაშიც პავლოვსკის უშუალო მონაწილეობა მიუღია. აქედან იწყება კლინიკურ ბაზაზე ფსიქიატრიული ექსპერტიზის გარკვეული ტრადიციების შექმნის პირველი ეტაპი ჩვენში.

1869 წლის 10 დეკემბერს შედგა საავადმყოფოს კომიტეტის სხდომა¹. ოქმში ჩაწერილია პავლოვსკის მიერ დასახული ღონისძიებანი, რომლის გაცნობა საინტერესოა იმდენად, რამდენადაც ეს ჩანაწერი სულით ავადმყოფებისათვის ზრუნვის, განყოფილების კეთილმოწყობისა და მათთვის მყუდრო გარემოს შექმნის აშკარა დოკუმენტია.

რაც უკეთ იქნებოდა ეს საქმიანობა დაყენებული, რაც მეტი იქნებოდა ჰუმანიზმი, მით უკეთ წარიმართებოდა ფსიქიატრიული ექსპერტიზა. ამიტომაც, რომ ქვემოთ ჩამოთვლილი, მუხლებად დალაგებული ღონისძიებების ციტირება მიზანშეწონილად მიგვაჩნია.

„1. სრულიად უნდა განცალკევდეს მშვიდი განყოფილება მღელვარე განყოფილებებისაგან, ფანჯრები, რომელიც მათ აერთებს, ყრუდ უნდა ჩაიკეტოს.

2. ჩაკეტილი განყოფილების კარს რამდენიმე გასაღები უნდა ჰქონდეს, რომელიც უფროს ან უმცროს ორდინატორს, ექთანს და მომვლელს გადაეცემა.

3. აუცილებელია მღელვარე განყოფილებაში მაგიდისა და სკამის ჩაბურღვა იატაკში.

4. საჭიროა კიდევ ერთი სავარძელი მამაკაცთა მშვიდი განყოფილებისათვის.

5. განყოფილებაში სისუფთავის დაცვისა და გამძლეობის მიზნით, რკინის საწოლების მაგიერ უმჯობესია ტყავგადაკრული ტახტები დაიდგას.

6. დასაშვებია მღელვარე განყოფილებაში მძიმე სკამის დადგმა.

¹ სახ. არქივი, ფონდი 507, ანაწ. 2, საქმე 12.

7. მღელვარე განყოფილების დერეფნის მინები, ავად-
მყოფთა ზიანის თავიდან აცდენის მიზნით, მავთულხლართით
უნდა გამაგრდეს. ასევე უნდა გამაგრდეს ფარისა და სანიაკო
ხერელები.

8. ავადმყოფთა შორის სიმშვიდის დასაცავად მშვიდ გან-
ყოფილებას მღელვარე განყოფილებისაგან ორმაგი კარი უნდა
ჰყოფდეს.

9. ავადმყოფის მუდმივი მეთვალყურეობისათვის აუცილე-
ბელია დაბალი პერსონალის ორი ცვლა¹.

ასეთი იყო ჩვენში პირველი ფსიქიატრიული განყოფილე-
ბის დაგეგმვა მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში.

თუ დავადგებით საქართველოში სულით ავადმყოფთა სა-
დგომისაკენ მიმავალ ბილიკს, იგი ძველი მონასტრების კა-
რამდე მიგვიყვანს. ის თვალსაჩინო მოღვაწეები, რომელთა შე-
სახებ წინა თავში გვქონდა ლაპარაკი, მართლმსაჯულების
დროს ფსიქიკური მდგომარეობის გათვალისწინებისა და სუ-
ლით ავადმყოფთა გამოსარჩელების გარდა, მათ უთუოდ თავ-
შესაფარსაც აძლევდნენ, მაგრამ ესა და შემდგომ არსებული
თავშესაფარიც ხომ არ ჩაითვლება იმ ოფიციალურ დაწესებუ-
ლებად, რომელსაც სულით ავადმყოფთა საავადმყოფო ან
განყოფილება ჰქვია. ამისმაგვარი ჩვენში თავდაპირველად სა-
ჩხარეო ჰოსპიტლის ტერიტორიაზე იყო.

ეს ჰოსპიტალი მე-19 საუკუნის პირველი ნახევრის პირ-
ველ ათეულ წლებში დაარსებულა. მაგრამ, სამწუხაროდ,
ჰოსპიტლის მუშაობის შესახებ მასალა მცირედ მოიპოვება.
კიდევ უფრო მცირეა მასალები სულით ავადმყოფთა განყო-
ფილებიდან, სადაც სპეციფიკის მიხედვით, სამხედრო-ფსიქი-
ატრიული ექსპერტიზის შემთხვევებიც უნდა ყოფილიყო.
არსებობს მხოლოდ ორიოდ საანგარიშო მოხსენება და აღწე-
რილი ფსიქიატრიული ექსპერტიზის ზოგიერთი შემთხვევა,
რომელიც ამიერკავკასიის საექიმო საზოგადოების ოქმშია
დაბეჭდილი (ამ მასალების მიხედვით, ჰოსპიტალში თავსდე-
ბოდა სამოქალაქო და სასამართლო შემთხვევებიც).

¹ სახ. არქივი, ფონდი 507, ანაწ. 2, საქმე 12.

ექიმი იაკიმოვი ოთხმოციანი წლების საანგარიშო მოხსენებაში წერს, რომ ჰოსპიტლის მასალის მიხედვით ეპიდემიის დაავადებულთა 9 შემთხვევიდან 7 შემთხვევა ანთროპოლოგიური გადაგვარების ნიშნების მქონე იყო. მეორეული დემენციიდან, რომელიც 17 სულით განიზომება, ჩვიდმეტივეს დეგრადირების შედეგად სთვლის. იქვე პროცენტებში მოჰყავს, რომ წლის განმავლობაში „ფსიქიზმით“ დაავადებულთა რიცხვი 54,51% იყო. აქედან 45,39% დეგენერატულ აშლილობას აღწერს.

„რაც მეტია გადაგვარების ნიშნები,—წერს იაკიმოვი,—მით უფრო სავალალოა შედეგი. პროგრესული კლასის წარმომადგენელთა გადაგვარების ნიშნები არ ჰქონდათ“¹ და სხვ. სრულიად ანალოგიურად მსჯელობს ამავე ჰოსპიტლის ექიმი კისელიოვი 1889 წ. საანგარიშო მოხსენებაში².

ასეთ უსაფუძვლო დასკვნებზე დაშენებული ფსიქიატრიული ექსპერტიზის ღირებულება ადვილი წარმოსადგენია.

ექიმი სავიცკი, რომელსაც ამავე ჰოსპიტალში უმუშავებდა, „დამამშვიდებელი პერანგის“ ხმარების მეთოდით მადლიერი წერს: „ამ ღონისძიებით ისე არიან დაშინებულნი, რომ საკმარისია ავადმყოფის გასაგონად გასცე განკარგულება,—მოიტა დამამშვიდებელი პერანგი, რომ გაჯიუტებული ავადმყოფი მყისვე დაიმორჩილო“³.

სავიცკის მოხსენებაში ასევე დადებითადაა აღნიშნული რამდენიმე საათით სულით ავადმყოფის ბნელ სარდაფში ჩადება, რასაც ისინი პრაქტიკაში ფართოდ იყენებდნენ. ამგვარად, ექ. იაკიმოვისა და ექ. სავიცკის წლიური საანგარიშო მოხსენება საქმიანობის იმ მეთოდის, იმ სტილის ამსახველია, რომელიც ჰოსპიტალთან არსებულ ფსიქიატრიულ განყოფილებას შემოღებული ჰქონია. ამის გაცნობის შემდეგ კიდევ უფრო გასაგები ხდება იმ ავადმყოფის გოდება, რომელიც

¹ Мед. сборник, 1888 г., № 48. Отч. душевнобольных, — Якимов, стр. 63—64.

² Мед. сборник, 1889 г., № 50, стр. 132.

³ Мед. сборник, 1869 г., № 8, стр. 55—56.

აცხადებდა: ნუ გამგზავნით ისევ ჰოსპიტალში, იქ ნამდვილად შევიშლები კეკუაზეო.

ჰოსპიტალთან არსებული ფსიქიატრიული განყოფილების საინტერესო შემთხვევების შესახებ იქვე მომუშავე ექიმება (საეიკი, იაკიმოვი, ზალინსკი, ბაბაევი და სხვ.) საექიმო საზოგადოებას მოახსენებდნენ. კერძოდ, ექიმ ზალინსკის არაერთხელ გაუკეთებია მოხსენება თემაზე „საექვო სულით ავადმყოფის სასამართლოს შემთხვევა“. ერთი ასეთი შეთხვევა 1873 წ. 16 იანვრის ოქმში ამნაირადაა აღწერილი¹:

„ა. შემოვიდა თვალზე დახრილი და ნალვლიანი. იგი შუა ტანისაა, ოდნავ წამოზრდილი წვერ-ულვაშით. თავზე თმები უწესრიგოდ აყრია. აცვია ქალაქის საავადმყოფოს სულით ავადმყოფთა განყოფილების სამოსი. ოდნავ მოხრილი და თვალებ დაშვებული შეჩერდა ის შუა ოთახში. სხდომის ჩათაგებად ეს პოზა არ შეუცვლია. საერთო შეხედულება ისეთი აქვს, თითქოს იმყოფებოდეს უაზრო მდგომარეობაში. მიცემულ შეკითხვებზე არ პასუხობდა.

კ. რა გქვიათ?

პ. დუმილი.

კ. სადა ხართ ახლა, საავადმყოფოში თუ სასამართლოში?

პ. დუმილი.

კ. თქვენ იცით რუსული ენა?

პ. დუმილი.

კ. ხომ არ გინდათ მოწიოთ პაპიროსი?

პ. უარის ნიშნად აქნევს თავს.

კ. შეიძლება გინდათ არაყი?

პ. უარის ნიშნად აქნევს თავს.

ამრიგად, იყო გაჩუმებული და შემდეგ ქართულ ენაზე თქვა: „მშია, მომეცით პური!“ მერე შეკითხვებზე ისევ არ გვიპასუხა, თუმცა რამდენჯერმე ვცადეთ მასთან დალაპარაკება ხან ქართულ, ხან რუსულ ენაზე. ობიექტურად შესწავლამ გვიჩვენა, რომ ფიზიკურად ჯანმრთელია, კარგი კვებითაა

¹ Прот. Кавк. мед. обществ. 187 2/3 № 19, 20.

და კარგი აგებულების. დაახლოებით 25 წლის უნდა იყოს. ძვლოვანი ჩონჩხი განვითარებული აქვს სწორად; შინაგანი ორგანოების მხრივ ავადმყოფური გადახრა არ აღენიშნება. თვალები წითელი აქვს, რაც შედეგია ალბათ შემაერთებელ ქსოვილის ჰიპერემიისა. ქალაქის ექიმის დაკვირვებით, თვლების სიწითლე მას ორი ღამის უძილობით განუვითარდა“.

იქვეა ნათქვამი, რომ საავადმყოფოში ხალისიანად საუბრობდა, რომ მათი დაკვირვებით „გრძნობათა სფეროში“ ცვლილებები არა აქვს „რადგან იგი სულ სდუმს და ხან კი უაზროდ ხარხარებს“. აღნიშნულია აგრეთვე, რომ ავადმყოფს აქვს კარგი მაჯა და კარგი ძილი. საინტერესოა მასში აღწერილი ანამნეზი:

„წინასწარი შესწავლიდან ირკვევა, რომ ის 14 წლიდან ეტანება სასმელს და ეწევა გარყვნილ ცხოვრებას. მკვიდრა ბიძა ჰყავს სულით ავადმყოფი. 1870 წლის აგვისტოში მონაწილეობა მიიღო მამის მოკვლაში. საკუთარი განცხადების თანახმად ამავე წლის 1 სექტემბერს იქნა დაპატიმრებული. კვლევა-ძიებამ ვერ დაასაბუთა მკვლელობის მიზეზი და მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ მკვლელობა ჩადენილია არა გაძარცვის მიზნით. გამოირკვა აგრეთვე, რომა, მამასთან არ იყო კარგ დამოკიდებულებაში, რადგან მამა არაწესიერი ცხოვრების გამო მას მუდამ ჰკიცხავდა. პოსპიტალში განყოფილების ორდინატორმა სავიციო მორიგეობის დროს შენიშნა, რომ ა. სულიერად დავრდომილია და ამისათვის სულით ავადმყოფთა განყოფილებაში გადავიყვანეთ, სადაც დაკვირვებისათვის 1872 წლის 31 იანვრამდე დაჰყო“.

ანალოგიური დაკვირვება კიდევ გრძელდება. დასკვნით ნაწილში წერენ: „ავადმყოფი ჩვენი დაკვირვების ქვეშ დაახლოებით 10 თვე იყო. ამ დროის მანძილზე მეტწილად ნაღვლიანად გამოიყურებოდა და, ამასთანავე, ამბობდა, რომ იგი მეფეა, მეტად დიდი სიმიდირის მქონე. ამ ბოდვების წინააღმდეგობას გულგრილად ხვდებოდა და არ ცდილობდა ჩვენს დაჭერებას. ზოგიერთ წარსულის მოგონებებს გაუბოლდა, განსაკუთრებით ჩადენილი დანაშაულის ირგვლივ“.

მოხსენების ირგვლივ გაშართულ კამათში, დასწრენი ორად გაყოფილან: ზოგი ემპირიული გზით ცდილობდა სიმულაციის დადასტურებას, ზოგი კა—„თანდაყოლილი“ ბოროტ-მოქმედების ლტოლვით ხსნიდა ჩადენილ სისხლის დანაშაულს. მომხსენებელი დარწმუნებული არ ყოფილა, რომ საქმე სულით ავადმყოფთან ჰქონდა და ავადმყოფის ჩამოთვლილ არაადეკვატურ ქცევებს ძირითადად სიმულაციად თვლიდა.

სხდომას პავლოვსკი რატომღაც არ დასწრებია (შენიშვნის სახით აღვნიშნავთ, რომ ოქმებში ფიქსირებული მასალის მიხედვით, ექ. ზალინსკი ამა თუ იმ საკითხის გარჩევისას ხშირად ედგა ოპოზიციაში პავლოვსკის, მაგრამ საკმარისია გულდასმით გავეცნოთ ექ. პავლოვსკის იმ მორიგ რეფერატურ მოხსენებას, რომელიც მოთავსებულია 1875 წ. № 20 ოქმში¹, რომ აშკარად ვიგრძნოთ თვითელი მათგანის მეცნიერული რეფლექსი. პავლოვსკი ხსენებულ ოქმში ისე კლასიკურად იძლევა ანამნეზს, აღწერს ავადმყოფის ქცევებს, სიმპტომატიკას, აღგენს მის მიერ ჩატარებულ პათოლოგიურ-ანატომიური გაკვეთის შედეგებს და დაასკვნის საბოლოო დიაგნოზს, რომ ეს რეფერატი დღეისათვისაც სრულყოფილად ჩაითვლება, რაც შეუძლებელია ითქვას ექ. ზალინსკის არც თუ ისე მცირერიცხოვან მოხსენებებზე) და რომ დასწრებოდა ზემოხსენებული შემთხვევის გარჩევას, მისი კვალიფიკაციის და ფსიქიატრიული განათლების მიხედვით შეიძლებოდა გვეფიქრა, რომ საკითხის გადაჭრისას ისეთივე ობიექტური და რეალური იქნებოდა, რაც ჩანს მის ათწლიან საანგარიშო მოხსენებაში. უკეთებს რა ანალიზს სულით ავადმყოფთა მოვლა-პატრონობის იმდროინდელ დონეს, აღნიშნულ ანგარიშში ხაზს უსვამს ფსიქიატრიული განყოფილებების არსებობაზე მათ უმწეობას. აღწერს, თუ როგორ დაძრწოდნენ სულით ავადმყოფები ქუჩებში, როგორ გაჰყავდა „წარჩინებული კლასის“ ზოგ წარმომადგენელს თავისი ავადმყოფები საზ-

¹ Прот. Кавк. Мед. общ. 1875 г. № 20 (1874/5 г.), стр. 511.

ღვარგარეთ იმ იმედით, თითქოს იქ უთუოდ მოარჩენდნენ, მაგრამ იმედგაცრუებულნი განუკურნელს უკანვე აბრუნებდნენ. შემდეგ პავლოვსკი უშუალოდ გადადის ფსიქიატრიული განყოფილების მუშაობის საერთო განხილვაზე.

პავლოვსკი აღნიშნავს, რომ თბილისის ფსიქიატრიულ განყოფილებაში ავადმყოფები რიგიდან, ვილნოდან, ფინეთიდან, მოსკოვიდან, პეტერბურგიდან, ვარშავიდან და სხვა ცენტრალური ქალაქებიდან იგზავნებოდნენ.

როგორც ჩანს, თბილისის ფსიქიატრიული განყოფილება საკმაოდ სახელგანთქმული და სხვა ცენტრალური ქალაქების ფსიქიატრიულ დაწესებულებებთან გათანაბრებული ყოფილა. სხვანაირად შეიძლება არ გადაელახათ ავადმყოფთა გადმოსაგზავნად ის მძიმე სატრანსპორტო პირობები, რაც მაშინ ასე შორ მანძილზე კი არა, ახლო მანძილზედაც დიდ გასაქირს წარმოადგენდა.

ექვგარეშეა ისიც, რომ ამ ფართო მასშტაბით მომსახურებისათვის უკვე იმ დროისათვისაც მეტად მინიმალურ შესაძლებლობას წარმოადგენდა სულით ავადმყოფთა 50 საწოლიანი განყოფილება.

ამას კარგად გრძნობდნენ უთუოდ მოწინავე ექიმები, რის გამოც ისინი დაჟინებით მოითხოვდნენ ფსიქიატრიული განყოფილების ფსიქიატრიულ საავადმყოფოდ გარდაქმნას. ეს კარგად ჩანს რამდენიმე ძველ დოკუმენტში.

ერთი მათგანი შედის მეცხრამეტე საუკუნის მიწურულის საექიმო-საორგანიზაციო სხდომის ოქმში¹. დღის წესრიგში ეს საკითხი ექ. პავლოვსკის კვლავ მთელი აუცილებლობით წამოუჭრია, რომლისთვისაც ექ. დ. გედევანიშვილს და ექ. სულხანიშვილს მხარი გაუმაგრებიათ. როგორც ერთი, ისე მეორე შესულან წინადადებით, რათა სულით ავადმყოფთა თავშესაფარი მცხეთაში ან ოქროყანაში აეგოთ: „იქ დამხმარე მეურნეობის გაშლის დიდი შესაძლებლობაა და სულით ავადმყოფებს უმწეო ხვედრი შეუმსუბუქდებათ“. მაგრამ ეს

¹ სახ. არქივი, ფ. 507, ანაწ. 2., საქმე 311, გვ. 54.

წინადადება, ისევე როგორც ხალხთა საკეთილდღეოდ წამო-
კრილი სხვა მრავალი წინადადება, განუხორციელებელი და-
ჩენილა. ან როგორ განხორციელდებოდა, როდესაც სოცია-
ლური სენით—ათაშანგით დაავადებულთა განყოფილების
მზრუნველობა-მკურნალობის საკითხი იმ დროში ასე წყდე-
ბოდა: „მიხეილის საავადმყოფოს უფროსმა მკურნალმა სთხო-
ვა გუბერნატორს, რომ თბილისში, ქალაქის ხარჯით დააარ-
სოს სამკურნალო იმ მამაკაცთათვის, რომელნიც ათაშანგით
და სხვა ავი სენით არიან დაავადებულნი. ამასთან, მკურნალ-
მა პავლოვსკიმ ისიც აღნიშნა, რომ მიხეილის საავადმყო-
ფოში ასეთ ავადმყოფთათვის მხოლოდ 10 ადგილია გამოყო-
ფილი, რის გამო აუარებელ მთხოვნელებს უარს ვეუბნებო-
დით“¹. პრესის ამავე ფურცელზე კომენტარის სახით განაგრ-
ძობენ: „პავლოვსკის წინათაც მიუმართავს, თქვენი ხარჯით
დააარსეთ სამკურნალო, მაგრამ ქალაქის მოურავს უარი შე-
უთვლია და უთქვამს: „ქალაქი უფულობით ისეა გაკირვებუ-
ლი, რომ მაგ საქმისათვის არაფრის გადადება არ შეგვიძ-
ლიაო“.

პავლოვსკის პრესის საშუალებით ეს საკითხი წამოუჭრია
მაშინ, როდესაც ქალაქის საავადმყოფოს მთავარ ექიმად იყო
დანიშნული და სხვადასხვა სენით დაავადებულთა მკურნა-
ლობისათვის საჭირო პირობების უქონლობას უფრო მწვავედ
გრძნობდა.

80-იან წლებში მეფის მოადგილეს კავკასიაში როგორც
იქნა დაუდგენია, რათა მიხეილის საავადმყოფოსთან დროე-
ბით არსებული ფსიქიატრიული განყოფილების საავადმყო-
ფოდ გარდასაქმნელად თავად შერვაშიძის კარ-მიდამო გადა-
ეცათ. მოყვანილი საანგარიშო მოხსენება 1869—1879 წლებს
შეეხება. ამიტომ, რამდენად მაღლიერი იყო ეს მომხსენებე-
ლი შემდეგ უკვე ფსიქიატრიული განყოფილების თუ საავად-
მყოფოს ტერიტორიით და შენობით, ამ ვრცელ მოხსენებაში
არ ჩანს.

¹ „ივერია“, 1898 წ. № 130.

„შენობა, რომელიც უკავია ფსიქიატრიულ განყოფილებას,—განაგრძობს პავლოვსკი თავის მოხსენებაში,—უვარგისია. მე არას ვიტყვი უკეთესზე, მაგრამ ისე მაინც უნდა იყოს განყოფილება მოწყობილი, რომ მშვიდ ავადმყოფებს წელუვარე ავადმყოფები არ ურღვევდნენ სიმშვიდეს“.

განვლილი მუშაობის დიდ ნაკლად თვლის პერსონალისა და ხელშემწყობი პირობების უქონლობის გამო ავადმყოფთა შორის სათანადო შრომისა და კულტურული დასვენების შეუძლებლობას. რაც შეეხება „დამამშვიდებელ პერანგს“, რომლის ლიკვიდირების საკითხს გაკვრით უკვე შევეხეთ, ასე იხსენიებს:

„მართალია, მომვლელი პერსონალი ზედმეტად დაიტვირთა, მაგრამ სამაგიეროდ აგზნებული ავადმყოფი დამამშვიდებელი პერანგის გარეშე აღვილად გამოდის მძვინვარებიდან. ამასთან დაკავშირებით, გუნებ-განწყობა საგრძნობლად შეეცვალათ; უფრო მომღიმარნი, გაბედულნი გამოიყურებიან, არ გრძნობენ თავს განადგურებულად. რაც მთავარია, შედარებით იშვიათად აღიგზნებიან და აღვილად მშვიდდებიან“.

შემდეგ დაბეჯითებით დაასკვნის: „ეს შედეგები ბევრს ამბობს საზღვარგარეთელ და ზოგიერთ რუს ფსიქიატრთა საწინააღმდეგოდ, რომელნიც დღემდე იწონებენ დამამშვიდებელი პერანგის ხმარების მეთოდს“¹ (ეს ფაქტი უდავოდ აბათილებს დღემდე არსებულ ოფიციალურ შეხედულებას, თითქოს განვლილი საუკუნის ფსიქიატრიული განყოფილების ექიმები მხოლოდ და მხოლოდ ციხის ზედამხედველს მიაგავდნენ).

პავლოვსკი ფსიქიატრიული ექსპერტიზის საქმის წინ წაწევას ცდილობდა იმ პერიოდში, როდესაც პრესა შეუწელებლივ აქვეყნებდა კრიმინალურ აქტებს,—არასოდეს არ ყოფილა თბილისი ძიებითი საქმიანობით ისე დატვირთული, როგორც დღესაა. დღე-ერთია და თხრობა ათასი: გაძარცვს, გა-

¹ Горолевич — Городская больница, 1879 г., стр. 128.

დასწევს, ყელეები დასკრეს, დაახრჩვეს,— აღნიშნულია იმ-
დროინდელ ჟურნალ-გაზეთებში.

ფსიქიატრიული ექსპერტიზის და სასამართლო მედიცინის
შემთხვევები იმხანად ერთ სტატისტიკურ მონაცემებში შეკ-
ქონდათ, რომლის ერთ-ერთი წლის საერთო სურათი თბილისის
მასშტაბით ასეთი ყოფილა (ეს რიცხვი ექვს იწვევს, რადგან
მათივე განცხადებით, რომელსაც გავეცანით, ძალზე ხშირი
იყო კრიმინალური აქტი, აქ კი, არც თუ იმდენია):

თვითმკვლელობა—6. აქედან 5 კაცი, 1 ქალი.

სასიკვდილოდ დაჭრილი—6 ქალი, 5 კაცი.

ავადმყ. გამოწ. სიკვდილი—8 კაცი, 1 ქალი.

შემთხ. სიკვდ. და არა განზრ.—2 ქალი და 2 კაცი.

მამათმავალი—10 შემთხვევა.

ჭრილობა და ნაცემი—165.

სულ — 205.

გონებაგანუვითარებელთა სისხლის სამართლის დანაშაუ-
ლი—11 შემთხვევა.

სამოქალაქო—11.

ასაკის დაზუსტება — 24.

სასამართლო მედიცინის სულ 251 შემთხვევა¹.

ამგვარი აღრიცხვით ფსიქიატრიული ექსპერტიზის შემთხ-
ვევების რიცხვის დაბეჭდვით დადგენა შეუძლებელია. და
საერთოდ, ფსიქიატრიული ექსპერტიზა მართლმსაჯულთა მი-
ერ იმდენად არაარად იყო ჩაგდებული, რომ მის აზრს, როგორც
დაერწმუნდით, მოწმეთა ჩვენებას უქვემდებარებდნენ, რაც
ძირითადადში ძირს სცემდა ექსპერტის ავტორიტეტს და მის
დანიშნულებას.

მართალია, 1885 წლის სისხლის სამართლის დებულების²
92-ე მუხლი სულით ავადმყოფთა შეურაცხადობას ითვალის-
წინებს და იქვე განმარტებაში ექსპერტიზის აუცილებლობაზე-
დაცაა ლაპარაკი, 96—97-ე მუხლი კი ეპილეფსიური გულ-

¹ სახ. არქივი, ფონდი 507, ანაწ. 2, საქმე 297.

² Улож. о наказ. уголов. права, 1885 г., стр. 96—97.

ყრების დროს ჩადენილ დანაშაულს ეხება, აგრეთვე 1882 წ. სამოქალაქო კანონმდებლობის¹ 365, 366-ე და კიდევ რამდენიმე მუხლში სულით ავადმყოფთა მეურვეობაზე ჩერდებიან, მაგრამ ფაქტიურად ამას არავითარი ღირებულება არ ჰქონდა. არა ჰქონდა ღირებულება იმიტომ, რომ ჯანმრთელი და სწეული ფსიქიკის დიფერენცირებას და დანაშაულში მის გათვალისწინებას იურისპრუდენციის მუშაკები იჩემებდნენ და არსებითად იზინი წყვეტდნენ.

ბევრჯერ დასმულა ეს საკითხი განსახილველად. ბევრი მოხსენება წაკითხულა იმის ირგვლივ, თუ რა როლი უნდა ეთამაშა ექსპერტს. მოვიყვანთ ადგილს 90-იანი წლების იურიდიული საზოგადოების თავმჯდომარის ბიკოვის მოხსენებიდან, რომლის ირგვლივ კამათი თბილისში რამდენიმე დღე გაგრძელებულა.

ბიკოვს, შეხებია რა სისხლის სამართლის დანაშაულს, შერაცხადობის საკითხის გადაჭრისას პრინციპულად განუცხადებია:

„ცხადია, რომ ყველა ის, რაც მედიცინის თვალსაზრისით სულიერ აშლილობას ამტკიცებს, კიდევ არ ნიშნავს არაშერაცხადობას... ფსიქიატრის ვალია დაადგინოს ბოროტმოქმედის მხოლოდ და მხოლოდ ფსიქიკური მდგომარეობა. აღნიშნოს, თუ რა გადახრები აქვს მან ნორმიდან. განსაზღვროს და აღწეროს ის სურათი, რაც ავადმყოფურია და ამით ამოსწუროს თავისი მოვალეობა. ფსიქიატრი ისევე არ უნდა შეეხოს საკითხს, შეიძლება თუ არა იმ მდგომარეობაში მყოფი ადამიანის არაშერაცხადად მიჩნევა, როგორც, მაგალითად, ამა თუ იმ პირის ასაკის დასადგენად მიწვეული ექიმი არ უნდა შეეხოს, თუ რა მნიშვნელობა აქვს ასაკს პასუხისმგებლობისათვის. ფსიქიატრმა არასოდეს არ უნდა ჩაიდინოს ის, რაც, მაგალითად, რამდენიმე წლის წინ პეტერბურლის სამხარეო სასამართლოზე პროფესორ ბალინსკიმ ჩაიდინა. მან, შეისწავლა რა თავის დროზე მეტად ცნობილი საქმის სარა ბეკერის

¹ Закав. Кассац. департам., 1882 г., стр. 365—366.

მკვლელობაში ერთ-ერთი დამნაშავეის ფსიქიკური მდგომარეობა და იხელმძღვანელა რა ბოროტმოქმედის ქცევებით, სასამართლოს განუცხადა,—შეუძლებელია ამ პირის პასუხისგებაში მიცემა და დასჯაო. კი მაგრამ ბოროტმოქმედების და სასჯელის საკითხი ზომ იურიდიული კომპენტენციიდან გამოდის, ამიტომ ეს საკითხი მხოლოდ და მხოლოდ იურისტმა უნდა გადაჭრას, ყოველგვარი სხვა სპეციალისტების ჩარევის გარეშე“¹.

ბიკოვი უკიჟინებს ბალინსკის, რომელიც საბჭოური ფსიქიატრიის, ფსიქიატრიული ექსპერტიზის ფართო სარბიელზე დგას, როგორც თვალსაჩინო ფსიქიატრი, როგორც ექსპერტი-ფსიქიატრი, რომელიც 1875 წ. ფსიქიატრიის დამოუკიდებელი კათედრის დამაარსებელია რუსეთში (ამის შესახებ ზევითაც გვქონდა აღნიშნული). ბალინსკიმ პეტერბურგში დააარსა აგრეთვე პირველი ფსიქიატრიული კლინიკა (1867 წ.), სადაც თავისი „ბრწყინვალე ლექციებით“² მიიზიდა სტუდენტები, ახალი თაობა. ბალინსკი არა ერთხელ გამოსულა ასევე, რთულ სასამართლო პროცესზე, როგორც ექსპერტი. გასაგებია, რომ ამ მოღვაწის დასკვნას, რომელიც ჩვენს თანამედროვე დასკვნას ეზიარება, მაშინ ვერ შეაფასებდნენ, გაკიცხავდნენ და უკიჟინებდნენ.

ბიკოვის მოხსენების ირგვლივ გამართულ პაექრობაში გამოსულ ერთ-ერთ მოკამათეს, ვინმე გრიზენბერგს³, ისიც კი უთქვამს, თითქოს სულით ავადმყოფთა სასჯელის აცილება ბოროტმოქმედებას ამრავლებსო. ამ მცდარ დებულებას ჩვენ ამავე შრომის წინა თავში საფუძვლიანად გავეცანით და დავასკვნით, რომ ასე მხოლოდ და მხოლოდ ლომბროზოს სკოლის წარმომადგენელნი მსჯელობდნენ. ასე მსჯელობდნენ ისი-

¹ Приложение к протоколу «Кав. юр. общ.», № 28, стр. 6-7.

² Т. И. Юдин — Очерки истор. отеч. психиатр., Медгиз, 1951 г., Москва, стр. 110.

³ Прилож. к. прот. «Кавк. юр. общ.», 1893 3/4 г., № 44, стр. 12.

ნი, რომელნიც ბოროტმოქმედების წყაროდ თანდაყოლილ დეგრადირებას თვლიდნენ, რაც არსებითად რასიული თეორიის გამოძახილია.

პავლოვსკი, რომელიც ამ საზოგადოების ოფიციალური წევრი იყო, ბიკოვის მოხსენებით უკმაყოფილო, პროტესტის სახით გამოსულა და სულით ავადმოყოფთა შერაცხადობის დადგენისათვის ექსპერტ-ფსიქიატრის დასკვნის ღირეწულება თვალნათლივ განუმარტავს. მას უთქვამს: „თუ შერაცხადობის საკითხი მხოლოდ იურისტმა უნდა გადაჭრას, მაშ ექსპერტ-ფსიქიატრის მოწვევა რა საჭიროა. რა საჭიროა ადამიანის შესწავლა, პათოლოგიის გამოაშკარავება“¹.

სასამართლო თუ სისხლის სამართლის პროცესი არ იდგა, არ დგას და არც შეიძლება იდგეს პოლიტიკის გარეშე. ყალბი იყო მეფის მთავრობის პოლიტიკა, ყალბადვე მიდიოდა მათი მართლმსაჯულება. განა მართო მართლმსაჯულება! სიყალბე სუფევდა მეცნიერებაში, მედიცინაში, ფსიქიატრიულ აზროვნებაში. ამ გარემოცვაში ნყოფ პროგრესული ინტელიგენციის წარმომადგენელს უხდებოდა ბრძოლა ყველგან, ყველადარგში.

ეტიოლოგიურ მომენტში გარკვევა და წინაეტიოლოგიური ფაქტორის დადგენა დღეს მედიცინის პრობლემატური საკითხია. არა ერთი და ორი საკითხის მეცნიერულად გადაჭრის შესაძლებლობა იყო გართულებული და დაჩლუნგებული ეტიოლოგიურ ფაქტორად ორგანოპათოლოგიური რასიული თეორიის აღიარების გამო.

მაგალითისათვის ექ. გაღზიაცკის² მიერ საექიმო საზოგადოებისადმი წარდგენილი შემთხვევის მოყვანაც კმარა, რომელიც საინტერესოა ერთი იმით, რომ სამხედრო ექსპერტიზის მასალაა (რაც საბუთებში მეტად მცირედ მოიპოვება), მეორე მხრივ კი საინტერესოა კამათში მონაწილე ექ. პანტუხოვის წინადადების გამო. აი ეს შემთხვევა („ცხადლივი შთავგონებით“ განკურნებულ), რომელიც 1896 წ. 22 იანვარს სა-

¹ Прот. Кав. юр. общ. 1894 г., № 42, стр. 3.

² Прот. Кавк. мед. общ. 1896 г., № 21, стр. 733—737.

ექიმო საზოგადოებას წარედგინა. სამხედრო ვარგისიანობის დასადგენად „ისტერიულ-ეპილეფსიური გულყრებით შეპყრობილი სალდათი“ ჰოსპიტალში არსებულ ფსიქიატრიულ განყოფილებაში მოუთავსებიათ. იგი 21 წლის იყო. სამხედრო სამსახურამდე სოფლის მეურნეობაში უმუშავნია. რამდენიმე წლით ადრე, ვიდრე სამხედრო სამსახურში გაიწვევდნენ, ქარიშხალში მოხვედრილა, ძლიერ შეშინებია და ამის შემდეგ გულყრები დასწყებია, რომელიც დღეში ერთჯერ, ორჯერ ემართებოდა. მშობლებს სამკურნალოდ ექიმთან მიუყვანიათ, მაგრამ უშედეგოდ. შემდეგ სალოცავზე წაუყვანიათ, აქ მღვდელს „ნაკურთხე ჯვარი“ მიუცია და უთქვამს,—გულყრები მეტი აღარ გექნებაო,—და გულყრები „მართლა შეწყვეტია“. ჯარში გაწვევის დროს, როდესაც ტანთაგების დასადგენად ტანისამოსი გაახდევინეს, ჯვარი დაჰკარგვია „რის გამო გულყრები“ ისევ დასწყებია. ამ მიზეზით ის დაკვირვებისათვის ჰოსპიტალში გადაუგზავნიათ.

ასეთი ანაბნეზური მონაცემების შემდეგ ფსიქიკური სტატუსის აღწერაზე გადადის: „ავ-ფი პირველ დღეებში დანადგლიანებული იყო. იწვა მუცელზე, ტიროდა და ოხრავდა. თავს მძიმე ავადმყოფად სთვლიდა. სულით ავადმყოფების ეშინოდა, მაგრამ ამავე დროს ყველას ემუდარებოდა არ დაეტოვებინათ მარტო. ბოდვები და მცდარი შეგრძნებები არ აღენიშნებოდა. დღეში ორჯერ ჰქონდა გულყრა. ამ დროს იგი მძლავრად იქნევდა კიდურებს, ურტყამდა თავს იატაკს, მუცელს ზნექდა ზევით, აკეთებდა რკალს, ხმამაღლა ყვიროდა. მოძრაობით და კივილით აჯავრებდა ორთქლმავალს და სხვ. კრუნჩხვის დროს უნელდებოდა ენერგია, მაგრამ ისევ მალე უძლიერდებოდა“. სამკურნალო ღონისძიებებიდან გადზიადკი აღნიშნავს, რომ ავ-ფს ჩაუტარა მკურნალობა ბრომით, ფარადიზაციით და დასძენს, რომ გულყრები მაინც ვერ შესწყვეტა, „ყოველდღე ემართებოდა საღამოს 10—12 საათზე და დილის 6 საათზე“. მომხსენებელი განსაკუთრებით შეჩერებულია „ცხადდლივ შთაგონებაზე“ (რასაც ავ-ფსის განკურნებას მიაწერს). თუ რა სახით ატარებდა შთაგონებას, ეს არ განუმარტავს. ერთგან მხოლოდ გაკვრით აქვს აღნიშნული: „ცხად-

დღივი შთაგონების დროს ეუთხარი, რომ ის ამის შემდეგ სრულიად კარგად იქნება და მართლაც გამოკეთდა“. დასკვნით ნაწილში წერს: „მიუხედავად სრული გამოკეთებისა, სამხედრო სამსახურისათვის უვარგისად ვცანით, ვინ იცის კიდევ რაიმესი შეეშინდეს და ისევ დაეწყოს გულყრები“.

კამათში გამოსულ ექიმებს ეს შემთხვევა ანთროპოლოგიურ საკითხთან დაუკავშირებიათ (ანთროპოლოგია, როგორც მეცნიერება ადამიანის შესახებ, ღღეს გასაკიცხი არ არის. ამ დარგს სათანადო რედაქციით თავის ადგილზე საბჭოთა მეცნიერებაც მიმართავს, მაგრამ სხვა არის სამოცდაათიან წლებში შექმნილი ანთროპოლოგიური სკოლა. ეს მიმდინარეობა, გარდა იმისა, რომ ბოროტმოქმედების მიზეზს ბოროტმოქმედის ანთროპოლოგიური გადაგვარების ნიშნებში დაეძებს, რომლის სულისჩამდგმელი, როგორც ზემოთ გავეცანით, არის ლომბროზო, იქრება მედიცინაში ისე, რომ თვით იქცა სხვადასხვა სახის დაავადების ნოზოლოგიად), პირადად ექ. პანტუხოვს, რომელსაც „კავკასიელ ხალხთა დეგენერაციის“ საკითხისათვის ცალკე ნარკვევიც კი აქვს მიძღვნილი, წინადადება შეუტანია: „საჭიროა ნერვულ დაავადებულთა და ეპილეფსიით შეპყრობილთა თავის ქალას შესწავლა, რადგან, ჰოსპიტლის მასალის მიხედვით, ჩემი დაკვირვებით მათ თავის ქალა უფრო პატარა ზომისა აქვთ“.

ამგვარ წინადადებას პავლოვსკი არ დასთანხმებია და შეუსწორებია, რომ მას არადამაჯერებლად მიაჩნია ეს აზრი, რადგან „საკუთარი პრაქტიკით ვიცი მაკროცეფალთა ეპილეფსიით დაავადებო“.

საქართველოს პირველი ფსიქიატრი პავლოვსკი სულით ავადმყოფთა გამოსავლინებლად და დასახმარებლად კარდაკარ დადიოდა, მასას უახლოვდებოდა. აცნობდა მათ ჯერ კიდევ მათთვის უცნობი სპეციალობის—ფსიქიატრიის დანიშნულებას და მწვავე სულით ავადმყოფის ჰოსპიტალიზაციას რიგგარეშე აწყობდა. არქივში ერთი ასეთი დამადასტურებელი ცნობაა შემორჩენილი:

„მიეცა ესე ცნობა მასზედ, რომ გოჯაშვილი იაკობ დავითის ძე 18 წლისა, ნაპოვნი იქნა ჩემს მიერ ბინაზე, მანით

შეპყრობილი, გონებააშლილობის მწვევე მდგომარეობაში (mania loribunda) მკურნალობდა, იწვედა გარშემომყოფელების დასაზიანებლად, დასამტკრევად. ავადმყოფი ენახე თოკით შეკრული. ავადმყოფს მოხუცი დედის მეტი პატრონი არაჲინ ჰყავს, უნდა მოთავსდეს სულით ავადმყოფთა განყოფილებაში¹ (1875 წ. 3 ივნისი, პავლოვსკი).

ფსიქიატრიულ განყოფილებაში, სადაც პავლოვსკი, გედევანიშვილი და შემდეგ ორბელი მოღვაწეობდნენ, როგორც სამკურნალოდ შემოსული, ისე ექსპერტიზისათვის გადმოგზავნილი ავადმყოფის შესწავლა წინასწარ შემუშავებული მრავალკითხვიანი ანკეტის შედგენით იწყებოდა. ანკეტას განყოფილების გამგე, ორდინატორი ან „ფელდშერი“ ავსებდა.

ანკეტას ეწოდებოდა: „წინასწარი ცნობანი ქალაქის საავადმყოფოს გონებაშიხდილთა განყოფილებაში მოყვანილ ავადმყოფთა შესახებ“. ანკეტაში ასეთი შეკითხვებია:

1. ასაკი ავადმყოფისა.
2. სარწმუნოება.
3. ჰყავს თუ არა მშობლები.
4. რა წოდებას ეკუთვნის.
5. დაბადების წელი.
6. ვისი თხოვნით არის მოყვანილი და რა საფუძვლით.
7. თუ იყო წინათ შემოწმებული, რა ნახეს.
8. როდის დაეწყო ავადმყოფობა.
9. რაში გამოიხატებოდა.
10. რითი უმკურნალეს და დაეტყო თუ არა გაუმჯობესება.
11. ხომ არ შეამჩნიეს ავადმყოფს ხასიათში, საყოფაცხოვრებო ჩვევებში, გონების მთლიან აშლილობამდე რაიმე ცვლილებები. თუ შეამჩნიეს, რა სახის.
12. ყოფილა თუ არა წარსულში ამგვარად დაავადებული.
13. ხომ არ ჰყავდა მშობლები, ნათესაეები გონებაშიხდილობით, ბნედიტ, ისტერიით და სხვა სნეულებით დაავადებული.

¹ სახ. არქივი, ფონდი 507, ანაწ. 2, საქმე 1056, 1895 წ.

14. რა აღზრდა მიიღო ავადმყოფმა. სად და რას სწავლობდა, რა წარმატება ჰქონდა.

15. როგორ გაატარა ავადმყოფმა ბავშვობა. ხომ არ ყოფილა რაიმე მძიმე ავადმყოფობით ავად.

16. ხომ არ ეწეოდა ხელტუხნებას, ან ხომ არ იყო სქესობრივი განცხრომისადმი ჭარბად მიდრეკილი.

17. ხომ არ ეტანებოდა მაგარ სასმელებს, ან თავდავიწყებით ხომ არ თამაშობდა ბანქოს.

18. როგორი ხასიათისა იყო ავადმყოფი სნეულების განვითარებამდე.

19. როგორ ცხოვრებას ეწეოდა, ან რა სახის საქმიანობა უყვარდა.

20. რა სახსრები ჰქონდა, ხომ არ განუცდია რაიმე საგრძნობი დანაკლისი ამ მხრივ.

21. როგორი დამოკიდებულება ჰქონდა ოჯახთან.

22. რა დამოკიდებულებაში იყო მეთაურთან, ხომ არ დაუჯარიმებიათ, ან არ გაუსამართლებიათ. და საერთოდ ხომ არ დასჯილა; თუ დასჯილა, რისთვის.

23. თავზე ხომ არაფერი დაურტყამთ. ხომ არ უმუშავნია მზეზე თავლიას, ხომ არ ჩამოვარდნილა მაღლიდან.

24. გონებაშიხდილობამდე ხომ არ გადაუტანია რაიმე მძიმე ავადმყოფობა (ტიფი, ციებ-ცხელება, წითელა, ყვავილი და სხვ.).

ანკეტის შევსებასთან ერთად ავადმყოფობის ისტორიაც ივსებოდა. ერთიცა და მეორეც ფსიქიატრიული განყოფილების გახსნის შემდეგაა შემოღებული. მანამდე კი, ასე დასათურებული,—„გონებაშიხდილ ავადმყოფთა განყოფილების ისტორიის ფურცელი“,—არ იყო.

კითხვა-პასუხიანი ფურცლის დეტალური შევსების ვარაუდით ან შეიძლება მუშაობის თავისებური სტილი ან ავადმყოფობის ისტორია შედარებით მოკლედ იწერებოდა. დღიურს დასაწყისში უფრო ვრცლად და თითქმის დღეგამოშვებით, ხოლო შემდეგ დიდი ინტერვალით ავსებდნენ.

საექსპერტიზო განყოფილება ცალკე არ იყო გამოყოფილი. როგორც ლოკუმენტებიდან ჩანს, მათზე ისევე ივსებოდა

ისტორიის ფურცელი და იშვიათად, დასკვნებიც იწერებოდა. დასკვნაში, მოკლედ აღწერდნენ რა ავადმყოფობის მაძღვანარობას და დაავადების სახეს, აქა-იქ შერაცხადობის საკითხსაც ეხებოდნენ და, განონაკლის შემთხვევაში, ღონისძიებასაც სახაუზნენ (თუ რამდენად ეყრდნობოდნენ მოსამართლენი ამ დასკვნებს, უკვე აღენიშნეთ და ქვემოთაც შევხებით).

იმ ხანად კრიმინალური შემთხვევების სიჭარბესთან ერთად, ფსიქიატრიულ განყოფილებაში ექსპერტიზისათვის გადმოგზავნილთა რიცხვის ზრდა თვით ფსიქიატრიული განყოფილების პოპულარულობასაც უნდა მიეწეროს. მაგალითად, თუ განყოფილების გახსნის პირველ წელს ექსპერტიზისათვის გადმოგზავნილთა რაოდენობა თვეში ერთი თუ ორი შემთხვევა იყო, 90-იან წლებში თვეში 6—7 შემთხვევას აღწევდა.

თუ რა წესით, რა მიდგომით ივსებოდა ავადმყოფობის ისტორია ან რა წესით იწერებოდა დასკვნები, ამაში უკეთ გარკვევისათვის მაშინდელი ავადმყოფობის ისტორიის ორი-ოდე ფურცელს განვიხილავთ:

შ ე მ თ ხ ვ ე ვ ა პ ი რ ვ ე ლ ი.

1881 წ. 27 ნოემბერი. ავადმყოფი N-ის გონებრივი უნარის დაკვირვების დღიური¹.

„ნოემბერი

27 მაღალი ტანისა, მაგარი აგებულებისა, თავის ქალას ძვლები სწორად განვითარებული. კანქვეშა ქსოვილი საკმაოდ განვითარებული. შინაგანი ორგანოების მხრივ გადახრა არ აღენიშნება. ავადმყოფი მეტწილად სდუმს, შეკითხვებზე დაგვიანებულ, მაგრამ სწორ პასუხს იძლევა. საუბრობს ქართულ ენაზე. სახის გამომეტყველება უაზრო, ლაპარაკის დროს იღორბლება.

28 სძინავს კარგად. მშვიდადაა, არავის ერჩის, არც არავის ელაპარაკება. შეკითხვებზე პასუხობს.

29—30 მდგომარეობა უცვლელია.

¹ სახ. არქივი, ფონდი 507, ანაწ. 2, საქმე 286.

დეკემბერი

5—6 სძინავს კარგად. არავითარი პრეტენზიები. მშვიდად მოუთხორობს ექიმს მომხდარ ამბავს, რომ მას არ მიუძღვის ბრალი, რომ პირველად მას გააჩუქეს და შემდეგ თვითონ სტაცა ქვეს ხელი და ჩაართყა თავში. საუბრით ირკვევა ავადმყოფის გონებრივი ღონის ჩამორჩენა.

20—25 სძინავს კარგად. არავის აცნობს. შეკითხვებზე პასუხობს სწორად. დანაშაულის ირგვლივ თხრობის აზრი არ შეუცვლია. ჰალუცინაციები და ილუზიები არ აღინიშნება... მაღა კარგი.

26—31 არავითარი ცვლილებები.

1882 წ.

იანვარი

1—3 არავითარი ცვლილებები.

4—8 ფელდშერს თუთუნს და წეკოს სთხოვს. მშვიდადაა, ძილი კარგი.

13—15 იგივე მდგომარეობა.

თებერვალი

3—11 ავადმყოფი მშვიდადაა. ძილი კარგი. ჰალუცინაციები და ილუზიები არ აღინიშნება. სახე უმეტესეულად გარემოსადმი ინდიფერენტული. დროდადრო თხოულობს გაწერას, სურს ჯარისკაცობა.

12—13 გუნებ-განწყობა განუჩეველი. არაფერი არ ახარებს. გონებრივად და სიტყვათა მარაგის მხრივ აშკარად შეზღუდული. საქმიდან, რომელიც ბ. გ-ს შეეხება, ჩანს, რომ 1879 წლის 23 ივნისს, სოფელ N-ში მცხოვრებ ზ. გ-ს ალოსთავზე წასახმარებლად ნუშები მოუყვანია. ცოტა ხნის შემდეგ იქვე ბ. გ-ი მისულა. დაუცინიათ, ამ უკანასკნელს ხელი ქვისთვის უტაცია და ზ. გ-სათვის გაურტყამს თავში; დაზარალებული რამდენიმე დღეში გარდაცვლილა...“.

საწერი ფურცლის შევსების გამო დანარჩენი ტექსტი ექიმს მეორე გვერდზე გადაუტანია, მაგრამ მეორე გვერდი, ჩანს, დაკარგულა. ამისდა მიუხედავად, მაზრიდან გადმოგზავნილი ეს საექსპერტო მასალა სასამართლო-ფსიქიატრიულ საინტერესო შემთხვევად ვცანით. გარდა ამისა, საექსპერტიზო დასკვნა სრულიად გასაგებადაა მიმართული ბოროტმოქმედების საერთო ანალიზიდან საცდელი პირის ფსიქიკური მდგომარეობის შესწავლისაკენ. კარგია ასევე ინტელექტუალური ფუნქციების შესწავლის საუბრით გამოვლინების მეთოდი, რაც დღეს სრულიად მოწონებულია და რეკომენდირებულიც. „საუბრით ირკვევა ავადმყოფის გონებრივი დონის ჩამორჩენა“,—წერს ავადმყოფობის მსვლელობის დღიურში ექ. პავლოვსკი. საუბრით, მეტყველებით მყარდება კონტაქტი გამომკვლევ და გამოსაკვლევ პირს შორის,—წერაა დღეს სასამართლო ფსიქიატრიის სახელმძღვანელოში.“

შ ე მ თ ხ ვ ე ვ ა მ ე ო რ ე .

„დ. ნ-ლი, ქართველი, მართლმადიდებელი, 26 წ. შემოვიდა განყოფილებაში 1881 წ. 28/IV. დაავადების სახელწოდება.... 1882 წ. 18 თებერვალს გადაყვანილ იქნა თბილისის ციხეში“.

ა პ რ ი ლ ი

28 საერთო სისუსტე. მაჯა 64. გულის მხრივ რაიმე შესამჩნევი ცვლილება არ აღინიშნება. აქვს ზანტი სიარული. პასუხობს სწორად. საუბრობს გულყრების ირგვლივ.

მ ა ი ს ი

1 გამოსაკვლევ პირი შეკითხვებზე უსიცოცხლოდ პასუხობს, ამბობს, რომ ავადაა. გახსენების შემდეგ იმასაც

¹ სახ. არქივი, ფ. 507, ანაწ. 2, საქმე 256.

ამბობს, რომ მან ნაცნობების დაქინებით ბავშვს თავში დაარტყა კეტი და მოკლა. ესმის რალაც ხმები. მაჯა წუთში 52.

- 2 ჰქონდა გულყრა, ცნობიერების დაკარგვის გარეშე.
3 იგივე მდგომარეობა.
4 გულყრები ემართება ყოველდღე.
7 ისევ საერთო სისუსტე. პასუხს იძლევა მოგვიანებით.
იმეორებს, რომ მან მოკლა ბავშვი.
8 ჩუმად და წყნარადაა. გულყრები შეუჩერდა. შეკითხვებზე დაბალი ხმით და სწორად პასუხობს. მეხსიერება შენახული.
30—31 ჰქონდა გულყრა: ავადმყოფი მოსხლეტით დაეშვა ნიადაგზე და დაემართა ეპილეფსიური გულყრა, რომელიც გაგრძელდა რამდენიმე წამს. შემდეგ იწვა უძრავად. სუნთქვა სწორი.

ი ე ნ ი ს ი

- 1 დილის 10 საათზე ისევ ეპილეფსიური გულყრა, იბრძოდა სამი წუთი“.

შევსებულია კიდევ რამდენიმე დაკვირვების ფურცელი და იმავე წლის 14 ნოემბერს შემდეგი შინაარსის დასკვნა გადაგზავნილი საპყრობილეში: „პატიმრის ავადმყოფური გამოვლინება, მოულოდნელი კრუნჩხვები, ანუ გულყრები (ეპილეფსიური), ჰალუცინაციები, ილუზიები და აღგზნებული მდგომარეობა გვაფიქრებინებს, რომ დ. ნ-ლი დაავადებულია კრუნჩხვითი გულყრების შეტევითი გონებაშიზდილობით (Mania Epilepsia). დაავადების ფორმა გარშემომყოფთათვის მეტად საშიშია“.

ციტირებული მოკლე დასკვნა აგრესიული ავადმყოფის იზოლირებისა და მცხოვრებთა მშვიდობიანობის დაცვის პრინციპიდან გამომდის. საკითხის ამგვარი დაყენების უფლებას დასკვნის ბოლო სტრიქონი გვაძლევს, რაც მეტად პროგრესული მოვლენაა იმ დროისათვის.

მთელ რიგ დოკუმენტთა შესწავლით მტკიცდება, რომ ჩვენში ფსიქიატრიულ კლინიკაზე აგებულ ფსიქიატრიულ ექსპერტიზას ფეხი ნელ-ნელა მეცხრამეტე საუკუნეში მოუყიდებია. იგი შექრილა არა მარტო სტაციონარში, არამედ ამბულატორიულ და სასამართლო პროცესზე გამოყენების პრაქტიკაშიც.

ექსპერტიზის ეს ფორმა განსაკუთრებით აკავშირებდა ფსიქიატრიული განყოფილების თანამშრომლებს მაზრისა და ქალაქის ექიმებთან. ამთგან დიდ უმრავლესობას თუმცა ფსიქიატრიული ექსპერტიზის ხაზით არ უმოღვაწნია, მაგრამ მშრომელთა გუშაგად, როგორც ირკვევა, ამ დარგშიც მდგარან. ცხადია კიდევ ის, რომ მათში სავსებით მომწიფებული ყოფილა რთული ფსიქიატრიული ექსპერტიზის შემთხვევებში საკითხის გადასაწყვეტად ფსიქიატრის კონსულტაციის აუცილებლობის გრძნობა.

ამრიგად, ქალაქის, მაზრის ექიმის თანამდებობაზე მომუშავე ექიმებს ხშირად უზნებოდათ როგორც სასამართლო პროცესამდე, ისე სასამართლო პროცესზე ექსპერტად ყოფნა. უკანასკნელნი, როგორც ვთქვით, იმდენად მომზადებული ყოფილან ექსპერტიზის საქმიანობაში, რომ მეტად დროულად იყენებდნენ ფსიქიატრის კონსულტაციას. ამის მაჩვენებელია, მაგალითად, ამბულატორიული წესით ჩატარებული ფსიქიატრიული ექსპერტიზის ეს მასალა:

შუახნის გლეხი დაუპატიმრებიათ. კრიმინალური აქტის დადგენის პერიოდში გამომძიებლები მკვლელის ფსიქიკის მთლიანობაში დაექვევებულან. ბრალდებული შესასწავლად ე. წ. სასამართლო ექიმებისათვის გადაუციათ, რომელთაც თავის მხრივ ფსიქიატრი მიუწვევიათ.

ექსპერტიზის წევრების მიერ გაცემულ დასკვნაში სომატური სტატუსის აღწერისას. პათოლოგიური გადახრა არ არის ნაჩვენები. აგრეთვე, საცდელში „თანდაყოლილი ბოროტმოქმედის დამადასტურებელი ნიშნების“ ძიებას არ შესდგომიან. ფსიქიკის შესწავლას კი შემდეგნაირად იწყებენ:

„დედა ბოროტმოქმედს შეპყრობილი ჰყოლია გონებაში-
დილობით, რომელსაც შვილისათვისაც იმავე დაავადებისავენ
მზა ნიადაგი მიუტია“. შემდეგ ანამნეზური ცნობებიდან მოჰ-
ყავთ, რომ დანაშაულის ჩადენამდე კარგა ხნით ადრე ი.
ბ-ლის ქცევაში მთელი რიგი შეუსატყვისობა შეუმჩნევიათ,
ჩამოთვლილია: „ხასიათში უმიზეზო მკვეთრი ცვალებადობა,
პერიოდულად საცეცხის მიღების აღკვეთა, თვითმკვლელობის
ცდები. ექვი, თითქოს სძულდეს ცოლს და სხვა“. ამჟამად
შეკითხვაზე იძლევა სწორ, მაგრამ განცდის გარეშე პასუხს,
უყურადღებოდ ეპყრობა გარშემომყოფთ, არაფერი აინტე-
რესებს. მეხსიერება დაქვეითებული არა აქვს. ექსპერტი-
ზის წევრები დაასკვნიათ, რომ „ი. ბ-ლი, დაავადებულია გო-
ნებრივი უნარიანობის მოშლით, ცოლის მკვლელობის დროს
იმყოფებოდა, ალბათ, შეურაცხად მდგომარეობაში, მაგრამ
ყველა ამის დასაზუსტებლად საჭიროა ბრალდებულის სა-
ვადმყოფოს პირობებში შემდგომი დაკვირვება“¹.

საექსპერტო აქტს ხელს აწერენ ექ. ბ ა ხ უ ტ ა შ ვ ი ლ ი,
ექ. მ რ ე ვ ლ ი შ ვ ი ლ ი და ექ. დ. გ. მ რ ე ვ ლ ი შ ვ ი ლ ი
(ექიმთა ინიციალები არ არის აღნიშნული, რასაც ასევე ვტო-
ვებთ). ექ. პ ა ვ ლ ო ვ ს კ ი ს ხელისმოწერა თუმცა არ არის,
მაგრამ აქტის ბოლო სტრიქონები მისი ხელითაა ნაწერი, რაც
გვაფიქრებინებს, რომ ქალაქის ექიმების მიერ, ან როგორც
მაშინ იყვნენ მოხსენებულნი, სასამართლო ექიმების მიერ,
იგი მიწვეული ყოფილა როგორც ექსპერტი-ფსიქიატრი, რო-
მელსაც ფაქტიურად უნდა წარემართა ექსპერტიზა.

რაც შეეხება ექსპერტიზას სასამართლო პროცესზე (სასა-
მართლო ფსიქიატრიული ექსპერტიზის ერთ-ერთი სახეა
დღეს), ამის ნიმუშს 1885 წლის გაზეთ „დროებას“² ფურ-
ცელზე ვკითხულობთ:

გენერალ-გუბერნატორს ივ. მუხრან-ბატონს, რომელიც იმ-
ხანად მძლე ფეოდალი და თბილისის თავადაზნაურთა წარმო-

¹ სახ. არქივი, ფონდი 507, ანაწ. 33, საქმე 650.

² „დროება“, 1885 წ., № 115.

მადგენელი იყო, და სუმბათაშვილს, მამულის თაობაზე დავა მოსვლიათ. მაგრამ ვიდრე უშუალოდ ამ დავის ვითარებას აღვწერდეთ, მუხრან-ბატონის ვინაობის გასაცნობად იმ ინციდენტს მოვიყვანთ, რომელიც მას ყმების განთავისუფლების საკითხთან დაკავშირებით ილ. ჭავჭავაძესთან მოსვლია.

ყმების განთავისუფლების გამოძახილზე დ. ყიფიანს თბილისის მშრომელი ინტელიგენციის კომიტეტის სხდომა მოუწვევია. სხდომას ილია ჭავჭავაძე დასწრება. ილიას სიტყვაში ხაზგასმით უთქვამს: „ყმას თავისუფლება მიწასთან ერთად უნდა მიეცეს“.

ეს განცხადება დამსწრეს აღწერით, ბევრს არ მოსწონებია და სამგლოვიარო უწყებად გადაქცევია. ერთ მათგანს ხმლით ხელში ჭავჭავაძის მოსაკლავადაც კი გაუწევია. იმ დღეს ვერავითარ გადაწყვეტილებამდე ვერ მისულან, რის გამო მეორედ შეკრებილან. ამ კრებაზე მუხრან-ბატონს განუცხადებია, რომ „უმიწოდ გლეხთა განთავისუფლებას ემხრობა მთელი თავადაზნაურობა, გარდა ორიოდ კაცუნასიო“¹. კაცუნებად, რა თქმა უნდა, ჭავჭავაძეს და მის მომხრეებს გულისხმობდა,—წერს ჯანაშვილი და განაგრძობს: „ილია არ შეშინდა, მუხრანსკის მხარში სტაცა ხელი, თავისკენ ნიატრიალა და მრისხანედ მიაძახა,—ვინ არის ეგ კაცუნებიო“ და სხვ.

აი, ამ მუხრან-ბატონს მიუთვისებია დ. სუმბათაშვილის (ძმა ალ. სუმბათაშვილი-იუჟინისა) დედისეული მიწის ნაკვეთი. ამ უკანონობით აღშფოთებულ სუმბათაშვილს განცხადება მიუერთმევია მემამულისათვის, რათა დაებრუნებინა მიტაცებული ადგილი. მუხრან-ბატონს შეუტრიალებია ხელში განცხადება და ამორალური ჟესტით უარი უთქვამს. გაათვრებული სუმბათაშვილი სცემია მუხრან-ბატონს, მაგრამ დროზე გაუშველებიათ. არც უჭამია იმ დღეს და არც ძილი მიჰკარებია სუმბათაშვილს. მეორე დღეს კვლავ ერთმანეთს შეხვედრიან. სუმბათაშვილს იარაღი უხმარია და რამდენიმე ტყვია უსისტემოდ დაუხლია. დაუჭრია მუხრან-ბატონი, და-

¹ ჯანაშვილი, ნაშრომები, 1907 წ., გვ. 18.

უკრია უდანაშაულო დარაჯი და რამდენიმე დამსწრესათვის ხელი გაუკრავს. დამშვიდებისას ყველაფერი ეს აღარ ახსოვდა (ამნეზია მოუცია).

საქმე სასამართლოს ღია პროცესზე გარჩეულა. დამცველს ბრალდებულის საქციელი ჰარბი მღელვარებით აუბნია. მოწმეთა ჩვენებით, სუმბათაშვილი თუმცა „შეშლილი“ არ იყო, მაგრამ ქცევაში მას ბევრი „უსწორ-მასწორობა“ ეტყობოდა, თავდავიწყებით მოქმედებდა.

სასამართლო პროცესის აღწერის მიხედვით, დარბაზი სავსე იყო ხალხით, რომელიც სუმბათაშვილს დიდი სიმპათიით უმზერდა. იქვე იგი ექსპერტს შემდეგნაირად იხსენიებს:

„როდესაც სიტყვით გამოვიდა შუა ტანის, ჩასკვნილი, ლამაზი სახის, ჯერ კიდევ ახალგაზრდა, თბილისის განთქმული ფსიქიატრი პავლოვსკი, დამსწრე საზოგადოება სმენად იქცა“.

რამდენად უშეცდომოდ აქვს კორესპონდენტს პავლოვსკის სიტყვა ჩაწერილი, არ ვიცით, მაგრამ ის, რაც გამოქვეყნებულია ოფიციალურად, ასე იწყება:

„მე ვერ ვამჩნევ, რომ ბრალდებული შეპყრობილი იყოს ფსიქოზური ტანჯვით. ეს აფექტი საღ კაცსაც ემართება და ავადმყოფსაც. განსხვავება მხოლოდ იმაშია, რომ საღ კაცს შემაკავებელი ნების ძალა აქვს (რომელიც ასუსტებს აფექტის ძალას) და ავადმყოფს კი არა, ავადმყოფურ ნიადაგზე აღმოცენებული და თავის მკვებავი აფექტი უფრო თვალსაჩინოდაა გამოხატული, ვიდრე აფექტი საღი კაცისა“.

შემდეგ პავლოვსკი პათოლოგიური დატვირთვის საკითხს შეხებია და ჩამოუთვლია, რომ სუმბათაშვილს დედა, ბებია, პაპა, ბიძა—ყველა სულით დაავადებული ჰყოლიაო.

ამგვარი დაკავშირებით ექსპერტს იმ პოზიციების გამაგრება სურდა უთუოდ, რომლითაც დაამტკიცებდა ბრალდებულის შეკავებითი პროცესების სისუსტეს და აგზნებით პროცესთა მფლობელობას.

„საღი კაცი რომ რაიმე ამაღელვებელ შთაბეჭდილებას მიიღებს,—განაგრძობს პავლოვსკი,—რაც დრო გადის, თანდათან ეკარგება ძალა მის გავლენას. სრულიად საწინააღ-

მდეგო ემართება სნეულ პირს: რაც დრო გადის, თანდათან ემატება ძალა მისგან მიღებულ შთაბეჭდილებას, ეიდრე ეს მღელვარება არ გამოხეთქავს და რაიმე ბოროტმოქმედებას არ ჩაიდენს“.

სუმბათაშვილის რეაქციის ამგვარი შეფასების შედეგად პავლოვსკი დაასკვნის: „ბრალდებულმა დანაშაული ავადმყოფურ მდგომარეობაში ჩაიდინაო“. ოლქის სასამართლოს მხედველობაში არ მიუღია ექსპერტის დასკვნა და სუმბათაშვილისათვის 4 წლის კატორღა მიუსჯია. რამდენიმე თვის შემდეგ სამსჯავრო პალატას საქმე განმეორებით განუხილავს და ექიმ პავლოვსკის დასკვნაზე დასტური უთქვამს. ბოროტმოქმედება „ჰკუაშერყევის“ დროს ჩადენილად მიუღიათ, სასჯელი მოუხსნიათ და მოსავლელად ნათესავეებისათვის ჩაუბარებიათ.

საზამართლო პროცესზე ჩატარებული ეს ექსპერტიზა ყურადღებას ჯერ იმით იპყრობს, რომ წინააღმდეგ იმ დროის მართლმსაჯულებისა, რომელიც შერაცხადობის საკითხის განხილვისათვის, როგორც გავეცანიოთ, პროფ. ბალინსკისაც კი უკიჟინებდა, მაინც ეხება ამ საკითხს და დაასკვნის: „ბრალდებულს დანაშაული ავადმყოფურ მდგომარეობაში ჩაუდენიაო“, და მეორე იმით, რომ შერაცხადობის საკითხის გადაჭრას „შემაკავებელი ძალის შესუსტების“ გაანალიზებით შეუძლონია, და არა იმ საუკუნეში გავრცელებული თანდაყოლილი ბოროტმოქმედების თეორიით. ამასთანავე, ექსპერტიზა საყურადღებოა იმიტაც, რომ ამ მსჯელობაში ერთხელ კიდევ აშკარავდება პავლოვსკის კეთილშობილება. მას მლიქვნელურად კი არ დაუჭერია მხარი ბობოლა თავადისათვის. არამედ, პირიქით, თამამად უღიარებია აზრი, რომელიც მუხრან-ბატონს, ალბათ, არ ესიამოვნებოდა.

არა ნაკლებ საინტერესოა იმ წლებში საცდელის შესწავლამდე სასამართლო საქმის გაცნობის მოთხოვნა. მით უმეტეს, რომ სასამართლო საქმის მოთხოვნა და მისი სათანადო გაცნობა დღესაც ექსპერტის უშუალო მოვალეობაში შედის: „დასკვნა გაიცემა ფსიქიატრიული გამოკვლევისა და სასა-

მართლო საქმის შესწავლის საფუძველზე“¹,—წერია დღეს სასამართლო ფსიქიატრიის სახელმძღვანელოში. მაგრამ ეს ასე არ იყო და თუ ვინმე თავისთავად ამ მეთოდს მიმართავდა, ისევე როგორც პავლოვსკის მეტეხის ციხის უფროსიანათვის ოფიციალურად მიუწერია: „მეტეხის ციხიდან გადმოგზავნილი პატიმარი გაბაშვილის შესახებ დასკვნის გაცემამდე, აუცილებელია სასამართლო საქმის გაცნობა“²,—ეს საკუთარ ინოციატივად, გულადობად და ფხიზელ ორიენტაციად უნდა ჩათვალოს მომთხოვნს.

ფსიქიატრიულ ექსპერტაზას კიდევ უფრო მოუყიდებია ფეხი მას შემდეგ, რაც ფსიქიატრიული განყოფილება გაზრდილა (ან როგორც ზოგიერთ დოკუმენტშია მოხსენებული—საავადმყოფოდ გადაკეთებულა). ამის ირგვლივ 1887 წლის 20 სექტემბრით დათარიღებულ საბუთში წერია:

„ფსიქიატრიული განყოფილება 53 საწოლამდე გაიზარდა და საშტატო ერთეულს. შეჰდები სახე მიეცა“:

1. განყოფილების უფროსი ორდინატორი
2. უმცროსი ორდინატორი
3. ავადმყოფთა ზედამხედველი
4. მოწყალების და
5. ფელდშერი
6. სადარბაზო მეკარე
7. მეეზოვე
8. მზარეული
9. მრეცხავი და სხვა ადმინისტრაციული ერთეული“.

მხცოვანი ექიმი ი. ე გ ი ა ზ ა რ ო ვ ი ერთ-ერთ შრომაში წერდა: „დიდი ხნის მანძილზე ერთადერთ ფსიქიატრს საქართველოში“⁴. მოღვაწეობის მხოლოდ მე-12 წლის თავზე ღირსებია განყოფილებაში უმცროსი ორდინატორის საშტატო ერთეულის დამტკიცება. მხოლოდ 1881 წელს ამოუდგნენ

¹ Судебная психиатрия. Медгиз, 1950 г., стр. 44.

² სახ. არქივი, ფონდი 507, ანაწ. 2, საქმე 286.

³ სახ. არქივი, ფონდი 507, ანაწ. 2, საქმე 259.

⁴ Труды первого съезда служ. врачей гражд. ведомства, т. I. 1912 г., стр. 238.

გვერდში პავლოვსკის ექ. დ. ორბელი და ექ. დ. გედევანი-
შვილი.

ორბელის ფსიქიატრიულ დარგში დამოუკიდებელი მუშა-
ობის დროს (1903 წლიდან) პავლოვსკის მიერ შემოღებული
ფსიქიატრიული ექსპერტიზის ჩატარების ტრადიციები დარ-
ღვეულია და სულით ავადმყოფთა შებოქვის წესი—ჯაჭვე-
ბი—ფსიქიატრიულ განყოფილებაში კვლავ შემოუღიათ. სუ-
ლით ავადმყოფთა შერაცხადობის საკითხს ფსიქიატრიული
ექსპერტიზის ნაცვლად ისევ შინაარსმოკლებული მოსამართ-
ლენი განაგებდნენ (ანის მაგალითს ცოტა ქვემოთ მოვი-
ყვანთ).

ფსიქიატრიულ განყოფილებაში, როგორც წესი, მუშაობის
შემაჯამებელი ყოველთვიური სტატისტიკური ცნობების
გარდა, განყოფილების მუშაობის შესახებ ყოველთვიური
საერთო მიმოხილვა იწერებოდა.

მაგალითად, 1881 წ. 1 აპრილისათვის წერენ:

„განყოფილებაში 41 ავადმყოფი იყო: 23 ქალი, 18 კაცი.
თვის განმავლობაში 22 კაცი შემოვიდა. 3—ავადმყოფი და-
ნარჩენ განყოფილებიდანაა გადმოყვანილი, 5 გაეწერა. ისე
რომ 1 მაისისათვის გვყავდა 44 ავადმყოფი: 25 ქალი, 19
კაცი.

ახლად მიღებულნი არიან:

1. *Mel. acuta*, ავადმყოფი 25 წ. დაბადებიდან მელან-
ქოლიური.

2. გლეხი სილნალიდან, ბავშვის მკვლელობის გამო დასკე-
ნაზე გადმოგზავნილი.

3. ავადმყოფი, დასნეულებული ჭკუასუსტობით.

გაეწერა ხუთი:

1. პატიმარი, გადმოგზავნილი დასკვნისათვის, რომელიც
სულით ავადმყოფი აღმოჩნდა.

2. კეუასუსტი გოგონა, ჩაბარდა დედას ავადმყოფურ მდგომარეობაში.

3. ქალი 30 წლის, მძიმე ავადმყოფი დაუბრუნდა ქმარს მეთვალყურეობისათვის.

4. ქალი, დასნეულებული ეპილეფსიით.

5. მანიაკალურ მდგომარეობაში მყოფი ქალი, რომელმაც პარტახტანის ტიფი გადაიტანა, გაეწერა გაუმჯობესებულ მდგომარეობაში.

თ ე რ ა პ ი უ ლ ი გ ა ნ ყ ო ფ ი ლ ე ბ ი დ ა ნ

გ ა დ მ ო ყ ვ ა ნ ი ლ ი ა :

1. ქალი, დაავადებული პროგრესული დამბლით.

2. ქალი, დაავადებული ეპილეფსიური გულყრით“.

მორიგი თვის ეს მიმოხილვა განსაკუთრებით საინტერესოა ფსიქიატრიულ ექსპერტიზაზე სიღნაღიდან პატიმრის გადმოგზავნის გამო. ეს ფაქტი კიდევ და კიდევ გვიდასტურებს, რომ რაიონში მომუშავე ექიმებს, რომლებთანაც ყველა სენით დაავადებულნი ყოველი მხრიდან მოდიოდნენ, არ ავიწყდებოდათ სასამართლო-ფსიქიატრიულ შემთხვევებში კვალიფიციური ექსპერტ-ფსიქიატრის გამოყენება.

შეცნობა უფრო ძლიერი კონსულტანტის აუცილებლობისა, ესეც ხომ ცოდნაა თავისთავად. აქედან გამომდინარე, მაზრის ექიმები, თავისი შემოქმედების ფართო ასპარეზზე იყენებდნენ რა პ ა ვ ლ ო ვ ს კ ი ს გამოცდილებას ფსიქიატრიული ექსპერტიზის დარგში, ამტკიცებდნენ დიდ ყურადღებას ამ საქმისადმი და ნიადაგს უქმნიდნენ ფსიქიატრიული ექსპერტიზის საქმიანობის ქსელის განვითარებას საქართველოში.

შეიძლება ვიფიქროთ, რომ დემოკრატიული მიმართულების მაზრის ექიმებს¹ (როგორიც იყვნენ ექ. ვ. გ. გ ა მ რ ე კ ე ლ ი, რომელსაც ქუთაისის, ოზურგეთისა და შემდეგ ახალციხის მაზრაში უმუშავია; ექ. ა. ს. ბ ა ხ უ ტ ა შ ვ ი ლ ი,—

¹ А. П. Цулукидзе — Врачи Грузии XIX столетия, 1943 г., изд. «Заря Востока».

რაქის მაზრის, მეოე კი თბილისში ქალაქის ექიმი; სიღნაღის მაზრის ექიმი მ. ი. სულხანიშვილი და სხვ.) ერთხელ უზღებოდათ ადგილზე არართული საექსპერტო შემთხვევების გადაწყვეტა. მაგრამ, როგორც აღნიშნეთ, რაც მეტად იყვნენ საზოგადო მოღვაწეობით, სამედიცინო დისციპლინით ქალაქის, მაზრის ექიმები გამსჭვალულნი, მით უფრო გრძნობდნენ უთუოდ ფსიქიატრიული ექსპერტიზის რთულ შემთხვევებში თვით ექსპერტ-ფსიქიატრის (ამ შემთხვევაში პავლოვსკის) ჩარევის აუცილებლობას. ექ. ვ. გამრეკელი 1870 წ. (ფსიქიატრიული განყოფილების გახსნის მეორე წელს) ქუთაისიდან თბილისის ფსიქიატრიულ განყოფილებას დასკვნისათვის უგზავნის ვინმე პორუჩიკ გ-ს (რომელსაც მკვლელობაში ედებოდა ბრალი¹) და სხვა ანალოგიურ დოკუმენტებს.

ფსიქიატრიული განყოფილების პოპულარობას, მის ფართო გამოყენებას მაზრისა და სოფლის ექიმების მიერ ისიც უწყობდა ხელს, რომ პავლოვსკი, როგორც მისი თანამედროვენი აღნიშნავენ, სრულიად თავისუფლად საუბრობდა ქართულ ენაზე. მას სცოდნია აგრეთვე აზერბაიჯანული და სომხური ენა². ამ მონაცემებით, საქმის დიდი ცოდნითა და სიყვარულით მართავდა პავლოვსკი საქართველოს ფსიქიატრიული ექსპერტიზის საქმეს XIX საუკუნეში.

საცდელად დაარსებული ფსიქიატრიული განყოფილება ასეთი მუშაკის ხელში როგორც ხარისხობრივად, ისე რიცხობრივად წამოზრდილა და განვითარებულა. საწოლთა რაოდენობა და საავადმყოფოს ეზოს ფართობი ვეღარ აკმაყოფილებდა ვერც ხელმძღვანელობას და ვერც ავადმყოფებს. ფსიქიატრიული განყოფილების თანამშრომლები, როგორც უკვე ნათქვამი გვაქვს, ხშირად სვამდნენ საკითხს განყოფილების გაფართოების შესახებ.

ერთი ასეთი მიმართვა პავლოვსკის მაშინაც გადაუგზავნია მთავრობისათვის, როდესაც მორიგი შემოვლის

¹ სახ. არქივი, ფონდი 507, ანაწ. 2, საქმე 29.

² Протокол засед. Кавказ. Мед. общ. 1903 г., № 18, стр. 553 — 556

დროს, ანდა, როგორც თვითონ ამბობს,—მორიგი ვიზიტის დროს, ბაღში მყოფ ავადმყოფს ექიმ ო რ ბ ე ლ ი ს ა თ ვ ი ს თვალში მუშტი ჩაურტყამს. მიმართვაში ნათქვამია: „სასეირნო მოედნის სივიწროვის გამო ვერ ხერხდება ჰაერზე გამოყვანილ მშვიდ ავადმყოფთა გამოყოფა მღელვარე ავადმყოფებისაგან. ვერ ხერხდება აგრეთვე დასვენისათვის გადმოგზავნილ ავადმყოფთა გამოცალკევება“¹.

სამედიცინო პერსონალს საკუთარი ინიციატივით გაუზრდია სულით ავადმყოფთა მოვლა-პატრონობის საკითხი. ისინი საკმაო სიფხიზლით ადევნებდნენ თვალყურს, რათა აეცდინათ განყოფილებიდან ავადმყოფთა გაქცევა.

ავადმყოფობის ისტორიის მოკლე დღიური², რომელსაც აქვე მოვიყვანთ, დოკუმენტალურად ადასტურებს არა მარტო სულით ავადმყოფთა შეუზღუდველობასა და მომვლელი პერსონალის ყურადღებას, არამედ ავადმყოფის გაქცევის მომენტში (რაც ფსიქიატრიულ საქმიანობას საერთოდ ხშირად ახასიათებს) დროული და სათანადო ღონისძიების მიღებისაც.

„ავადმყოფი დ. ს., რუსი, მართლმადიდებელი, 45 წლისა, შემოვიდა საავადმყოფოში 1881 წლის 15 თებერვალს, გაეწერა ა. წ. 12 ივნისს (გადაყენებული პოლკოვნიკის ცოლი). ავადმყოფობა—მანია.

თ ე ბ ე რ ვ ა ლ ი

15 ავადმყოფი ფსიქიკურად ავდაა განმეორებით.

აქვს მსუბუქი მანიაკალური მდგომარეობა. იჩენს უნდობლობას, განსაკუთრებით მეზობლების მიმართ. ამბობს, რომ ისინი ცუდს ლაპარაკობენ მასზე.

18 ავადმყოფი ყვირის, უმადურია მომვლელი პერსონალისა, ამბობს, რომ მას უპირებდნენ გაძარცვას. არ სძინავს ღამე. მიიწევს მოწყალე დის და მომვლელი პერსონალის დასახრჩობად (Nud. che-ის ოყნა).

¹ სახ. არქივი, ფონდი 507, საქ. 237.

² სახ. არქივი, ფონდი 507, საქმე 256.

თ ე ბ ე რ ვ ა ლ ი

21 არ სძინავს. აღგზნებულია. ჰგონია, რომ მოწამლულია—ხორცი, წყალი წამლავს მას.

22 მომვლელი პერსონალის უკმაყოფილოა: „არ მაძლევენ მოსვენებას“.

(Aq. coman. 20 წვეთი).

მ ა რ ტ ი

8 დილის 4 1/2 საათზე ავადმყოფი თანჯრიდან გადახტა, სადღაც მიიმაღა, გაუჩინარდა. ძეხნის შემდეგ ავადმყოფი ქმრის ბინაზე აღმოჩნდა.

21 გაეწერა საავადმყოფოდან. ჩაბარდა ქმარს პასუხისმგებლობის ქვეშ“.

საანგარიშო მოხსენებაში, როგორც გვახსოვს, განყოფილების მუშაობის სუსტ მხარეს პ ა ვ ლ ო ვ ს კ ი ავადმყოფთა შორის შრომის გამოუყენებლობასა და კულტურული გასართობების უქონლობას თვლიდა. ეს საკითხი მას ეტყობა ორგანულად აწუხებდა, რის გამო აქა-იქ უტღია კიდევ შრომითი თერაპიის შემოღება. მაგალითად, ერთ-ერთი ავადმყოფის დღიურში წერია: „ქარგვა უყვარს და მუშაობის დროს მშვიდადაა“¹.

ამასვე გვეუბნება ექ. დ. გ ე დ ე ვ ა ნ ი შ ვ ი ლ ი ს მიერ ავადმყოფის ისტორიის დღიურში ჩანაწერები², იგი აღნიშნავს:—„ავადმყოფი ბევრს კითხულობს და ფრანგული ლექსიკონიდან სიტყვებს სწავლობს“. ამავე მნიშვნელობისაა სულით ავადმყოფ მამაკაცთა განყოფილებისათვის ბიბლიოთეკის შეძენა იმ დროში (წიგნების სია სახელმწიფო არქივში

¹ სახ. არქივი, ფონდი 507, საქმე 240.

² იქვე, საქმე 86.

დღემდე დაცულა). სიას ასეთი წარწერა აქვს: „სულით ავად-
მყოფ მამაკაცთა განყოფილების ბიბლიოთეკის წიგნები“¹.
სიაში შეტანილია უმთავრესად პუშკინის, ლერმონტოვის,
გოგოლის, ტურგენევის. ტოლსტოის, ოსტროვსკის, ნეკრა-
სოვის, გრიბოედოვის, ჰენრიხ ჰეინეს, სერვანტესის და სხვ.
ნაწარმოებები.

ცხადია, რომ ჩამოთვლილ ავტორებს არ შესთავაზებდნენ
დეგრადირებულ ავადმყოფს, კეჟასუსტს. ის ნაფარაუდები
უნდა ყოფილიყო გამოკეთების გზაზე. მდგომი ავადმყოფი-
სათვის, შუალედი ფორმისა და ექსპერტიზისათვის გადმოგ-
ზავნილთათვის. ეს ფაქტი თავისთავად კიდევ იმის მტკმელია,
რომ ფსიქიატრიული განყოფილების ექიმები და კერძოდ,
პავლოვსკი, არამც და არამც არ იყვნენ „ციხის ზედამხედველე-
ები“ (როგორც ზოგიერთი იხსენიებენ მათ), არამედ ისინი, ფაქ-
ტიური მასალის მიხედვით, გულსხმიერად და გულთბილად
ზრუნავდნენ სულით ავადმყოფებსა და შესასწავლად გად-
მოგზავნილებზე.

ამ ტონის მიმცემი რომ პავლოვსკი იყო, მისი თანამშრომ-
ლის ექ. დ. გედევანიშვილის მიერ მისდამი მიძღვნილი სიტ-
ყვიდანაც ნათლად ჩანს:

„მრავალრიცხოვან ავადმყოფთა შორის გაჭირვებისას გუ-
ლისხმიერი და ჰუმანური მოპყრობის გამო მოხვეჭილი
ჰქონდა მას (პავლოვსკის,—ბ. ს.) ნდობა . და სიყვარული.
მეცნიერულ და კლინიკურ ცოდნასთან ერთად განსაცვიფრე-
ბელი თავშეკავებულება, თავმდაბლობა, მოკრძალება და და-
უშრეტელი ენერგია ახასიათებდა. ფსიქიატრიულ განყოფი-
ლებაში ზუსტობის დაწყების უმაღლე, მას დასჭირდა ბრძო-
ლა სულით ავადმყოფების უხეშად მოპყრობის წინააღმდეგ.
იგი შთააგონებდა ხალხს, მედპერსონალს, რომ სულით ავად-
მყოფი ისეთივე ადამიანია, როგორც ყველა დანარჩენი ავად-
მყოფი, რომ მათში შეიცვალა მხოლოდ ფსიქიკა. მოითხოვ-
და მათდამი ჰუმანურ მოპყრობას და სპეციალური სამკურნა-
ლო დაწესებულებებით მათ უზრუნველყოფას“².

¹ სსხ. არქივი, ფონდი 507, ანაწ. 2, საქმე 938.

² Протокол засед. Кавказ. Мед. общ. 1903 г., № 18, 553 — 556

დ. გედევანიშვილი პავლოვსკის პიროვნების კიდევ ბევრ შესანიშნავ თვისებას აღნიშნავს და იმასაც დასძენს, რომ იგი ფსიქიატრული ექსპერტიზის ავტორიტეტული წარმომადგენელი და სწავლული შვილი იყო ჩვენი ქვეყნისა, რომ მან ჩვენი ხალხის ზნე-ჩვეულება პატარაობიდანვე შეითვისა, რაც ხელს უწყობდა შემდგომ მეშობეშიო და სხვ.

დიდი მადლობის გრძნობით იხსენიებს პავლოვსკის ძმაგს მისი თანამედროვე ექიმი სობესტიანსკი, რომელიც წერს: „პირველად პავლოვსკიმ შეიგნო გონეოლოგიური განყოფილების გახსნის აუცილებლობა. 1895 წელს, მიხეილის საავადმყოფოს უფროსი ექიმის თანამდებობის შესრულების პერიოდში. ამ საქმის განვითარებას 26 საწოლიანი პავილიონი დაუთმო“¹.

ასე ზრუნავდა საქართველოსათვის ის ექიმი, რომელიც ჩვენში პირველი ჩაუდგა სათავეში ისეთ რთულ დარგს, როგორიცაა ფსიქიატრია, ფსიქიატრიული ექსპერტიზა.

დღევანდელი გაგებით, „ექსპერტი-ფსიქიატრი პასუხს იძლევა არა მარტო მედიცინის განხრით, არამედ იგი იძლევა პასუხს სოციალური შეფასებისა და ქცევის მიხედვითაც. ფსიქიატრმა მართებულად რომ გადაჭრას საკითხი, ამიტომ ის არ უნდა იყოს მხოლოდ ექიმი, მას უნდა შეეძლოს გარკვევა ბოროტმოქმედებაში, მისი სოციალური ღირებულების შეფასების მხრივ. თუმცა ბრალდებულობის საკითხს, შერაცხადობის საკითხს მოსამართლე სწყვეტს, მაგრამ ექიმმა ფსიქიატრმა თავისი სპეციალური ცოდნით უნდა განასხვავოს ბოროტმოქმედებისაგან ადამიანის ავადმყოფური ქცევები, რაც თავისთავად სხვადასხვა მიდგომას მოითხოვს“².

ამ ინტერპრეტაციიდან გამომდინარე, საინტერესოა და აუცილებელი მედიცინის მეცნიერებათა დოქტორის პავლოვსკის პიროვნების შეფასებისათვის მისი საზოგადო-სამოღვაწეო სისტემის შესწავლა, რაც ყველაზე ნათლად საქმით საზოგადოების თანამშრომლობაში გამოიხატება.

¹ Протокол засед. Кавказ. Мед. общ., 1903 г., № 18. стр. 557—558.

² Труды первого Всесоюзн. Совещ. по судебн. психиатр. 1936 г., стр. 81.

1864 წ. 5 აპრილს თბილისში დაარსდა კავკასიის საექიმო საზოგადოება. წევრთა რიცხვი საქართველოს ექიმთა რიცხოვრივ ზრდასთან ერთად თანდათან მატულობდა. ამ საზოგადოებას უშუალო კონტაქტი ჰქონდა რუსეთის ცენტრალური ქალაქების საექიმო საზოგადოებასთან, კერძოდ, პეტერბურგის საექიმო საზოგადოებასთან. სხვებთან ერთად თვით ბ ე ზ ტ ე რ ე ვ ი და პ ა ვ ლ ო ვ ი, ულოცავდნენ რა კავკასიის საექიმო საზოგადოებას 50 წლის საიუბილეო დღეს, მომავალ წლებში ხალხთა საკეთილდღეოდ ენერგიულ შრომას უსურვებდნენ¹.

ამ საზოგადოებას ახსოვს ჩინებული ქართველი მოღვაწის პროფ. თარხნიშვილის და სხვათა მოხსენებები. აწვევს საზოგადოებას ახსოვს ყოველად უშინაარსო, უსაფუძვლო, შოვინისტური გამოსვლები და მოხსენებებიც.

პავლოვსკი ხსენებული საზოგადოების ნამდვილ წევრად 1870 წ. 4 თებერვლიდან გამხდარა². მას საექიმო საზოგადოების ცხოვრებაში უმაღლესე აქტიური მონაწილეობა მიუღია.

საექიმო საზოგადოების ერთ-ერთ ოქმში³ არის ექ. როზენბაუმის მიერ წარდგენილი შემთხვევა. მას აღუწერია, თუ როგორ ჩაატარა ოპერაცია 14 წლის მოზარდზე, რომელსაც თავის ქალაზე ბასრი ჭრილობა რევოლვერის ტყვიით ჰქონია მიყენებული. ტყვიას გაუბია ნათხემი და კეფის მიდამოში შეჩერებულა. გაოგნებულ მდგომარეობაში მყოფი დაჭრილი საავადმყოფოში მოუყვანიათ. ოპერაცია მარჯვედ ჩატარებულა და, როგორც როზენბაუმში წერს, სათანადო კონსერვატიული მკურნალობის შემდეგ მორჩენილა კიდევ. საზოგადოების დამსწრე წევრებს ავადმყოფი განკურნებულად მიუღიათ და დასტაქარისათვის მადლობა გამოუცხადებიათ. პავლოვსკის,

¹ Празд. пятид. юрид. Мед. общ., 1914 г., 20. III, стр. 241.

² Протокол Кавк. Мед. общ., 1903 г., № 18, стр. 548.

³ Протокол Кавк. Мед. общ., 1896 г. № 3, стр. 72.

რომელიც უფრო შორს სპერეტდა, უთქვამს: „შემთხვევა მეტად საინტერესოა, მაგრამ უნდა ითქვას, რომ ავადმყოფის კარგად ყოფნაზე აღრეა საუბარი, ტვინის კრილობა იშვიათად თუ ჩაივლის ავადმყოფის დაუსჯელად. უფრო ხშირად კი, რამდენიმე წლის შემდეგ იძლევა ნერვულ და ფსიქიკურ მოვლენებს“. დასასრულ, წინადადება შეუტანია რათა ავადმყოფი მუდმივი მეთვალყურეობის ქვეშ ჰყოლოდათ.

პროგრესულ ექიმთა წყება და მათ შორის პავლოვსკი გააფთრებით იბრძოდა როგორც ექიმბაშების, რომელიც ასე ჩაბლაუქებოდნენ სამკურნალო საკითხს („ჩოპ“ და მის გამო შექმნილი კამათი)¹, ისე კავკასიის ხალხთა ადათ-წესების ველურობის კრილში განხილვის წინააღმდეგ.

რასიული თეორიის ეს „ნათესაური“ მიმდინარეობა მინკევიჩის მოხსენებაში შემდეგნაირადაა გაშლილი:

მორელის მოწოდებით, რომელიც თავისუფალი ადამიანისა და ყმის განმასხვავებელ ნიშნების ძიებაში ყოფილა, — მინკევიჩის ადამიანთა სხეულის ზოგიერთი ადგილის შეღებვისა და გვარ-ტომობის საკითხის განხილვის ირგვლივ მოხსენება გაუკეთებია². შეჩერებულა რა ეგვიპტელთა ჩვეულებებზე, სხვათა შორის, ესეც უთქვამს: „საქმრო წამოიგებდა თითზე ვერცხლის ფულს და ისე ამოწმებდა საცოლის უმანკობას. გამარჯვებული და გახარებული სასიძო დასისხლიანებული თითით იწყებდა ველურ ცეკვას, ხტომას, 'ინღერას'. იქვე, ანალოგიად თმისა და ფრჩხილების შეღებვის კულტი მოუყვანია, რაც ამიერკავკასიაში მარტო მუსულმანებს კი არა, ვითომდა ქართველებსაც, კერძოდ თბილისის მცხოვრებთაც ჰქონიათ ადათად. მოხსენება წარმატებით ჩატარებულა. პროტესტის სახით დამსწრეთ არა უთქვამთ რა, მხოლოდ პავლოვსკის არ შეუფასებია მოხსენება დადებითად და, პირიქით, არსებითი შენიშვნა მიუცია: „თბილისის მცხოვრებში, ისიც ზოგიერთ უბანში, თავის ტკივილის, გა-

1 Протокол Кавказ. Мед. общ., 1895 г., № 2, стр. 45.

2 Протокол Кавказ. Мед. общ., 1896 г., № 7, стр. 238.

მონაყარის საწინააღმდეგოდ თუ მიმართავენ სხეულის რომელიმე ნაწილის შეღებვას, რაც ველურთა ადათს არ უნდა მიეწეროს“.

საქართველოს მოყვარულს გამოხმაურების გარეშე არ დარჩენია არც შავი ზღვის სანაპიროების საკურორტო ვარგისიანობის შესახებ ექიმთა საზოგადოებაში წამოყენებული საკითხი: საზოგადოების ერთ ნაწილს უთქვამს: „შავი ზღვის პირებზე ზაფხული ცხელია, ხოლო ზამთარში ქარბუქი იცის“¹. პავლოვსკის კი, რომელსაც კარგად სცოდნია საქართველოს მიდამოების ღირებულება, აღუნიშნავს, რომ ნაჩქარევია შავი ზღვის სანაპიროებზე რაიმეს თქმა, რადგან იგი სათანადოდ შესწავლილი და დადგენილი არ არისო.

ამიერკავკასიის საექიმო საზოგადოების საქმიანობის წლიური შეჯამების შემდეგ საზოგადოება ჩვეულებრივ ახალ თავმჯდომარეს ირჩევდა. პირადად პავლოვსკი ორჯერ ყოფილა არჩეული (1890 და 1895—1896 წლები)². ორჯერვე ჩატარებულ მუშაობაში აშკარად იგრძნობა რეაქციული ბანაკისადმი მისი ოპოზიციის დგომა.

1895 წელს ლუი პასტერის გარდაცვალებასთან დაკავშირებით პავლოვსკი საექიმო საზოგადოების სხდომაზე, როგორც საზოგადოების თავმჯდომარე, შემდეგი სიტყვით გამოსულა:

„სამწუხარო ფაქტის შერაგება მეტად გვიმძიმს, მაგრამ ბუნების კანონი უცვლელია და შეუწყნარებელი, როგორც ჩვეულებრივი ადამიანების, ისე დიდი პიროვნების მიმართ. ერთი ნუგეში ისლა გვრჩება, რომ დიდი ადამიანები მხოლოდ ფიზიკურად კედებიან და საქმე მათი კი მუდმივ განვითარებაშია, რის მეოხებითაც ისინი უკვდავნი არიან. ისინი სიცოცხლისთანავე აიგებენ ხელთუქმნელ და სამარადისო ძეგლს. ამ უკვდავ ადამიანებს მიეკუთვნება ლუი პასტერი, რომლის სახელიც არ წაიშლება მანამდე, ვიდრე მეცნიერება იარსებებს“³.

¹ Протокол Кавк. Мед. Общ., 1895 г., № 3, стр. 74.

² Протокол Кавк. Мед. Общ., 1903 г., № 18, стр. 517.

³ Протокол Кавк. Мед. общ., 1895 г., № 7, стр. 216.

სრულად ბუნებრივი იქნება, თუ ვიტყვი, რომ მეფის მთავრობის მიერ დევნილი პ ა ლ ა ს ს ი ტ ყ ვ ე ბ ი — „ქეგლი ალვიგე ხელთუქმნელი, მარადიული“¹, არცთუ შემთხვევით იქნებოდა განმეორებული პ ა ვ ლ ო ვ ს კ ი ს მიერ იმ პერიოდში, როდესაც ყველა სამგლოვიარო განცხადება თუ სიტყვა სასუფეველის დამკვიდრებით მთავრდებოდა.

საექიმო საზოგადოებას ჰიგიენურ-პოპულარული ფურცლის გამოცემა კარგა ხანს ჰქონია განზრახული. როგორც წერენ, საზოგადოების თვითეული თავმჯდომარე ცდლობდა ამ საკითხის მოგვარებას, მაგრამ ამაოდ. ჯერი პ ა ვ ლ ო ვ ს კ ი ზე მიმდგარა, რომლის თავმჯდომარეობის დროს, ჩანს, უფრო მეტად მომწიფებულა ეს საკითხი და ინტენსიური ზომების მიღების შედეგად მიზნისათვის მიულწევიანთ კიდევ².

ამ იდეის რეალიზაციის პერიოდში კამათი გაჩაღებულა, თუ რამდენ ენაზე უნდა გამოცემულიყო ხსენებული ორგანო. ექიმთა ერთი წყება მომხრე ყოფილა, რომ ჟურნალი რუსულ, ქართულ და სომხურ ენაზე გამოცემულიყო. მეორენი ზედმეტად სთვლიდნენ „კავკასიურ“ ენებზე ჟურნალის გამოცემას. მოკმათეთა შორის ექ. მ ი მ ი ნ ო ვ ს ღვარძლიანად იაიცი განუცხადებია, ვითომდა საექიმო საზოგადოების წევრებში არ მოიძებნებოდა ისეთი ქართველი, რომელიც ქართულ ენაზე ფურცლის ან ჟურნალს გამოცემას უხელმძღვანელებდა³.

პავლოვსკის, რომელიც მედამ მზად ყოფილა ქართველთა ინტერესების დასაცავად, უპასუხია: „ტექნიკური დაბრკოლებების გამო ჯერჯერობით ვერ მოხერხდება სამივე ენაზე ჰიგიენურ-პოპულარული ფურცლის გამოცემა. რაც შეეხება: ხელმძღვანელობას,—ჩვენ წრეში არიან ისეთი ქართველები, რომელნიც მშვენივრად საუბრობენ ქართულ ენაზე და საქმესაც კარგად წარმართავენ“.

1 რუსული პოეზიის ანთოლოგია, წელუკიძე, გვ. 156.

2 Протокол Кавк. Мед. ош., 1895 г., № 9, стр. 329.

3 Протокол Кавк. Мед. ош., 1896 г., № 22, стр. 756 и 1896 г., № 15, стр. 498.

გამოდის, თითქოს პავლოვსკიზე კარბად გვიხდება შეჩერება, მაგრამ მე-19 საუკუნის საქართველოს ფსიქიატრიული საქმიანობა, ფსიქიატრიული ექსპერტიზა და საზოგადო მოღვაწეობა, საექიმო საზოგადოება და პავლოვსკი ისე არიან ერთიმეორეზე გადაჯაჭვული და ჩაქსოვილი, რომ ძნელია რომელიმე მათგანს შევხო ისე, რომ მეორე არ მოიხსენიო.

„საექიმო საზოგადოების ფიზიოლოგიური სიცოცხლე მთლიანად დამოკიდებულია მეცნიერული შრომების სწორ და ხარისხიან დამუშავებაზე“¹,—მოუწოდებდა საექიმო საზოგადოების წევრებს პავლოვსკი საზოგადოების თავმჯდომარეობის პერიოდში.

ამავე მოთხოვნას უყენებდა იგი თავის თავს, რის გამო მისი მოღვაწეობა პრაქტიკული საქმიანობით არ ამოიწურება. მას კალამს ეკუთვნის რამდენიმე მეცნიერული ნაშრომი, მათ შორის 13 დაბეჭდილი და გამოქვეყნებული. ეს შრომებია: «О перекресте зрительных нервов у человека и некоторых позвоночных животных» (диссертация на степень доктора медицины, 1869 г.); «О задней спайке мозга» (Военно-медицинский журнал, 1873 г.); «Сомнительный случай прогрессивного паралича» (Прот. Кавк. мед. общ., 1874 г. № 14); «Бромистый калий в эпилепсии и в душевных болезнях» (Мед. сборник, № 13); «К вопросу об экспертизе» (Прот. 1878 г., № 16); «Призрение душевнобольных в Европе и у нас» (речь в годичном заседании, мед. общ. 1883 г.); «Десятилетие отделения умалишенных 1869—1879» (В особой книге доктора И. А. Горалевича под заглавием «Тифлисская городская больница»); «Случай патологического аффекта» (Юридическое обозрение 1884 г.); «О преступном внушении при гипнозе» (Прот. Кавк. Юрид. общ. 1891 г. № 24); «О душевных волнениях в холерное время» (На съезде Кавк. врачей, 1892 г.); «О сутяжном сумасшествии» (Кавк. юрид. общ.

¹ Протокол Кавк. Мед. общ., 1895 г., № 2, стр. 17.

1894 г.); «Случай опухоли головного мозга» (Прот. Кавк. Мед. общ. 1896 г., № 18) ¹.

იურიდიული საზოგადოების 1885 წლის ოქმში (№ 204, გვ. 228; № 26, გვ. 295; № 207, გვ. 295; № 207, გვ. 321; № 208, გვ. 353; № 209, გვ. 396; № 213, გვ. 513) მოთავსებულია აგრეთვე პავლოვსკის შრომა, სათაურით «Об аффективных состояниях перед судом». თვითესული ამ შრომის გაანალიზება, შესწავლა არა გვაქვს ნავარაუდები, შევჩერდებით მხოლოდ ზოგიერთ მნიშვნელოვან დეტალზე.

პავლოვსკი, იცნობდა რა მშობლიური ქვეყნის ლიტერატურას, შეუნელებლივ იბრძოდა მშობლიური ქვეყნის ავტორთა პრიორიტეტის დასაცავად. და თუ სადმე გამოსახმარებელი მასალა შეხვდებოდა, საკუთარ შრომაში სათანადოდ იხსენიებდა. მაგალითად, „კალიუმით ეპილეფსიის მკურნალობის შესახებ“ შრომაში ვკითხულობთ:

„ისეთი დაავადების წინააღმდეგ, როგორიცაა ეპილეფსია, ყოველი სამკურნალო ერთეული, რომელიც მოგვცემს შვირეოდენ შედეგსაც კი, საყურადღებოა“. შემდეგ, აკრიტიკებს რა დასავლეთელებს, ამ მეთოდით მკურნალობის პირველად გამოყენების დაჩემების ირგვლივ სენსაციური განგაშის ატეხის გამო, განაგრძობს:

„ბრომის კალიუმით მკურნალობას ჩემი დაკვირვებით ქერ მივანიჭებ განსაკუთრებულ სამკურნალო წარმატებებს. რაც შეეხება ამ მედიკამენტის გამოყენების პირველობას და სათანადო ცდების ჩატარებას, პირველად ჩვენმა თანამემამულემ ექ. ლევიციიმ ჩაატარა“ ². ასეთივე პირდაპირი და გულახდილი იგი მთელ რიგ მეცნიერულ, პრინციპულ საკითხებში.

მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში იურიდიული დარგის მუშაკები განსაკუთრებით მოუხიბლავს „ჰიპნოზურ მდგომარეობაში ჩადენილი ბოროტმოქმედების“ საკითხის შესწავ-

¹ Прот. Кавк. Мед. общ., 1903 г., № 13.

² Павловский А. — Бромистый калий в эпилепсии и в душевных болезнях, 1868—9 г., стр. 10.

ლას. ამის დასადგენად და საკუთარი ძალის პოტენციის შესასწავლად მათ ცდის სახით აღამიანი ჰიპნოზურ მდგომარეობაში გადაჰყავდათ.

მკვავსი სეანსების თანდათან გამრავლებით და სისტემაში მოყვანით უნდა აიხსნას ამ საკითხზე პავლოვის მიერ მეცნიერული შრომით გამოხმაურება „დანაშაულის შთაგონება ჰიპნოზის ქვეშ“.

„ჩვენს ნერვულ საუკუნეში,—ასე იხსენიებს იმ საუკუნეს,—ნერვული და ფსიქიკური დაავადების ნაირობისა და სიხშირის გამო ექიმს და იურისტს არაიშვიათად უხდება ბოროტმოქმედის ფსიქიკური მდგომარეობის დაზუსტება და შესწავლა“¹.

ავტორი საერთო მიმოხილვაში იხსენიებს ინდოეთს, როგორც ძველთაგან ჰიპნოზის მიმდევარ მხარეს; ანტონ მერს (1734—1815), როგორც ანდამატური ძალის მოძღვრების მქადაგებელს; შარკოს, როგორც ისტერიის ჰიპნოზით მკურნალს და სხვ. ჰიპნოზური სეანსების ჩატარებით აღშფოთებული პავლოვსკი წერს:

„რომელიმე პირს შთააგონებენ მკვლელობის აქტის შესრულებას, ამლევენ ხელში რევოლვერს და უთვალთვალბენ, როდის და როგორ შეასრულებს შთაგონებულს. შემდეგ გამოჰყავთ ჰიპნოზური მდგომარეობიდან, კვლავ გადაჰყავთ ჰიპნოზში იმავე შთაგონებით, ისევ გამოჰყავთ მდგომარეობიდან, ადარებენ ბრძანების და შესრულების ამპლიტუდას და ასე შემდეგ“.

კატეგორიულად ილაშქრებს რა ამ მეთოდის წინააღმდეგ პავლოვსკი განაგრძობს:

„აღამიანის ჯანმრთელობას, რომელზედაც ჰიპნოზური ცდებს ვატარებთ, საფრთხეს ვუქმნით, ვუსუსტებთ მას ფსიქიკას, ნერვულ სისტემას, კუნთოვან აპარატს და, რაც მთავარია, მასში ხელოვნურად ვიწვევთ ბოროტმოქმედებისაგან მიმართულებას“.

¹ Протокол Кавказ. юрид. общ., 1891 г., № 24, стр. 5—16.

ავტორს დიდი სურვილი აქვს აღნიშნული შრომით. იურიდიციის გუშაგებამდე დაიყვანოს ადამიანზე ექსპერიმენტის წარმოების დაუშვებლობა. მისი განგაში იმ ხანისათვის პროგრესულია და ძირითადადში სწორი, როდესაც დაუშვებლად ათვლის ადამიანზე ცდების წარმოებას, იურიდიციის გუშაგთა მიერ ჰიპნოზური სეანსების სანახაობად გამოყენებას. საბჭოთა კონომდებლობა სასტიკად კრძალავს სამკურნალო მიზნის გარეშე ჰიპნოზური სეანსების ჩატარებას. მაგრამ საკითხის არსებობა და განხილვისას ერთში ვერ ღვეთაანხმებით პავლოვსკის: ჰიპნოზით, პირობითი რეფლექსის ამ უმარტივესი ფორმით ვერ გამოვიწვევთ ადამიანში ზოროტოქმედებისაყენ მიდრეკილებას, ვერ ჩავადენინებთ მას ჰიპნოზის ქვეშ მკვლელობის აქტს, ვერ შევცვლით მასში ურყევად ჩამოყალიბებულ შეხედულებათა სისტემას, მრწამსს და მსოფლში ედველობას.

საინტერესო მასალას და ფსიქიატრიული ექსპერტიზის დანიშნულებების რეალურ, მეცნიერულ დასაბუთებას პავლოვსკი იძლევა შრომაში „აფექტური მდგომარეობის შენახება სასამართლოს წინაშე“. საკითხს ექსპერტიზის დანიშნულების სიროტლის განმარტებით იწყებს და ამბობს:

„ექსპერტისათვის დიდ სიძნელეს წარმოადგენს იმ მოკლე დროის ფსიქოზურ მდგომარეობაში დანაშაულის ჩამოტანში გარკვევა, რომელიც ცნობილია აფექტის სახელწოდებით,—აფექტს, როგორც ვიცით, ხშირად მიჰყავს ადამიანი სასამართლოს კარზე“¹. საფუძვლიანად ჩერდება რა ამ საკითხის საერთო ანალიზზე, წერს, რომ მეტად რთულია იმის გადაწყვეტა, თუ რატომ არის, რომ აფექტი ზოგ შემთხვევაში იძლევა ერთგვარ და ზოგჯერ კიდევ მეორეგვარ შედეგს. რატომ არის, რომ ზოგ ნამოქმედარში ვხედავთ სულით ავადმყოფის მოქმედებას, ზოგში კი არა. პავლოვსკის აფექტის ბაზა ასე აქვს წარმოდგენილი:

„ჩანსალი ადამიანის ფიზიკური და გონებრივი მდგომარეობა განუყრელ კავშირშია გარემოსთან. შთაბეჭდილების

¹ Юридическое обозрение, 1885 г., № 204, стр. 228.

მიღება, აზროვნება ხდება გარკვეულ პროცესში. აზრები მიმდინარეობს პარმონიულად. ერთი სიტყვით, ჯანსაღი ტვინი, იღებს რა სათანადო კვებას, და აქვს რა ჯანსაღი გაიტარი გზები, წესრიგიანად ახდენს რეფლექტორულ მუშაობას. სულ სხვა მდგომარეობაა, როდესაც აზრთა ცვალებადობაში, ფსიქიკურ განვითარებაში ხდება შეგუბება¹. იქვე ავტორი წერს, რომ ჯანსაღი ადამიანის ნამოქმედარში იგრძნობა მიზეზობრიობა, ნათელი მოტივი, მაგრამ ხანდისხან ხდება ყველა ამის „დაბნელება“ და მაშინ იქცევა ადამიანი „მექანიკურად. ანგარიშიუცემლად, რაც ასე მოიცავს ავადმყოფური, არანორმალური ადამიანის ქცევებს“². ადამიანის მოქმედებაში ყველაზე დიდ როლს შემაჯავებელ პროცესებს აკუთვნებს, რასაც ადამიანი განვითარებით, ალზრდით იძენსო.

ნე-19 საუკუნის მიწურულში დიდი განგაში გამოუწვევია მორიგ კრიმინალს—ნინო ანდრეევსკაიას გატაცება-მკვლელობას. ძიება წლობით გაგრძელდებულა. იწერებოდა წერილები, წიგნები, დაწერილა სადისერტაციო შრომაც კი ამ თემაზე, ახმაურებულა პრესა.

ექსპერტული კვლევა-ძიება, რაც ასევე ხანგრძლივი ყოფილა, წმინდა სასამართლო მედიცინის სახეს ატარებდა (ძირითადადში გვამის შესწავლა ხდებოდა და არა ცოცხალი ადამიანისა), ამიტომ მის ირგვლივ ბევრს არას ვიტყვით. შევჩერდებით მხოლოდ ექსპერტ-ფსიქიატრის მსჯელობის სწორ გამოზნულობაზე.

პავლოვსკის, რომელიც ექსპერტიზის ერთ-ერთი წევრი ყოფილა, სისხლის სამართლის ამ შემთხვევისათვის სპეციალური ნარკვევი მიუძღვნია. საერთო მიმოხილვისა და გვამის პათოლოგიურ-ანატომიური ცვლილებების აღწერისას იხსენიებს იმ ჰიპოთეზებს, რომლებიც ძიების პროცესში ასე უთვალავად წამოჭრილა.

განსაკუთრებული კრიტიკით უყურებს იგი ნაირგვარი თეორიების გაშლას და მათში ექსპერტული სიზუსტის უქონ-

¹ Юридическое обозрение, 1885 г., № 204, стр. 229.

² იქვე.

ლობას. „თუ საქმე მრავალრიცხოვან პიპოთეზებზეა,—წერს პავლოვსკი,—რასაც, სხვათა შორის, სასამართლო მედიცინა ვერ ეგუება, მაშინ ყველა ექ-მი შეძლებდა ძალადობის უტყუარი ნიშნების საფუძველზე ნაირგვარი დასკვნის გამოტანას“¹.

პავლოვსკის მიერ ექსპერტიზის საქმიანობის ამგვარი გაგება სრულიად მართებულია. ექსპერტიზის პირდაპირი დანიშნულება არა მართო მთელი რიგი შესაძლებელი დებულების დაშვებაა, არამედ მისი საქმიანობის მიზანს გარემომიზეზობრიობის, საერთო ვითარების გათვალისწინება და დაკონკრეტება, პიროვნების არსის შესწავლა წარმოადგენს. ექსპერტ-ფსიქიატრის ვალია საცდელის (ბრალეულის) შესწავლისას იმ კრიტერიუმის გამოჩენა, რომელიც შერაცხადობის გადასაწყვეტად, ფსიქიატრიის და იურისპრუდენციის დისციპლინის საზღვარზეა.

სამოცდაათიან წლებში იურიდიული დარგის მუშაკთა და ფსიქიატრიული ექსპერტიზის წარმომადგენელთა შორის გარკვეულ პოლემიკას აქვს ადგილი იმ საკითხის გადასაწყვეტად, რომელიც ამ ორი დარგის მუშაკებს დღესაც აკავშირებს.—ეს შერაცხადობის საკითხია. ქართული ფსიქიატრიული ექსპერტიზის იმ დროის წარმომადგენელი, დგას რა პეტერბურგის ფსიქიატრიული ექსპერტიზის სკოლის პოზიციებზე, მოურიდებლად ილაშქრებს ბიკოვისა და მის თანამოაზრეთა მცდარი კონცეფციების წინააღმდეგ. სულით ავადმყოფთა შერაცხადობის საკითხის გადასაწყვეტად უშუალო მონაწილეობას ღებულობს როგორც თვითონ, ისე ის ექიმები, რომლებიც დაკავშირებული იყვნენ ფსიქიატრიული ექსპერტიზის საქმიანობასთან. პავლოვსკიმ ექსპერტიზის ჩატარებამდე, როგორც უკვე გვაქვს ნათქვამი, სასამართლო საქმის გაცნობის ტრადიცია დანერგა. ასევე იგრძნობა ინიც, რომ ანთროპოლოგიურ სკოლას განვლილი საუკუნის ჩვენი დარგის წარმომადგენლებში სათანადო გამოხმაურება ვერ

¹ Прот. Кавк. Мед. общ., 1879 г., 16, стр. 374—388.

მოუპოვებია, პირობით, პავლოვსკი უახლოესი თანამშრომლებით თანმიმდევრულად ებრძოდა ამ სკოლის მიმდევრებს.

განვლო წლებმა. მე-20 საუკუნე სულ სხვა იერით დაიწყო. პოლიტიკური ბრძოლა ძლიერდებოდა ყველგან—ქარხნებში, ფაბრიკებში, მეცნიერების ყველა უბანში. გამალებით აღევნებდა თვალყურს უანდარმერია მოწინავე მუშების, ინტელიგენციის საქმიანობას. მასაში წამოზრდილი პროგრესული სულისკვეთების ჩაბრჩობის მიზნით, მეფის მოხელენი ბაზარზე ბულვარულ ლიტერატურას ავრცელებდნენ, ხოტბას ასხამდნენ გარყვნილებას, მაგრამ ბოროტი ზრახვები უშედეგოდ რჩებოდა და რევოლუციური ნაპერწკალი კოცონში გადასაზრდელად ღვივდებოდა.

მძაფრი შინაპოლიტიკის წყალობით, საქართველოს სინამდვილეში, როგორც სხვა მეცნიერულ მიმართულებებს, ისე ფსიქიატრიულ საქმიანობას და კერძოდ ფსიქიატრიულ ექსპერტიზას წინ წაწევა არ ღირსებია და განვითარების პირველ ეტაპზე გაყინულა.

1920 წელსაც კი, როდესაც თბილისის ფსიქიატრიულ განყოფილებაში ისეთ მეცნიერს უთანამშრომლია, როგორიც ი. ა. ან ფ ი მ ი ი ე რ ი, რომელსაც ეკუთვნის პრიორიტეტი მანიაკალური ფსიქოზის შესახებ მოძღვრებაში, მედიცინის ეს დარგი მაინც არ წარმართულა შემოქმედებითი განვითარების გზით.

საქართველოს ღვაწლმოსილი ფსიქიატრები (გოცირიძე, ზურაბაშვილი, მენთეშაშვილი, გობრონიძე, ვეშაპელი, შიუკაშვილი, ყიფიანი) პროფ. მიხეილ ასათიანისადმი მიძღვნილ მოგონებებში ხაზგასმით აღნიშნავენ, რომ ასათიანი ჩაუდგათუ არა საქართველოს ფსიქიატრიულ საქმიანობას სათავეში, უმაღვე სულით ავადმყოფთა შებოჭვის წესები აღკვეთა, შექმნა მეცნიერული კერა და გააღვივა საქართველოში ფსიქიატრიული აზროვნება.

როგორც აღვნიშნეთ, შებოჭვის წესები პავლოვსკის მიერ პირველად სამოცდაათიან წლებში იყო აღკვეთილი, მაგრამ

იმ ფაქტიური მასალით, რომელსაც ქვევით მხოლოდ და მხოლოდ ამ მიზნით მოვიყვანთ, დასტურდება, რომ მე-20 საუკუნის პირველ-ორ ათეულ წლებში შებოჭვის მეთოდს ფსიქიატრიული განყოფილება კვლავ დაბრუნებია.

ამ უკუგანვითარებას უთუოდ ხელი შეუწყო იმ რისხვამ, რომელიც 1910—1911 წლებში ფსიქიატრიულ განყოფილებას დასდგომია. საქართველოს არქივში დაცულია შემდეგი შინაარსის დოკუმენტი:

„სასწრაფო, საპატიმრო!

მიხეილის საავადმყოფოს მთავარ ექიმს.

თქვენო აღმატებულებავ! გთხოვთ სასწრაფოდ გვაცნობოთ, თუ ვის ევალება, ვინ ხელმძღვანელობს ან ვისი მეთვალყურეობის ქვეშაა ის განყოფილება, სადაც მოთავსებულია პატიმარი სულით ავადმყოფები.

ვინ უზრუნველჰყოფს იმ განყოფილების ფანჯრის ჩაჩოების, მოაჯირების და ბორკილების სიმთელეს, საიდანაც 15 აგვისტოს სიმონ ტერ-პეტროსოვი, იგივე ტერ-პეტროსიანი გაიქცა.

ამასთან ერთად, თქვენო აღმატებულებავ, გთხოვთ გადმოგზავნოთ ის ინსტრუქცია, რომელიც გავალებთ გარკვეულ პასუხისმგებლობას ამ ხაზით. აგრეთვე დაწვრილებით გვაცნობოთ, იყო თუ არა ეს ინსტრუქცია დაყვანილი მღელვარე განყოფილების თანამშრომლებამდე.

საგანგებო საქმეთა გამომძიებელი

ბ. დ. რ უ ს ა ნ ო ვ ი.

1911 წ. 23 აგვისტო¹.

ამ მომართვაზე ფსიქიატრიულ განყოფილებას (დ. გედევანიშვილი, დ. ორბელი, დ. ჭავჭავიშვილი, ი. ეგიაზაროვი) შემდეგი შინაარსის პასუხი გაუცია:

„ამა წლის 23 აგვისტოს მომართვაზე გაცნობებთ, რომ თბილისის მიხეილის საავადმყოფოსთან არსებულ ფსიქიატრიულ განყოფილებას პატიმრებისათვის ცალკე განყოფილე-

¹ ფონდი 507, ანაწ. 2, საქმე 3102, 1911 წ.

ბა არა აქვს. დაკვირვებისათვის გადმოგზავნილთა ფსიქიკური სფეროს შესწავლა საერთო განყოფილებაში ხდება, სადაც აგრეთვე სულით ავადმყოფად მიჩნეული პირები იმყოფებიან.

სულით ავადმყოფთა განყოფილებაში ავადმყოფები ბორკილებში არა გვყავს, რის გამო ვერ გაგცემთ პასუხს იმაზე, ხდება თუ არა განყოფილებაში ბორკილების სიმთელის ყოველდღიური შემოწმება, აქვე უნდა მოგახსენოთ, რომ განყოფილებას ამის ირგვლივ არ მოეპოვება არავითარი სახელმძღვანელო ინსტრუქცია.

დარაბები, რომელიც სულით ავადმყოფთა განყოფილებას აქვს, გათვალისწინებულია იმისათვის, რომ არ მოხდეს ავადმყოფთა თვითნებური გასვლა-გამოსვლა. რაც შეეხება დარაბის გამოხერხებას, ჩვენ ამას არ ველით, რადგან სულით ავადმყოფებს არ ეყოფათ ამის მოხერხება-მოფიქრების უნარი. დარაბების, ფანჯრის ჩარჩოების დათვალიერება დრო და დრო არქიტექტორთან ერთად, შეეკეთების მიზნით ხდება“.

ახსნა-განმარტების ამავე რაპორტში დეტალურადაა აღწერილი ის პირობები, რომელშიც ავადმყოფი გაქცეულა.

„ის შენობა, სადაც სულით ავადმყოფი სიმონ ტერ-პეტროსოვი იყო მოთავსებული, ახლად აშენებულია. შენობა გამაგრებულია ახალი, გამძლე მასალის მოაჯირებით, რომელიც სრულიად ამართლებს თავის დანიშნულებას და სულით ავადმყოფთათვის გადაულახავ ზღუდეს წარმოადგენს. ჩვენ დარწმუნებული ვიყავით, რომ ავადმყოფი ვერ გადახტებოდა ფანჯრიდან, ამიტომ მას ხშირად არ ვამოწმებდით. ამავე შეხედულების ვიყავით მაღლა ჩასმულ ჩარჩოზე, რომელიც გადახერხილი აღმოჩნდა და საიდანაც ტერ-პეტროსოვმა გაქცევა მოახერხა.

გაქცევა მოწყობილია არა იმ კამერიდან, სადაც პატიმარი იყო მოთავსებული,—განაგრძობენ მოხსენებით ბარათში,—არამედ იმ დერეფნიდან, სადაც სულით ავადმყოფს მხოლოდ გავლა უხდებოდა. აქვე უნდა ითქვას, რომ არავითარ შემთხვევაში ამის მოწყობა მას მარტო არ შეეძლო, რადგან ტერ-პეტროსოვი ბორკილებით იყო და ოთხი მუდმივი მეთ-

ვალყურე ჰყავდა. უნდა გავიმეოროთ ისიც, რომ ცალკე გან-
ყოფილების უქონლობის გამო, დასკვნაზე გადმოგზავნილ
პატიმრებს იგივე მედპერსონალი უვლის, რომელიც სულით
ავადმყოფთა განყოფილებას უვლის. ყურადღება ექცევა
ავადმყოფთა ჰიგიენას, გათვალისწინებულია მათდამი ჰუმან-
ური მოპყრობა, დაცული არიან, რომ არ დააშავონ ერთი-
მეორე და თავისი თავი. რაც შეეხება მეურნალობას, მათ და-
სამშვიდებლად გამოყენებულია ყველა არსებული სამკურნა-
ლო მეთოდი. აქედან გამომდინარე, უნდა მოგახსენოთ, რომ
განყოფილებაში არ არსებობს ციხის რეჟიმი და ბორკილების
ხმარებაც შემოღებული არ არის“.

თიბაქოს გაუგებარი და უპრინციპოა ის სტრიქონები, სა-
დაც წერია ბორკილები არა გვაქვს განყოფილებაში შემოღე-
ბულიო, რადგან იქვეა მოხსენებული—პატიმარი განყოფი-
ლებაში ბორკილებით იყო. როგორც ჩანს, ჟანდარმერიის
დაუინებიითი მოთხოვნით პატიმარ-ავადმყოფ ტერ-პეტროსო-
ვისათვის ბორკილები მაინც გაუყეთებიათ. უკანასკნელის
შესახებ ექიმ ორბელის პირად მიმართვაში, რომელიც მიხე-
ილის საავადმყოფოს მთავარი ექიმისათვის გაუგზავნია (და-
თარიღებულია 1910 წ. 22/XII), წერია:

„გუშინ შუადღის პირველ საათზე სულით ავადმყოფთა
განყოფილებამდე მივაცილე პატიმარი სიმონ არშაკისძე
ტერ-პეტროსოვი. მას გაყრილი ბორკილები გრძელი ტყავის
საღტით მხრებზე ჰქონდა გადაკიდებული. განყოფილებაში
მისმა ბორკილების ჟღარუნით შეყვანამ საშინელი ხმაური
გამოიწვია. განსაკუთრებულ ყურადღებას იპყრობს მისი სი-
არული, ეს კი აუცილებელია, თუ გნებავთ იმიტომ მაინც,
რომ პატიმარმა პეტროსოვმა საპირფარეოში წასვლისას
დერეფანი მთელ სიგრძეზე უნდა გაიაროს. სტეხს აუტანელ
ხმაურს, რითაც დანარჩენ ავადმყოფების მძიმე გარემო ექმნება“.

ფსიქიატრიული განყოფილება ამ შუამდგომლობით
ავადმყოფის განბორკილებას თხოულობდა. რა პასუხი მიიღო
შემდგომი ორგანოებიდან განყოფილებამ, საბუთებში არ
წოდებნება. ერთია სარწმუნო: პატიმარი ტერ-პეტროსოვი
ფსიქიატრიული განყოფილებიდან ამავე განყოფილების

მედპერსონალის უშუალო დახმარებით გაქცეულა. გასაგები ხდება ისიც, რომ სწორედ მედპერსონალის დახმარებით მოუხერხებია მას გარკვეული მიზნისათვის სულით ავადმყოფის როლი მოხდენილად გაეთამაშებინა.

გაქცევის სამზადისი მრავალმომენტიანად ჩატარებულა: ჭერამდე აზიდული ფანჯრის ჩარჩოსა და ბორკილების გადახერხვა, შესაფერი სიტუაციის შექმნა, სიმაღლეზე ასვლა, ჩარჩოში გაძრომა და სხვ.

ავადმყოფ ტერ-პეტროსიანის ირგვლივ არსებულ მასალას თითქმის მთლიანად გავეცანით, რადგან ეს ერთ-ერთ ცნობილ რევოლუციონერს კამოს შეეხება. თვითეულმა ძველმა ბოლშევიკმა იცის (და დოკუმენტებიც ამას ლაპარაკობს), რომ კამომ მიზნის მიღწევისათვის სულით ავადმყოფის სურათი მოგვცა. ექიმი ეგიაზაროვი, რომელიც იმხანად ფსიქიატრიულ განყოფილების ექიმი იყო, გარკვევით ამბობდა, — საექიმო პერსონალმა იცოდა, რომ კამო სულით ავადმყოფი არ იყო, მაგრამ ამის გამჟღავნება არ გვინდოდა. ამ მასალით კიდევ ახალ თანამოზიარეს ვეცნობით და აი, რომელს: კამოს გაქცევის დღეს, ე. ი. 1911 წ. 15 აგვისტოს საღამოდან 16 აგვისტოს დილამდე (ფსიქიატრიულ განყოფილებაში მოთავსებიდან წეცხრე თვეა), მორიგედ ყოფილა ნესტორ კახეთელიძე.

ამ ფაქტის შემდეგ შექმნილი განგაშის დროს ეტყობა პოლიციას კვალისათვის მიუგნია. საკვლევადიებო აქტებში ხშირად იხსენიება ნესტორ კახეთელიძე. ნათქვამია ისიც, რომ კახეთელიძისათვის მორიგეობა ანდრია გრიგორიევის ჩაუბარებია.

ანდრია გრიგორიევი, ისევე როგორც განყოფილების უმრავლესი თანამშრომლები, არ დაუხჯიათ, რადგან ამ ამბით გამოწვეული ქარცეცხლის შემდეგ, ფსიქიატრიული განყოფილების თანამშრომელთა ზიაში ისიცაა მოხსენებული, სიიდან გამოვარდნილია მხოლოდ ნესტორ კახეთელიძე. ეს უნდა ადასტურებდეს იმ ფაქტს, რომ ფსიქიატრიული განყოფილებიდან კამოს გაქცევის ორგანიზაციისათვის კახეთელიძე დასჯილა.

მოკუმენტი ჩვენი შრომისათვის განსაკუთრებით იმითაა საყურადღებო, რომ 1867 წლიდან წამოსული ფსიქიატრიული განყოფილების ტრადიცია ერთხელ თუ დაარღვია უსულგულო მართლმსაჯულებამ და ფსიქიატრიულ განყოფილებაში ბორკილების აუღარუნება მოითხოვა, დასაშვებია, რომ ამ რეჟიმს სხვა დროსაც გაიმეორებდა. ამას უნდა მიეწეროს, ალბათ, მთელ რიგი ფსიქიატრების ჩანაწერი ასათიანისადმი მიძღვნილ მოგონებებში—პროფ. ასათიანმა ფსიქიატრიული განყოფილებიდან 1921 წელს ბორკილება გამოეპარა.

მეცნიერული ფსიქიატრიის შემოქმედებაში განვითარება მეცნიერულ კონცეფციებზე აგებული ფსიქიატრიული ექსპერტიზის ისტორია ჩვენში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების დღიდან იწყება. მეცნიერებაში მატერიალისტური, ჰუმანური მიმართულება დამკვიდრდა. ამავდროულად ადგილობრივ დანერგულ ფსიქიატრიულმა ექსპერტიზამ წმინდა მეცნიერული ხასიათი მიიღო.

ასეთ ხანაში დაიწყო მიხეილ ასათიანის სამოღვაწეო ასპარეზი საქართველოში. აქედანვე იწყება მეცნიერული ფსიქიატრიის, ფსიქიატრიული ექსპერტიზის თანმიმდევრული განვითარება ჩვენში.

ამ შრომაში გათვალისწინებული არ არის, როგორც საერთოდ მე-20 საუკუნის ფსიქიატრიული ექსპერტიზის, ისე ასათიანის ცხოვრების და შემოქმედების ვრცელი ანალიზი, მაგრამ იმ მთავარ კონტურებს მაინც მოვხაზავთ, ურომლისოდანაც თითქმის წარმოუდგენელია ქართულ ფსიქიატრიაზე, ფსიქიატრიულ ექსპერტიზაზე და მის მოამაგე მ. ასათიანზე რაიმეს თქმა.

მ. ასათიანი დაიბადა 1882 წელს, იმდროინდელი მოწინავე ინტელიგენტის ოჯახში. როგორც მამა, ისე დედა პედაგოგიურ საქმიანობას ეწეოდნენ. თბილისის მე-2 ვაჟთა გიმნაზიის დამთავრების შემდეგ მ. ასათიანი კავკასიის სტამბუდიატთა შორის სამედიცინო ფაკულტეტზე სწავლის გასაგრძელებლად მოსკოვს გაემგზავრებულა. მაგრამ სტუდენტთა იმ გაფიცვაში მონაწილეობის გამო, რომელსაც 1901 წელს ჰქონ-

და ადგილი, ასათიანი უნივერსიტეტიდან გაურიცხავთ. ამის შემდეგ მას დიდი წვალუბით აღუდგენია თავი (მენტეშაშვილი, გობრონიძე, სააკაშვილი) და 1907 წელს აღნიშნული ინსტიტუტი დაუმთავრებია.

იმდროინდელი კანონის თანახმად, როგორც სტიპენდიანტს, ასათიანს რამდენიმე წელი პროვინციაში უნდა ემსახურა, მაგრამ ეს ასე არ მომხდარა. სტუდენტობიდანვე მიუქცევია მისთვის ყურადღება პროფ. სერბსკის¹ და მისივე სათანადო რეკომენდაციით ამავე წელს ასათიანი მოსკოვის ფსიქიატრიული კლინიკის ორდინატორად დაუტოვებიათ.

ამრიგად, ასათიანს მეტი შესაძლებლობა მიეცა დაწაფებოდა მეცნიერების ისეთ შესანიშნავ წარმომადგენელთა სკოლას, როგორიც იყვნენ პ ა ვ ლ ო ვ ი, ს ე ჩ ე ნ ო ვ ი, ბ ე ხ ტ ე რ ე ვ ი, კ ო რ ს ა კ ო ვ ი, ს ე რ ბ ს კ ი და სხვ.

1912 წელს, რევოლუციური მუშაობისათვის უძნელეს პერიოდად მიჩნეულ წელს, მუშათა უდიდესი მოძრაობით თავზარდაცემული მეფის მთავრობა უმძაფრეს კანონებს ადგენდა.

შავრაზმელ კასოს აუკრძალავს უნივერსიტეტის ავტონომიური უცვლევები და მათ შინაგანაწესში ხელების ფათური დაუწყია. ამასთან დაკავშირებით, პროტესტის სახით პროფ. სერბსკის და მასთან ერთად მის ყოფილ სტუდენტს და იმ დროს კი ერთგულ თანამშრომელს მ. მ. ასათიანს დაუტოვებიათ უნივერსიტეტი.

ამის შემდეგ მიხეილ ასათიანს ფსიქიატრიულ დარგში მოღვაწეობა არ შეუწევია და, პირიქით, ფსიქიატრიულ საავადმყოფოში და სანატორიუმებში თანამშრომლობას მასში ახალი პრობლემატური საკითხი—ფსიქონევროზების დაუფლების საკითხი წამოუჭრია.

ფსიქიატრიის ამ უბნის ანალიზს და გაშუქებას მან უფრო მოგვიანებით კაპიტალური შრომა—„ფსიქონევროზები“ მიუძღვნა.

¹ პროფ. სერბსკი თბილისში ნამყოფია, როგორც ფსიქიატრი, რაც ჩვენამდე დადგენილი არ იყო.

1918 წელს ასათიანი კვლავ მოსკოვის უნივერსიტეტის სამედ. ფაკულტეტის კათედრის ასისტენტად მიუწვევიათ. აქ ის ფსიქოთერაპიისა და ფიზიოლოგიის შესწავლას დაწაფე-ბია. როგორც პროფ. გოცირიძე ამბობს, ამ გზით პროფ. ასათიანი ბეხტერევისა და პავლოვის სკოლის მოძღვრების მოწაფეა¹.

საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების დღიდან „მდიდარ ცოდნასთან და გამოცდილებასთან ერთად მ. ასათიანს გადმოაქვს მოსკოვის სკოლის საუკეთესო ტრადიციები საქართველოში“².

მიხეილ ასათიანმა შემოიკრიბა ამ დარგით დაინტერესებული ახალგაზრდა კადრი; განვითარდა კლინიკური, მეცნიერული ფსიქიატრია. განვითარების გზით წავიდა ფსიქიატრიული ექსპერტიზა, რომლის მთავარმა საკვლევმა და შესასწავლმა სფერომ — „გონება“ განმარტება და დაკონკრეტება საბჭოურ მეცნიერებაში ჰპოვა.

მიხეილ ასათიანის მოღვაწეობით ჩაეყარა საძირკველი საქართველოში სასამართლო ფსიქიატრიის, ფსიქიატრიული ექსპერტიზის კვლევის ახალ მეთოდს.

„მიხ. ასათიანის შრომები პათოლოგიურ და ფიზიოლოგიურ აფექტზე, — წერს პროფ. ზურაბაშვილი, — თანაბარ განძს წარმოადგენს როგორც კლინიკური, ისე სასამართლო ფსიქიატრიისათვის“³.

სასამართლო ფსიქიატრიის, ფსიქიატრიული ექსპერტიზის განვითარებას ხელი შეუწყო 1921 წ. 5 ოქტომბერს მიღებულმა იუსტიციის სახელმძღვანელო დებულების გამოცემამ.

ამ დებულების მე-14, მე-15, მე-16, მე-17 მუხლში აღნიშნულია სულის ავადმყოფთა შერაცხადობის, სამკურნალო-გამაფრთხილებელი ღონისძიებისა და ამ უკანასკნელის და-

¹ თბ. სამედ. ინ-ტის პედ. ფაკ. სამეც. მუშაობის ზოგადი მიმოხილვა, 1950 წ.

² საქ. სამეც. ფსიქ. ინ-ტის შრომების კრებული, თბილისი, 1945 წ.

³ საქ. სამეც. ფსიქ. ინსტიტუტის შრომების კრებული, თბილისი, 1939 წ.

მადასტურებელი ექსპერტ-ფსიქიატრიის გათვალისწინების შესახებ.

ფსიქიატრიული ექსპერტიზას საქმიანობა აქტუალური გახდა. მისი გაძღოლა სპეციალურ მუშაკს მოითხოვდა.

მიხეილ ასათიანის მოწაფეთა შორის ამ საქმეს სათავეში გ. მ. შენგელაია ჩაუდგა. შენგელაიამ კლინიკური და მეცნიერული ცოდნით, დიდი მონდომებით წასწია წინ ფსიქიატრიის ეს პროფილი. მოამზადა და განავითარა კვალიფიკაციის ამაღლებისა და კადრის აღზრდის საკითხი, მაგრამ მას არასოდეს დავიწყებია მ. ასათიანის უზომო ნაამაგდარი, იგი 1945 წლის საორგანიზაციო მოხსენებაში წერს:

„1927 წელს ჯანმრთელობის დაცვისა და შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატებმა ფსიქონევროლოგიურ ინსტიტუტთან დააარსეს სპეციალური სასამართლო, ფსიქიატრიული ექსპერტიზის განყოფილება და მისი ყოველმხრივი ხელმძღვანელობა მ. მ. ასათიანს მიანდეს“¹.

ამ დროიდან ჩვენში ფსიქიატრიული ექსპერტიზა ვითარდება საქართველოს მეცნიერული ფსიქიატრიის ბაზაზე.

1. საქ. საკვლევო-სამეცნიერო ფსიქიატრიული ინსტიტუტის კრებული, 1945 წ., ტ. II, გვ. 376.

ს ა რ ა მ ვ ი

შესავალი	3
თავი I. ფსიქიატრიული ექსპერტიზის ელემენტები ძველ ქართულ წყაროებში	15
თავი II. ფსიქიატრიული ექსპერტიზა XIX საუკუნის I ნახევარში	40
თავი III. ფსიქიატრიული ექსპერტიზა XIX საუკუნის II ნახევარში	53

Баби Фёдоровна Свани

**МАТЕРИАЛЫ К ВОПРОСУ ИСТОРИИ ПСИХИАТРИЧЕСКОЙ
ЭКСПЕРТИЗЫ В ГРУЗИИ**

(На грузинском языке)

ГОСУДАРСТВЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО

«САБЧОТА САКАРТВЕლო»

ТБИЛИСИ — 1958

გამომცემლობის რედაქტორი ქ. შარაშენიძე
ტექნორედაქტორი ვ. ხუციშვილი
კორექტორი ნ. შიქელაძე

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 11/VIII-58 წ.
ქალაქის ზომა $84 \times 108 \frac{1}{32}$. ნაბეჭდი
თაბახი 7 სააღ.-საგამომც. თაბახი 4,95
შეკვ. № 205 უე 03765 ტირაჟი 2000

ფასი 2 მან. 90 კაპ.

საქ. სსრ კულტურის სამინისტროსთან არსებულ მთავარბოლიგრაფგამომც.
ცემლობის სტამბა, № 4 თბილისი. მედქალაქი.

შეცდომების გასწორება

გვერდი	სტრიქონი		ა რ ი ს	უნდა იყოს
	ზემოდან	ქვემოთ		
23	1		ასტენიური	სტენიური
			მ. ასათიანის სურათის ქვეშ მოთავსებული თარიღში ნაცვლად 1882-ისა, უნდა იყოს 1881	